

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
VĒSTURES UN ARHEOLOĢIJAS NODAĻA

Vēstures maģistra studiju programmas
2. kursa studente
Liena Sakne
Stud. apl. Nr. ls12128

**KURZEMES IEDZĪVOTĀJU UN SKANDINĀVU KONTAKTI
VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ
MAĢISTRA DARBS**

Darba zinātniskais vadītājs
Dr. hist., asociētais profesors
Armands Vijups

RĪGA 2017

ANOTĀCIJA

Maģistra darbā risināts jautājums par kuršu un Ziemeļkurzemes Baltijas somu sakariem ar skandināviem aizvēstures beigās. 1. nodaļa veltīta Kurzemes ģeogrāfijai un apdzīvotībai dzelzs laikmetā. 2. nodaļā apkopoti līdzšinējie sakaru pētījumi bronzas un vidējā dzelzs laikmeta kontekstā. 3. nodaļā analizēti rakstītie avoti par skandināvu aktivitātēm Kurzemē un pretēji – kuršu uzbrukumiem skandināvu zemēm. 4. nodaļā Kurzemes arheoloģiskais materiāls izmantots aktīvāko tirdzniecisko reģionu, importa priekšmetu izcelsmes vietu un hronoloģijas noteikšanai. Pētījuma gaitā secināts, ka rakstītie avoti koncentrējas uz zviedru un dāņu militārajām aktivitātēm Kurzemē, turpretīm arheoloģiskais materiāls liecina par ciešām tirdznieciskām saitēm ar Gotlandes salu.

ABSTRACT

The Master's Thesis aims at expanding the knowledge on the relations between the Norsemen and the Curonians and Couronia's Baltic Finns. Chapter 1 indulges on Couronia's geographical situation and the inhabitants in the Iron Age. Chapter 2 focuses on the previous research, linked to the Bronze Age and Middle Iron Age relations. Chapter 3 analyses the written sources, mentioning the Scandinavian activity in the Couronia and vice versa. Chapter 4 explores the archaeological material of the Couronia, helping to discover the regions of trade, places of origin and the timeframe of the relations. In the final part, it is concluded that the written sources focus on the Swede and Dane military activities in the region, while the archaeological material speaks of close trading links with the Isle of Gotland.

SATURS

Apzīmējumu saraksts.....	4
Ievads.....	5
Avotu un literatūras apskats	9
1. Kurzeme un tās apdzīvotība vēlajā dzelzs laikmetā	29
1.1. Kurzemes ģeogrāfiskais raksturojums	29
1.2. Kurzemes iedzīvotāji dzelzs laikmetā.....	30
2. Skandināvi un Latvijas teritorija: agrīno kontaktu izpētes vēsture līdz vēlajam dzelzs laikmetam	39
2.1. Skandināvu kontakti ar Kurzemi bronzas laikmetā	39
2.2. Skandināvu kolonijas pētniecība Grobiņas apkārtnē.....	41
3. Kurzemes iedzīvotāju un skandināvu kontakti vēlajā dzelzs laikmetā rakstītajos avotos. ..	46
3.1. Skandināvu rakstītie avoti.....	46
3.2. Kristīgās hronikas	53
4. Liecības par skandināviem Kurzemes vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskajā materiālā.....	62
4.1. Vēlā dzelzs laikmeta skandināvu senvietas Kurzemē.....	62
4.2. Skandināvu importa priekšmetu izplatība Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā.....	71
4.3. Skandināvu ietekme uz vietējo iedzīvotāju materiālo kultūru.....	88
4.4. Kurzemes izcelsmes priekšmetu atradumi Skandināvijā: Gotlandes piemērs.....	90
Secinājumi	94
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	97
1.Izmantotie avoti.....	97
2.Izmantotā literatūra.....	99
1. pielikums. Attēli.....	109
2. pielikums. Senlietu saraksts	135

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

A, AA, VI, KPM, RDM – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta kolekciju šifri

APL – Arheologu pētījumi Latvijā ... un ... gadā

KNM – Kuldīgas novada muzejs

LNVM – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs

LVI – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

s.a. – savrupatradums

VKPAI – Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija

VM – Ventspils muzejs

VVM – Ventspils muzeja kolekciju šifrs

IEVADS

Vēlais dzelzs laikmets, kuru Latvijas teritorijā pieņemts datēt ar 9.-12. gadsimtu, bija dinamisks laiks Ziemeļaustrumeiropā. Baltijas jūras rietumus apdzīvoja skandināvi – vikingi, kuru aktivitātes ietekmēja visu Eiropu, un deva nosaukumu veselam laikmetam. Skandināvu kultūrtelpu aizvēstures beigās veidoja zviedri, norvēģi, dāņi un islandieši. Lai arī bija zināmas reģionālas atšķirības, skandināvus jeb “ziemeļniekus” vienoja valoda (angļu val. *Old Norse*), reliģija, rakstība (rūnas) un materiālā kultūra. Somijai, kas vēsturisku iemeslu dēļ mūsdienās tiek pieskaitīta Skandināvijai, vēlajā dzelzs laikmetā bija vairāk kopīga ar Baltijas reģionu.¹ Vikingi nepārstāvēja kādu noteiktu etnisko grupu, turklāt ne visi vikingi bija skandināvi, un ne visi skandināvi bija vikingi.² Došanās vikingā apvienoja gan militārās, gan tirdznieciskās aktivitātes, un tās sekmīgi varēja pāriet no vienas otrā.

Mūsdienu Baltijas valstis un Krievijas teritorija kalpoja kā tranzīta zona tirdzniecībai ar Bizantiju un arābu reģionu. T.s. “ceļš no varjagiem uz grieķiem” (arī “austrumu ceļš”) veda no Skandināvijas uz Bizantiju pa upēm un ezeriem, savienojot Baltijas jūru ar Melno jūru. Tirdzniecību papildināja kolonizācija, skandināviem nostiprinoties jaunapgūtajās teritorijās ar visām ģimenēm. Šāds notikumu pavērsiens radīja pirmo valdnieku dinastiju Krievzemē.³ Aktīva tirdzniecība koncentrējās ostas apmetnēs – protopilsētās jeb *vīkos*. Austrumu reģionā liela ietekme bija tirdzniecības centram Melāra ezeru apkaimē – Birkai.⁴

Saistībā ar vikingsiem, vislielākās diskusijas pētnieku vidū vienmēr raisījis jautājums par iemesliem vikingu braucieniem. Viena no zināmākajām vikingu pētniecēm Elze Rouzdāla un Deivids Vilsons rezumē, ka visticamāk nekad netiks atklāts viens konkrēts vikingu braucienu iemesls, kas atbildētu uz visiem jautājumiem, un, visticamāk, šie iemesli bija atšķirīgi dažādos gadījumos: izdevīgas situācijas izmantošana laupīšanai, apstākļi izcelsmes zemē – bads, politiska rakstura saspīlējums, izraidīšana no kopienas, nabadzība, zemes trūkums, tāpat arī tādi pētniecībai netverami apstākļi kā slavas un piedzīvojumu kāre.⁵ Vikingu laikmetā turpinājās jau iepriekšējos gadsimtos dibinātie tirdzniecības sakari un sirojumi, kurus pastiprināja politiskais saspīlējums Skandināvijā, kuģubūves sasniegumi, ļaujot veikt lielākus attālumus

¹ Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. The martial perspective. In: *Territorio, Sociedad y Poder*, 2009, Anejo N° 2, P. 91-92.

² Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. In: *Proceedings of 12th International Conference “Maritime Transport and Infrastructure – 2010”*. Rīga: Latvijas Jūras akadēmija, 2010. P. 160.

³ Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. P. 94.

⁴ Turpat, P. 97.

⁵ *From Viking to Crusader: The Scandinavians and Europe 800-1200*. Eds. Roesdahl, E., Wilson, D. M. New York: Rizzoli, 1992. P. 27.

atklātos ūdeņos, un reģiona pieaugošā mantiskā labklājība.⁶ Labs piemērs šādiem noturīgiem kontaktiem ir Skandināvijai ģeogrāfiski tuvais Kurzemes reģions, kuru skandināvi bija iepazinuši jau ilgi pirms vikingu braucienu sākšanās.

Vēlajā dzelzs laikmetā Rietumlatvijā noritēja sarežģītu pārmaiņu procesi. Mežiem klātās Kurzemes salīdzinoši nelielo apdzīvotībai piemēroto teritoriju aizvēstures beigās apdzīvoja gan kurši, gan Baltijas somi. Jau kopš 19. gadsimta akadēmiskajās aprindās tiek aplūkots jautājums par minēto šo tautu etnisko izcelsmi, un īpaši asas diskusijas skārušas “vendu jautājumu”; šī cilvēku grupa, kas minēta 13. gadsimta Livonijas Indriķa hronikā,⁷ pieskaitīta gan baltiem, gan Baltijas somiem, gan rietumslāviem. Aplūkojamā laika posmā nozīmīga loma bija kuršu ekspansijai, no Kurzemes dienvidrietumiem vēlā dzelzs laikmetā pakāpeniski pārņemot teju visu pussalas teritoriju, izņemot pašu ziemeļu daļu.

Par kuršu un skandināvu kontaktiem līdz šim runāts tikai Grobiņas vidējā dzelzs laikmeta kompleksa kontekstā, bet skandināvu attiecības ar Kurzemi apdzīvojušajiem somugriem nav skaidra, un risināta tikai atsevišķu pētījumu ietvaros, etniskās problemātikas ietvaros. Šajā maģistra darbā risināts jautājums par Rietumlatviju apdzīvojošo tautu līdzāspastāvēšanu un savstarpējiem kontaktiem. Ar kontaktiem šajā darbā domāta jeb kāda veida saskarsme, tostarp karadarbība, tirdzniecība, informācijas pārnese, kas saistīta ar Kurzemes pamatiedzīvotāju attiecībām ar Skandināvijas iedzīvotājiem un Kurzemes ieceļotājiem.

Jaunākie arheoloģiskie pētījumi Lapsu senkapos Kurzemes vidienē pie Veckuldīgas pilskalna ļauj droši runāt arī par skandināvu pastāvīgu uzturēšanos arī Kurzemes vidienē, ārpus Grobiņas reģiona. Grobiņas apkaime, kuru skandināvi apdzīvoja 7.-9. gadsimtā, 20. gadsimta laikā ir apskatīta vairākkārt, lielāko ieguldījumu tās izpētē un Kurzemes pamatiedzīvotāju un skandināvu attiecību pētniecībā devis zviedru arheologs Birgers Nermans 20. gadsimta pirmajā pusē un krievu arheologs Valērijs Petrenko 20. gadsimta 80. gados, kurš Kurzemes arheoloģiskās ekspedīcijas ietvaros veica arheoloģisko izpēti daudzos Grobiņas apkārtnes pieminekļos un savas atziņas apkopoja vairākos referātos un grāmatā, kura iznākusi tikai 2012. gadā. Grobiņas pētniecības vēsturi savā maģistra darbā apkopojusi Arita Jume.⁸ Skandināvu problemātiku Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā vairākās publikācijās risinājis arheologs Ēvalds Mugurēvičs, bet jaunu skatījumu šim jautājumam piedāvā Roberts Spirģis, aplūkojot lībiešu un skandināvu bruņurupuču saktu atradumus Latvijas teritorijā. Plašāku pētījumu vai apkopojosu darbu par skandināviem

⁶ Roesdahl, E. *The Vikings: Third Edition*. Penguin Books, 2016. P. 200.

⁷ *Indriķa hronika*. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. 99. lpp. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/x-tulkojums-latviesu-valoda-81-99lpp>

⁸ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7. - 9. gadsimtā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 160 lp.

Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā, kā arī par pamatiedzīvotāju kontaktiem ar skandināviem pagaidām Latvijas historiogrāfijā trūkst.

Darba hronoloģiskās robežas ir 9.-12. gadsimts, kas atsevišķos gadījumos tiek paplašināts, lai parādītu procesu kontinuitāti; par aplūkojamā perioda sākumu izvēlēts laiks, ar ko tiek datēta skandināvu aiziešana no Grobiņas teritorijas, bet noslēgums saistās ar iespējamo skandināvu klātbūtnes izsīkšanu un lomas mazināšanos, ko raksturo skandināvu izcelsmes priekšmetu un senvietu trūkums Rietumlatvijas arheoloģiskajā materiālā. Apskatāmais periods Latvijas teritorijā tiek dēvēts par “vēlo dzelzs laikmetu” un daļēji sakrīt ar Ziemeļeiropas “vikingu periodu”. Lietuvas teritorijā, kas darbā tiek skarta kuršu apdzīvotības ietvaros, periodizācija pēc būtības sakrīt ar Latvijas periodizācijas sistēmu.

Ziemeļeiropas dzelzs laikmeta periodizācija		Latvijas dzelzs laikmeta periodizācija	
Romiešu dzelzs laikmets	1.-400. g.	Agrais dzelzs laikmets	1.-400. g.
Migrāciju laikmets	400.-550. g.	Vidējais dzelzs laikmets	400.-800. g.
Vendelas laikmets	550.-800. g.		
Vikingu laikmets	800.-1050. g.	Vēlais dzelzs laikmets	800.-1200. g.

Ar darba teritoriālo ievāru – Kurzemi - tiek saprasta kuršu apdzīvotā teritorija Latvijas vēlā dzelzs laikmeta beigās, kas aptver reģionu no aptuveni mūsdienu Ventspils līdz Dundagai un Talsiem ziemeļos, Abavas upes ieteku un Skrundu rietumos un Klaipēdu dienvidos, kā arī Baltijas somu apdzīvoto reģionu, kas vēlā dzelzs laikmeta sākumā dienvidos sasniedza mūsdienu Kuldīgas pilsētu, bet kuršu ekspansijas rezultātā samazinājās uz teritoriju uz ziemeļiem aptuveni no mūsdienu Talsu pilsētas. Par skandināviem šajā darbā tiek dēvēti mūsdienu Zviedrijas, Norvēģijas un Dānijas teritoriju iedzīvotāji, kā arī islandieši un gotlandieši.

Temata aktualitāti nosaka skandināvu nozīmīgā loma Kurzemes iedzīvotāju kultūras attīstībā. Tieša skandināvu ietekme novērojama kuršu materiālajā kultūrā un ideoloģijā. Maģistra darbs ievieš zinātniskajā aprītē arheoloģiskās liecības, kas līdz šim nav izvērtētas. Pētnieki līdz šim fokusējušies uz kontaktiem vidējā dzelzs laikmetā, bet jaunie atklājumi sniedz iespēju pievērsties vēlā dzelzs laikmeta sakaru problemātikai.

Maģistra darba mērķis ir uz rakstīto avotu un arheoloģisko liecību pamata raksturot Kurzemes iedzīvotāju – kuršu un Baltijas somu – un Skandināvijas iedzīvotāju un skandināvu ieceļotāju Kurzemē kontaktus, to intensitāti un ietekmi uz Kurzemi apdzīvojušām etnokulturālajām grupām.

Lai sasniegtu šo mērķi ir izvirzīti četri darba uzdevumi:

1. aplūkot Kurzemes reģiona ģeogrāfisko stāvokli un apdzīvotību dzelzs laikmetā,
2. apkopot līdzšinējo savstarpējo kontaktu pētniecības vēsturi Latvijas teritorijā,

3. analizēt kontaktu ar skandināviem atspoguļojumu rakstītajos avotos, balstoties uz historiogrāfiju,

4. pētīt Kurzemes pamatiedzīvotāju un skandināvu kontaktu atspoguļojumu materiālajā kultūrā, izmantojot arheoloģiskās liecības.

Darbā izmantota ģenētiskā, kartogrāfiskā un tipoloģiskā metode.

Maģistra darbs iedalīts četrās nodaļās, kas sīkāk iedalītas apakšnodaļās. Pirmajā nodaļā aplūkoti Kurzemes dabas apstākļi un iedzīvotāji, padziļināti aplūkojot etniskās situācijas problemātiku reģionā. Otrajā nodaļā apskatīta līdzšinējā skandināvu un kuršu kontaktu pētniecība bronzas un vidējā dzelzs laikmeta kontekstā. Trešajā nodaļā analizēts Kurzemes pamatiedzīvotāju un skandināvu kontaktu atspoguļojums rakstītajos avotos – skandināvu sāgās un Rietumeiropas hronikās, un šim jautājumam veltītā historiogrāfija. Ceturtajā nodaļā pētītas liecības par kontaktiem materiālajā kultūrā, balstoties uz arheoloģisko materiālu. Pētījumā izmantotas gan arheoloģiskās liecības no arheoloģiskajām senvietām, gan Kurzemes teritorijā atrastie skandināvu un Skandināvijā atrastie kuršu un Baltijas somu izcelsmes savrupatradumi. Nobeigumā apkopoti darbā izdarītie secinājumi. Darbu papildina pielikumi, kuros atrodams vizuālais un kartogrāfiskais materiāls, kā arī senlietu saraksts.

Kartēs skandināvu importa priekšmetu atradumu vietas atzīmētas pēc tuvāko māju atrašanās vietas vai, ja tā nav zināma, pēc tuvākās apdzīvotās vietas. Kartogrāfiskais materiāls veidots, izmantojot atvērtā koda programmu *QGIS* versiju 2.18.2 (*Las Palmas*).

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Izmantotie avoti

Maģistra darbā izmantoti lietiskie avoti – arheoloģisko priekšmetu kolekcijas – un rakstītie avoti – nepublicēti un publicēti avoti.

Arheoloģisko priekšmetu kolekcijas ietver senlietas no trīs muzejiem – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM), Kuldīgas novada muzeja (KNM) un Ventspils muzeja (VM). Darbā aplūkotās senlietas muzeju krājumā izvēlētas kā drošs vai iespējams skandināvu importa priekšmets, ar mērķi veikt priekšmetu atrašanas vietu kartēšanu un iespējamās izcelsmes vietas un datējuma noteikšanu.⁹ Lielākā daļa izmantoto arheoloģisko priekšmetu ir savrupatradumi, un tikai atsevišķos gadījumos tie iekļaujas apbedījumu kompleksā, kur pārējie priekšmeti ir ar ticamu vietēju izcelsmi. Maģistra darbam unikāla senlietu kolekcija no Kuldīgas Lapsu senkapiem, kas iegūta nepostītos skandināvu ieceļotāju apbedījumos. No kolekcijas darbam izvēlēti priekšmeti ar ierobežotu izplatības areālu un datēšanas iespējamību.¹⁰ Atsevišķi priekšmeti izmantoti hronoloģiski agrāku vai ar citiem reģioniem veidotu starpkultūru sakaru ilustrācijai.¹¹ Ilustratīva nozīme ir arī pusmārkas svāra atsvariņiem¹² un bronzas stienīšiem.¹³ Plašāk ar tirdzniecību saistītu senlietu analīze nav veikta milzīgā priekšmetu apjoma dēļ. Nepietiekamu informāciju dod atradumi no pagaidām maz pētītajiem Lagzdīnes un Veckuldīgas pilskalniem.¹⁴

Nepublicētie rakstītie avoti – maģistra darbā izmantoti trīs arheoloģisko izrakumu pārskati par pētījumiem Zlēku Priednieku un Pabērzkalna senvietās. Eduarda Šturma pārskati no 1937. gada, raksturīgi laika periodam, kurā tie tapuši, vērtējami kā nepilnīgi. Izrakumu

⁹ LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11675:11, A 11732:5, Kandava (starp Jelgavas un Zemītes lielceļu): A 8432, Kazdanga: A1196, Lankas: A 11145:9, A 11145:10, A 11145:11, Lejnieku (Sanderu) senkapi: A 13787:1, Lielīvande: A 731, Matkules kapi: A 9306:119, Mazdrīviņi: A 8732:3, Priednieku un Pabērzkalna apmetne: VI 143:17, Raņķu Kapenieki: A 7619:11, A 7623:58, A 7627:40, Rudbāržu Lēņu mācītājmuiža: A 9177:23, Sabiles senpilsēta: VI 200:168, Sāraju senkapi: A 12816:92, A 12816:93, A 12816:121, A 12816:129, A 12816:130, A 12816:131, A 12816:134, Skrodersētu kapsēta: A 13839:7, Talsi, Ezera iela 6 un 8: A 11893:31, Talsu pilskalns: A11431:1085, Talsu Vilkmuiža: A 8170:66, A 8571:880, A 8572:7, A 10994:1220, A 10994:1231, A 10994:1232, A 10994:1289, Užava: KPM 96, Vēversātu mājas: A 7902, Zlēku Cirkale: RDM I 196, RDM III 152, RDM III 153, RDM III 154, RDM III 155, RDM III 156, RDM III 200, Zlēku Priednieki: A 9174:3, A 9291:1, A 9291:2, A 9174:2, A 9174:1. VM. Pasieste: VVM 30442/5, VVM 30173/1, VVM 3121/3 Pl, Tārgale: VVM 30741, VVM 30743, Ventspils, Maiznieku iela 11: VVM 30141, Zūras, tag. Ventava: VVM 30786

¹⁰ KNM. Lapsu senkapi: KNM 42441, KNM 42442, KNM PlgL 2995, KNM PlgL 2996, KNM PlgL 3179, KNM PlgL 3151, KNM PlgL 3180

¹¹ LNVM. Grobiņas Smukumi: A 12060:11, A 12060:12, A 12060:13, Padures pilskalns: A 13291:107, Skrundas Birznieki: A 14022:1, Talsu pilskalns: A 11431:1062, A 11431:1063, A 11431:1125, A 11431:2031. VM. Pasieste: VVM 30348/1, VVM 30894

¹² LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11744:2. VM. Pasieste: VVM 3146/18 Pl

¹³ LNVM. Ventspils apkārtnē s.a.: A 8906:1-6

¹⁴ LNVM. Lagzdīne: VI 140:19-20, Veckuldīgas pilskalns: A 6583, A 8098, A 8099, A 8100, A 11695, A 13451

norise aprakstīta daļēji, reizēm iztiekot vien ar atsegtu senlietu uzskaitījumu.¹⁵ Ticams, ka tas atspoguļo izrakumu praktiskās daļas raksturu, pētījumus abās senvietās, kopumā sešos laukumos un trīs pārbaudes laukumos, veicot vien piecu dienu laikā. Ēvalda Mugurēviča pārskats par 1970. un 1972. gada izrakumiem¹⁶ iedalīts divās daļās – aprakstošajā un vizuālajā, un sniedz pilnīgāku ainu par atradumu kontekstu un apdzīvotību abās senvietās.

Publicētos rakstītos avotus iespējams iedalīt divās grupās:

- Seno rakstīto avotu tulkojumi,
- Liecības par arheoloģiskajām senvietām un izrakumiem tajās un par atsevišķiem atradumiem.

Maģistra darbā vienlīdz nozīmīgi arheoloģiskajiem avotiem ir vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku rakstītie avoti par Kurzemes iedzīvotājiem. Tos iespējams iedalīt skandināvu avotos un kristīgajās hronikās. Kurši minēti vairākās skandināvu sāgās. Sāga (senislandiešu valodā *sögu, sögur*) pēc būtības ir teiksmains stāstījums, kas vēsta par reāliem vai mītiskiem valdniekiem un skandināvu leģendārām dzimtām. Dzimtu sāgas sevī glabā ziņas par izciliem islandiešiem, tās vēsta par laiku no 10. gadsimta, kad sākusies Islandes skandināvu kolonijas veidošanās, līdz aptuveni 13. gadsimtam. Ar lielāku ticamības pakāpi novērtējamas konungu sāgas, kas galvenokārt atstāsta Norvēģijas politisko vēsturi no mītiskiem laikiem līdz 12. gadsimta nogalei.¹⁷ Ievērojamākais sāgu pierakstītājs ir Snorre Sturlsons (1179-1241), islandiešu politiķis, dzīves laikā uzturējies arī Norvēģijā (no 1218. līdz 1220. un no 1237. līdz 1239. gadam), kur ieguvis informāciju daļai savu darbu. Aiz sevis atstājis vairākus sacerējumus: “Jaunāko eddu” jeb rokasgrāmatu skaldū dzejā, kurā saglabāti senāki skaldū dzejas piemēri, Svētā Olava sāgu, Pasaules loku jeb *Heimskringlu* un Egila Skalagrimsona sāgu.¹⁸

Iespējams, par izcilāko 20. gadsimta 20.-30. gadu avotu izdevumu Latvijas historiogrāfijā uzskatāma Arveda Švābes “Senās Latvijas vēstures avotu”¹⁹ grāmatu sērija. Tajā A. Švābe publicējis avotus oriģinālvalodā un to tulkojumus vai pārstāstījumus latviešu valodā. Maģistra darbā izmantots pirmais sējums, kurā autors ievietojis ziņas no senākajiem laikiem līdz 1237. gadam. Autors nav devis avotu izvērtējumu vai savas interpretācijas, atstājot to citu vēstures pētnieku ziņā.

¹⁵ Šturms, E. *Zlēku Jaunbērzkalni*. (LNVM, AA 201), Šturms, E. *Zlēku Priednieki*. (LNVM, AA 202)

¹⁶ Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Zlēku Priedniekos un Pabērzkalnā*. 1970. g. 1972. g. III.-IV. ekz. (LVI, AA 926)

¹⁷ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm: 9.-13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi, komentāri*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015. 50. lpp.

¹⁸ Bagge, Sverre. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press, 1991. P. 11-14. Pieejams:

<http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft0f59n6wc;brand=ucpress>

¹⁹ *Senās Latvijas vēstures avoti. II sējums. 1. burtnīca (līdz 1237. gadam)*. Sast. Švābe, A. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937. 214 lpp.

Rakstīto liecību tulkošanai un analīzei pievērsušies vairāki autori, piedāvājot dažādas tekstu interpretācijas. Šī darba ietvaros izmantoti Ē. Mugurēviča tulkojumi vai ieteiktās tulkojumu formas no citiem autoriem. Avotu edīcija ar komentāriem “Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm”²⁰ piedāvā to skandināvu sāgu un Rietumeiropas hroniku fragmentu tulkojumus, kas piemin vai iespējams piemin Latvijas teritoriju apdzīvojušās etnolingvistiskās grupas. Ē. Mugurēviča pētījums ir jaunākais darbs par šo tēmu un piedāvā iepriekšējo rakstīto avotu tulkojumu un interpretāciju izvērtējumu.

Ē. Mugurēviča devums novērtējams arī Indriķa hronikas kontekstā.²¹ Hronika Ābrama Feldhūna tulkojumā izdota 1993. gadā un balstīta uz Leonīda Arbuza un Alberta Bauera 1955. gada divvalodu izdevumu. Ā. Feldhūna-Ē. Mugurēviča hronikas tulkojuma versija ir vēsturnieku vidū aprobēta, un īpaši iemantojusi vēstures studentu uzticību ar savu elektronisko versiju populārzinātniskajā interneta vietnē *Historia*; tieši minētā virtuālā versija izmantota šī maģistra darba izstrādē. Indriķa hronika ir mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijām unikāls vēstures avots, pirmais, kas veltīts konkrēti šim reģionam. Kā minēts hronikas priekšvārdā, tiek uzskatīts, ka hronika sarakstīta 13. gadsimta pirmajās desmitgadēs, turklāt kopš gadsimta sākuma tās autors – *Henricus de Lettis* – bijis aplūkoto notikumu aculiecinieks.²² Indriķa hronikas centrā ir vācu kristīgās misijas uzsākšana Daugavas lejtecē un Krusta karu sākums pret vietējām pagānu tautām. Šajā laikā misija kuršu teritorijās vēl nav uzsākta, un stāsta par tiem kā par pirātiem un karotājiem, kādi kurši bijuši arī iepriekšējos gadsimtos. Hronika ir vienīgais rakstītais avots, kas sniedz ziņas par vardu kultūras pastāvēšanu Kurzemes ziemeļos un vēlāk pie Rīgas un Cēsīs.

Tāpat kā Ē. Mugurēviča rakstīto avotu tulkojumu un analīzes izdevums, Arnolda Kurša darbs “Mīti un īstenība”²³ piedāvā skandināvu rakstīto avotu fragmentu tulkojumus latviešu valodā, kā arī šos fragmentus oriģinālvalodā, un savu interpretāciju par avotu sniegtajām ziņām. Lai arī latviešu trimdas vēsturnieks amatieris bez akadēmiskās izglītības, A. Kurša padziļinātā interese, pamatota ar avotiem, un loģiskie un pamatotie spriedumi ir iemantojuši cieņu arī akadēmisko aprindu vidū. Viņa tulkojumus Ē. Mugurēvičs iestrādājis arī savā pētījumā. “Mīti un īstenība” ir latviešu historiogrāfijai unikāls avotu kopojums, tā autoram iekļaujot arī

²⁰ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm: 9.-13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi, komentāri*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015. 143 lpp.

²¹ *Indriķa hronika*. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: <http://www.historia.lv/biblioteka/indrika-hronika>

²² Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/emugurevics-prieksvards-7-32lpp>

²³ Kursis, A. *Mīti un īstenība: Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem*. Stokholma: autora izdevums, 1997. 123 lpp.

diskutablu Latvijas teritoriju apdzīvojošo sabiedrību pieminējumus, kā arī pierādot t.s. “Kurzemes bīskapu rindas” falsifikāciju.

Daļa no izrakumu materiāliem par maģistra darbā aplūkotajām senvietām ir publicēta. Darba tapšanas laikā vēl nebija pieejams izrakumu pārskats par arheoloģisko izpēti Kuldīgas Lapsu skandināvu senkapiem arheologa Mārtiņa Lūsēna vadībā, bet pētniecības rezultāti daļēji ir iekļauti izrakumu atskaišu sērijas izdevumā “Arheologu pētījumi Latvijā 2014. un 2015. gadā” (APL).²⁴ Rakstā konspektīvi izklāstīta izrakumu gaita, galvenie atradumi un izpētes darbu nozīme, kas ir ievērojama, ņemot vērā, ka Lapsas ir pirmais skandināvu kapulauks Kurzemē, ārpus Grobiņas reģiona.

Daudz apjomīgāka ir Vlada Žulkus monogrāfija “Palanga viduslaikos. Senās apmetnes”.²⁵ Šis izdevums ir apkopojošs darbs par vairāku gadu desmitu ilgiem arheologa pētījumiem Palangas vēlā dzelzs laikmeta apmetnēs. Darbā atveidoti detalizēti atradumi katrā pētījumu laukumā un slānī, papildināti ar kartogrāfisko materiālu, kas ļauj pētniekiem veikt pilnīgu apmetņu analīzi. Lai arī darba noslēgumā atsevišķas nodaļas veltītas kopīgajām un atšķirīgajām apmetņu iezīmēm, tomēr darbam pietrūkst plašākas atradumu interpretācijas un apkopojosu slēdzienu. Šādus secinājumus varētu piedāvāt apmetņu materiāla apkopojums ar kapulauku pētniecību. “Palanga viduslaikos” ir galvenais avots Palangas skandināvu senvietas atspoļojumam šajā maģistra darbā. Pētījumus Palangas senvietā papildina V. Žulkus publikācija lietuviešu arheoloģiskās izpētes atskaišu izdevumā “Arheoloģiskā izpēte Lietuvā 1988. un 1989. gadā”,²⁶ kas stāsta par izpētes darbiem vēlā dzelzs laikmeta Palangas kapulaukā. Raksturīgi izpētes darbu atskaišu formai, raksts konspektīvi atklāj izpētes darbu gaitu un pievēršas interesantākajiem atklājumiem, galvenokārt 357. kapa ietvaros, kura piedevām bija internacionāls raksturs.

Par citu arheoloģisko senvietu – Lagzdīnes pilskalnu – pieejamās informācijas ir krietni mazāk. Pilskalns nav arheoloģiski pētīts, bet par tā apsekošanu ziņas sniedz Ernesta Brastiņa “Latvijas pilskalnu” izdevums²⁷ un Ē. Mugarēviča publikācija 1967. gada atskaites sesijas materiālos.²⁸ Atskaites sesijas materiāli vēsta par Kurzemes ekspedīcijas darbu, tostarp Lagzdīnes pilskalna apsekošanu, kas, pēc ziņojuma spriežot, papildināti ar zondāžas darbiem pilskalnā. Nedaudz plašāks ir E. Brastiņa ziņojums. “Latvijas pilskalnu” četru grāmatu sērija ir

²⁴ Lūsēns, M. Jauns skandināvu kapulauks Kurzemē. *Arheologu pētījumi Latvijā 2014. un 2015. gadā*. Rīga: Nordik, 2016. 58.-62. lpp.

²⁵ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages. Ancient Settlements*. Vilnius: Versus Aureus, 2007. 423 p.

²⁶ Žulkus, V. Palangos VIII-XIII a. Kapinyno ribų tikslinimas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*. Vilnius: Alna litera, 1989. 123-125 p.

²⁷ Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni I: Kuršu zeme*. Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība, 1923. 139 lpp.

²⁸ Mugarēvičs, Ē. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Kurzemē 1967. g. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1968. 68.-72. lpp.

nepārvērtējams uzziņu līdzeklis par visiem starpkaru perioda Latvijā zināmajiem pilskalniem, kurus E. Brastiņš vairāku gadu garumā pats apmeklējis un uzmērojis. Kurzemes reģions bija pirmais, kuram E. Brastiņš pievērsās. Lagzdīnes pilskalns apmeklēts 1922. gada 20. augustā, apmeklējumam rezultējoties ar pilskalna topogrāfisko plānu, kartējumu, aprakstu un kultūrslāņa aptuvenā biezuma noteikšanu, kas publicēts "Latvijas pilskalnus". Publikācija īsi papildināta ar mutvārdu un rakstītajām ziņām par pilskalnu.

Lai arī Pasilciema senkapi atrodas teju līdzās Zlēku Priedniekiem un Pabērzkalnam, to pētniecības vēsture un pieejamā informācija par izpēti darbiem lielā mērā atšķiras. Plašākās ziņas par Pasilciema izpēti raksturo sniedz publicētais Vladimira Sizova referāts par "braucienu uz Kurzemes guberņu ar arheoloģisku mērķi".²⁹ 15 lappušu plašais ziņojums ir gandrīz vienīgā liecība arī par izrakumos iegūtajām senlietām; ziņojums papildināts ar kvalitatīvām senlietu fotogrāfijām. Raksturīgi 19. gadsimta izrakumu metodikai, referātā nav analizēts kapu iekārtojums vai doti to mērījumi, kā arī senlietas aplūkotas izlases veidā.

Ļoti plašs ziņojums par mūsdienu Lietuvas kuršu kapulauku iekļauts "Lietuvas arheoloģijā 22"³⁰ jau pēc arheoloģes Jevgēņijas Gintautaites-Butenienes aiziešanas mūžībā. Publikācija informē par izpēti darbiem, atsegtajiem apbedījumiem un atradumu grupām, rezultāti apkopoti tabulās un papildināti ar kopsavilkumu angļu un krievu valodās. Maģistra darbam publikācija nozīmīga kā informācijas avots par iespējamiem skandināvu importa priekšmetiem kapulaukā.

Kristīnes Ducmanes un Andas Ozoliņas kopdarbs "Latvija Eiropā: Monētu depoziiti 1.-20. gadsimtā"³¹ apkopo ziņas par visiem Latvijas teritorijā atrastajiem monētu depoziitiem, tostarp tādiem, kas laika gaitā zuduši, saglabājot vienīgi atsevišķas, plašākas vai mazāk plašas ziņas par depoziita sastāvu un atrašanās apstākļiem. Ņemot vērā, ka monētas ir precīzi datējoša arheoloģiskā liecība un to atrašana Latvijas teritorijā vēlajā dzelzs laikmetā tiek uzskatīta par drošticamu liecību tirdzniecībai ar skandināviem, monētu depoziitu sastāvs sniedz savstarpējo sakaru kartēšanas un datēšanas iespējas.

Latvijas arheoloģijai nozīmīgā zviedru arheologa Birgera Nermana darbi "Saikne starp skandināviem un Austrumbaltiju vēlajā dzelzs laikmetā"³² un "Grobiņa-Zēburga. Izrakumi un atradumi"³³ ir Latvijas historiogrāfijas klasika. Austrumbaltijas un skandināvu kontaktu

²⁹ Sizov, V. I. *Predvaritelni otchet o poezdke s arheologicheskoi celiu v Kurliandiskuiu gub letom 1895 g. Moskva: Tovarischestvo tipografii. A. I. Mamontova, 1896. 15 s.*

³⁰ Gintautaitē-Butēnienē, E., Butēnas, E. Laivių kapinynas. *Lietuvos Archeologija 22*. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002. 9-175 p.

³¹ Ducmane, K., Ozoliņa, A. *Latvija Eiropā: Monētu depoziiti 1.-20. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2009. 223 lpp.

³² Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. Stockholm: PÅ Akademiens Förlag, 1929. 185 S.

³³ Nerman, B. *Grobin-Seeburg: Ausgrabungen und funde*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1958. 200 lpp.

pētniecība nav iedomājama bez Grobiņas skandināvu kolonijas aplūkošanas, un visvairāk šajā jomā līdz šim ir paveicis tieši B. Nermans, uz kura darbiem pētnieki balstās vēl 21. gadsimtā. 1929. gada darbs veltīts rakstīto avotu izvērtēšanai līdz tam apzinātā arheoloģiskā materiāla apkopošanai un analīzei. Mūsdienās daļa no B. Nermana atlasītā materiāla atzīstams kā vietējas izcelsmes, atsevišķām priekšmetu grupām koriģēts datējums un, neapšaubāmi, pieaudzis arheoloģisko liecību apjoms, tomēr pētnieka veiktais priekšmetu izvērtējums un analogiju meklējumi bija savam laikam Latvijai novatoriski un joprojām aktuāli arheoloģiskajā pētniecībā. 1958. gada grāmata Grobiņas pētniekiem ir galvenais avots par arheologa pētījumiem arheoloģiskajās senvietās 1929. un 1930. gadā. Tajā īsi atspoguļota izrakumu gaita, kas papildināta ar plāniem un fotogrāfijām, un atklāto apbedījumu aprakstu. Iegūtās senlietas, kuru apjoms, saprotams, bija krietni pieaudzis, analizētas līdzīgi 1929. gada izdevumam. Grāmatu papildina lielisks vizuālais materiāls, kas atvieglo arheoloģiskā materiāla analīzi, ņemot vērā, ka liela daļa B. Nermana pētījumos iegūto senlietu nonākušas Stokholmas Valsts vēstures muzejā.

Kā pēdējie no izmantotajiem avotiem minami divi ziņojumi "APL". Līdzīgi kā Grobiņas arheoloģiskais materiāls ļauj iepazīt kontaktus starp skandināviem un Kurzemes iedzīvotājiem vidējā dzelzs laikmetā, tā pētījumi Bīlavu "velna laivā" un Staldzenes depoziāta atradumi ir galvenās liecības par šiem kontaktiem vēl senākos laikos – bronzas laikmetā. Andreja Vaska izrakumi Bīlavās, publicēti "APL 1998-1999",³⁴ ir vienīgie mūsdienīgie zinātniskie izrakumi šāda veida arheoloģiskajā senvietā, un darbu atskaitē A. Vasks gan ziņo par izrakumu raksturu un secinājumiem, gan nedaudz iedziļinās "velna laivu" problemātikā Latvijas teritorijā. Armanda Vijupa ziņojums par Staldzenes depoziātu "APL 2000-2001"³⁵ plaši apskata depoziāta iegūšanas apstākļus un uzskaita depoziāta sastāvu, kas liecina par depoziāta funkciju aizvēsturē.

2. Izmantotā literatūra

Maģistra darba izstrādē izmantota dažāda tipa literatūra, ko iespējams iedalīt vairākās lielās grupās. Nozīmīgā zinātniskās literatūras daļa ir dažādi senlietu katalogi, kas izmantoti senlietu identifikācijai, tipoloģizēšanai un datēšanai. Skandināvu senlietu pētniecībai plaši tiek izmantoti lieliskās Birkas un Gotlandes grāmatu sērijas. Birkai veltīta 20. gadsimtu 40. gadu izdevumu sērija. Tās pirmajā sējumā "Birka: apbedījumi"³⁶ apkopoti atradumi nozīmīgā zviedru tirdzniecības centra Birkas apbedījumiem. Senlietas sakārtotas pēc to izgatavošanas

³⁴ Vasks, A. Bīlavu "velna laivas" izrakumi un rekonstrukcija 1999. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2000. 35.-46. lpp.

³⁵ Vijups, A. Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2002. 51.-55. lpp.

³⁶ Arman, H. *Birka I: Die Gräber*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag, 1940. 564 s.

materiāla un funkcijas. Gotlandes grāmatu sērijas otrajā daļā “Vikingu laiks Gotlandē: tipu tabula”³⁷ Gotlandes salā iegūtās senlietas sakārtotas pēc tipoloģiskām pazīmēm, īpaši detalizēti izvērtējot rotu materiālu. Gotlandes grāmatu sērija sāka izdot tikai 20. gadsimta beigās, tās autore Lena Tunmārka-Nīlena ir labi pazīstama skandināvu pētniece, kas vairākkārt pievērsusies arī skandināvu – gotlandiešu sakariem ar Austrumbaltiju. Maģistra darbam ļoti vērtīgs ir L. Tunmārkas-Nīlenas Gotlandes kārbīnsaktu katalogs “Vikingu laiku kārbīnsaktas”,³⁸ kura ietvaros autore veikusi saktu tipoloģizāciju un datēšanu. Tāda paša tipa izdevums ir Andersa Karlsona “Lāčgalvu saktas un Gotlande vikingu laikos”,³⁹ kurā autors, balstoties uz Gotlandes lāčgalvu saktu materiālu, veic priekšmetu tipoloģizāciju un aptuvenu datēšanu.

Katalogs “No vikingiem par krustnešiem: Skandināvi un Eiropa 800.-1200. gadā”⁴⁰ radīts 22. Eiropas Padomes izstādei, kas 1992. un 1993. gadā apceļoja Parīzi, Berlīni un Kopenhāģenu, vēstot par vikingu pasauli. Katalogu ar priekšmetiem, kas informēja apmeklētājus par dažādām vikingu dzīves norisēm, tuvākiem un tālākiem braucieniem un ietekmi, ko tie atstāja uz citām kultūrām, papildina vērtīga informatīva daļa, kuru sarakstījuši tādi atzīti skandināvu pētnieki kā Elze Rouzdāla, Pīters Soijers un Ingmārs Jansons. Maģistra darbam īpaši noderīga bija nodaļa par skandināvu rotu izplatību un apģērbu, autore Zigrīda Kālānda. Katalogā iekļauti arī atsevišķi priekšmeti no Baltijas.

Kā jau minēts, daļu no Grobiņas arheoloģisko izrakumu gaitā iegūtajiem priekšmetiem B. Nermans aizveda uz Stokholmas muzeju. Par šiem ieguvumiem muzejs 1930. gadā izdeva nelielu bukletu “Grobiņas atradumi”⁴¹ ar pāris lappušu garu ievadu. Stokholmas muzeja arheoloģiskās liecības mūsdienās iespējams iepazīt digitāli.⁴² Digitālais katalogs pozicionēts kā vietne pētniekiem. Lai arī, šķiet, ka vietne nav pabeigta, tā ir pilnībā funkcionāla, ļaujot iepazīt ne tikai Stokholmas, bet arī citu lielāko Zviedrijas muzeju kolekcijas. Senlietas papildinātas ar attēliem mērogā un papildus informāciju, kas, atkarībā no muzeja un priekšmeta, iekļauj atrašanas vietu, aptuveno datējumu, izgatavošanas materiālu, senlietas tipoloģiju u.c. Daļai priekšmetu veidota sasaiste ar Zviedrijas senvietu reģistra digitālo platformu *Riksantikvarieämbetet – Fornsök*. Kataloga izmantošanu nedaudz apgrūtina tās pieejamība

³⁷ Thunmark-Nylén, L. *Die Wikingerzeit Gotlands II: Typentafeln*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1998. 331 p.

³⁸ Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen – teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering*. Uppsala: Uppsala University Institute of North European Archaeology, 1983. 146 s.

³⁹ Carlsson, A. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid: Text och katalog*. Stockholm: Stockholms universitet Institutionen för Arkeologi, 1983. 210 s.

⁴⁰ *From Viking to Crusader: The Scandinavians and Europe 800-1200*. Eds. Roesdahl, E., Wilson, D. M. New York: Rizzoli, 1992. 429 p.

⁴¹ *Fynden från Grobin i Lettland*. Stockholm: Statens Historiska Museum, 1930. 16 s.

⁴² *Statens historiska museum Webbplats för forskare Historiska.se*. Pieejams: <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>

vienīgi zviedru valodā, tomēr meklētāja rīks, kurš funkcionē daudz veiksmīgāk, kā, piemēram, līdzīgam projektam Latvijā, meklē informāciju visos senlietas informatīvajos laukos.

Vēl jāmin divus katalogus no sadraudzības projekta starp Latvijas Nacionālo vēstures muzeju un Lietuvas nacionālo muzeju – “Kurši”⁴³ un “Zemgaļi”.⁴⁴ Minētie divi un trešais, veltīts sēļu kultūrai, ir pilnīgākie senlietu katalogi par attiecīgajām baltu tautām dzelzs laikmetā. Papildināti ar kvalitatīviem attēliem, pilnīgu kartogrāfisko materiālu un ievadošu informāciju, katalogi sniedz pamatinformāciju par kuršiem un zemgaļiem raksturīgo materiālo kultūru, palīdzot identificēt šo kultūru senlietas citu artefaktu starpā.

Artefaktu pētniecībai izmantoti dažādi pētījumi par specifiskām senlietu grupām. Plaši izmantota apjomīgā Roberta Spirģa monogrāfija “Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.-13. gadsimtā”⁴⁵ un šim pašam tematam veltīta publikācija par bruņrupuču saktu ieviešanos Latvijas teritorijā.⁴⁶ Monogrāfijā R. Spirģis pievēršies ne tikai lībiešu bruņrupučsaktām, bet arī skandināvu tipu saktām Daugavas lejtecē un Ziemeļkurzemē, kuru kontekstā aplūkoti arī citi skandināvu priekšmeti. Uz R. Spirģa saktu datējumiem daļēji balstīti Ziemeļkurzemes un Skandināvijas kontaktu hronoloģiskie ietvari. R. Spirģis gan savā monogrāfijā nav pievēršies kārbīņ- un lāčgalvu saktām, kuras arī atrastas lībiešu pieminekļos. Tieši šo saktu problemātikai pievērsusies Suzanna Tedīna.⁴⁷ Autores publikācijā paustās atziņas par rotu valkātāju etnisko piederību liek pārvērtēt līdz šim valdošos uzskatus par šo rotu atradumiem Latvijas teritorijas apbedījumos.

Atsevišķu rotu grupu analīzei izmantoti promocijas darbs par zivju galvas piekariņiem,⁴⁸ kura atradumam Īvandē kopš B. Nermana 1929. gada darba nav pievērsta padziļināta uzmanība, un Gunta Zemīša publikācija par ažūrajām zvērgalvu saktām.⁴⁹ Vairāki pētījumi izmantoti rotu stilu attīstības un ietekmju jautājumu noskaidrošanai. Starp tiem minams prof. Armanda Vijupa

⁴³ *Kuršiai: Genties kultūra laidosenos duomenimis. The Curonians: Tribe Culture According to the Burial Data*. Sast. Lukėnaitė-Griciuvienė, E. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008. 460 p.

⁴⁴ *Žiemgaliai: Baltų archeologijos paroda. Katalogas. The Semigallians: Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue*. Vilnius: Rīga: Lietuvos nacionalinis muzejus; Latvijas Vēstures muzejs, 2005. 239 p.

⁴⁵ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.-13. gadsimtā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. 511 lpp.

⁴⁶ Spirģis, R. The Liv Oval Brooches: Their Origins and the Development of the Ornamentation. In: *Humanities and Social Sciences, Latvia: Art, Applied Art and Symbols in Latvian Archaeology*, 2003, 2 (39). P. 77-95.

⁴⁷ Thedéen, S. Box Brooches beyond the Border Female Viking Age Identities of Intersectionality. In: *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology. Stockholm Studies in Archaeology* 58. Back Danielsson, I., M., Thedéen, S. Eds. Stockholm: Stockholm University, 2012. P. 61-81. Pieejams: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:571447/FULLTEXT01.pdf>

⁴⁸ Love Melander, V. N. *Det obetydliga: om fiskhuvudformiga hängen, sociala praktiker och förändring, 600-1200 e. Kr. The Insignificant: Fish-head pendants, Social structures and Change, 600-1200 AD*. Uppsala: Uppsala universitet, 2014. 328 s.

⁴⁹ Zemītis, G. Pakavsaktas ar stilizētiem ažūriem zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2006, 23. laidieni, 338.-345. lpp.

promocijas darbs par viduslaiku pakavsaktām,⁵⁰ kurā A. Vijups īsi pieskaras arī vēlā dzelzs laikmeta saktām, Baibas Vaskas publikācija par kuršu zvērgalvu galu aprocēm⁵¹ un Audrones Bliujienes raksts par baltu zoomorfo stilu kopumā.⁵² Skandināvu priekšmetiem raksturīgo *borres* stilu un tā nozīmi skaidro Šarlotes Hedenstiernas-Jonsonas internetā pieejamā publikācija.⁵³ Šī stila lokāla interpretācija novērojama unikālā Užpelku kapulauka jostassprādzē, aplūkotā citā A. Bliujienes publikācijā.⁵⁴

Datēšanai un kontaktu areāla noteikšanai palīdz plaši izplatīti importa priekšmeti. Vairāki pētnieki savos darbos pievērsušies vēlā dzelzs laikmeta zobenu tipoloģizācijai un datēšanai, to vidū Vitauta Kazakēviča “9.-13. gadsimta baltu zobeni”,⁵⁵ Artūra Tomsona promocijas darbs “Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gadsimtā”⁵⁶ un Māra Atgāža promocijas darbs “Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10.-13. gadsimtā”.⁵⁷ M. Atgāža darba kopsavilkums, kopā ar publikāciju “Āvas cirvji Latvijā”,⁵⁸ izmantoti āvas cirvju problemātikas pētniecībā un skandināvu ietekmes Latvijas teritorijas ieroču materiālā izvērtēšanā. Vērtīgs pētījums par tālcīņas ieročiem ir lietuvieša Gintauta Zabiela veiktā bultu uzgaļu tipoloģizācija Lietuvas kontekstā,⁵⁹ kas dod papildus argumentus teorijām par senvietu bojāiešanu vikingu uzbrukumu rezultātā. Līdzīgs pētījums ir vajadzīgs arī Latvijas teritorijai, īpaši Grobiņas reģionā (Skābaržkalnā). Salīdzinoši, daudz retāk par importa zobeniem Kurzemē izplatīti importa zobenu maksts apkalumi, kā to savā publikācijā parāda Jānis Asaris.⁶⁰

Nozīmīgu liecību par vēlā dzelzs laikmeta kontaktiem sniedz ar tirdzniecību saistīti priekšmeti. To pētniecībai pievērsusies Tatjana Berga. Rakstā “Saliekamie svariņi Latvijā (10.-

⁵⁰ Vijups, A. *Latvijas XIII-XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 1998. 297 lpp.

⁵¹ Vaska, B. Ornaments uz kuršu aprocēm ar zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidniens, 113.-119. lpp.

⁵² Bliujienē, A. Baltu zoomorfinis stilius. *Lietuvos Archeologija* 21, 2001, 205-222. p.

⁵³ Hedenstierna-Jonson, Ch. Borre style metalwork in the material culture of the Birka warriors: An apotropaic symbol. In: *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, No. 101, 2006, s. 312-122. Pieejams: <https://www.scribd.com/document/77645007/Borre-Style-Metalwork-in-the-Material-Culture-of-Teh-Birka-Warrior>

⁵⁴ Bliujienē, A. A Scandinavian-style belt buckle from the Užpelkiai cemetery. *Fennoscandia archaeologica XIII*, 1996, P. 93-98.

⁵⁵ Kazakevičius, V. *IX-XIII a. Baltu Kalavijai*. Vilnius: Lietuvos Istorijos Institutas, 1996. 173 p.

⁵⁶ Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gadsimtā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2012. 449 lp.

⁵⁷ Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10.-13. gadsimtā: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Latvijas vēstures institūts, 1998. 79 lpp.

⁵⁸ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1997, 19. laidniens, 53.-63. lpp.

⁵⁹ Zabiela, G. Scandinavian arrowheads in Lithuania. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age*. Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 133-140.

⁶⁰ Asaris, J. 11.-13. gs. zobenu maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidniens. 21.-27. lpp.

13. gs.)”⁶¹ T. Berga aplūko svariņu izplatību un to galvenos veidus un rotājošos ornamentus. Svairiņu izplatība, kā secina T. Berga, vēlajā dzelzs laikmetā galvenokārt koncentrējas tieši Kurzemes reģionā. T. Berga, kopā ar prof. A. Vijupu, publikācijā “Ventspils muzeja rakstos II”, informē arī par Kurzemes vēlā dzelzs laikmeta monētu depoziātu Pasiestē.⁶² Par mazskaitlīgajiem dirhēmu atradumiem Lietuvas teritorijā pētījumu veicis Tomass Nūnens.⁶³ Savā publikācijā pētnieks iekļāvis arī visu zināmo depoziātu atrašanas apstākļus un sastāvu, salīdzināšanai izmantojot depoziātus no Igaunijas un Latvijas. Lielākais Latvijas bronzas laikmeta depoziāts, kas atrasts Kurzemē un saistīts ar kontaktiem no Dienvidzvidrijas, analizēts atsevišķā monogrāfijā.⁶⁴ Ļoti detalizēts pētījums par atsvariņiem arheoloģiskajā materiālā veikts Kaupangas senvietas kontekstā,⁶⁵ kur atrasti arī vairāki desmiti kuboktaedra formas atsvariņi, kas liecina par tirdzniecību ar Austrumu kultūrām.

Vēl divas dzelzs laikmeta senlietu grupas savos maģistra darbos pētījušas Dardega Legzdiņa un Alise Šulte, pievēršoties attiecīgi kaula ķemmēm un Rietumlatvijas keramikai. Pētījumā par kaula ķemmēm Latvijas arheoloģiskajā materiālā,⁶⁶ D. Legzdiņa secina, ka bez dabaszinātņu sniegtām analizēm nav iespējams noteikt to izcelsmes vietu, jo ķemmju formas gan Skandināvijā, gan Austrumbaltijā neatšķiras. A. Šulte, analizējot vēlā dzelzs laikmeta keramiku,⁶⁷ konstatē iespējamās ārējas ietekmes vietējās keramikas darināšanas tradīcijās Kurzemē.

Daudzveidīga literatūra pieejama par rakstītajiem avotiem. Rakstītie avoti 20. gadsimta historiogrāfijā tika politizēti, uz tiem būvējot idejas par valstiskajiem veidojumiem vēl pirms krustnešu ienākšanas. Plaši šīs tēmas līdz Otrajam pasaules karam apcerējis Arveds Švābe darbā “Straumes un avoti”.⁶⁸ Maģistra darba tēmas kontekstā svarīgs ir raksts “Senā Kurša” astoņās daļās. Jāatzīmē, ka raugoties no mūsdienu skata punkta, šajā darbā A. Švābe diezgan nekritiski izturas pret rakstīto avotu ziņām, īpaši Rimbarta hroniku kuršu “valstu” sakarā. Pētījumā izmantotas arī valodniecības ziņas. Nacionālistiskās historiogrāfijas 20. gadsimta 20.-30. gadu

⁶¹ Berga, T. Saliekamie svairiņi Latvijā (10.-13. gs.). *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidniens, 49.-61. lpp.

⁶² Berga, T., Vijups, A. Vārves Pasiestes 11. gs. monētu depoziāts. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VII*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2012. 29.-37. lpp.

⁶³ Noonan, T. S. Dirham Hoards from Medieval Lithuania. *Journal of Baltic Studies*, 1992, Volume XXIII, Number 4. P. 395-414.

⁶⁴ Vasks, A., Vijups, A. *Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. Staldzene Bronze Age Hoard*. Rīga: Ventspils muzejs, 2004. 80 lpp.

⁶⁵ Pedersen, U. Weights and balances. In: I D. Skre (red.). *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age, Kaupang Excavation Project Publication Series*, vol. 2. Norske Oldfunn XXIII. Århus: Aarhus University Press, 2008. S. 119–195. Pieejams: https://www.academia.edu/5010903/Weights_and_balances

⁶⁶ Legzdiņa, D. *Kaula un raga ķemmes Latvijas arheoloģiskajā materiālā dzelzs laikmetā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2011. 114 lp.

⁶⁷ Šulte, A. *Vēlā dzelzs laikmeta keramika Rietumlatvijā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2013. 156 lp.

⁶⁸ Švābe, A. *Straumes un avoti I. 1. sējums*. Rīga: A. Gulbis, 1938. 408 lpp.

nostādnes trimdas literatūrā turpināja Vilis Biļķins. “Kursa un kuršu cīņas”⁶⁹ pievēršas rakstīto avotu – sāgu, hroniku, dokumentu – liecībām par kuršiem, to cīņas taktiku, kristianizācijas procesiem. Lai arī V. Biļķins darbā cenšas ieviest jaunas idejas un no citiem autoriem atšķirīgus notikumu datējumus, “Kursai un kuršu cīņām” raksturīgs, ka šīm novitātēm iztrūkst nopietna pamatojuma. Nacionālistiskā garā sarakstīta arī trimdas vēsturnieka Indriķa Šterna publikācija vēl 1996. gadā,⁷⁰ ar kuru 2000. gadā Latvijas Vēstures Institūta Žurnālā polemizēja A. Kursis,⁷¹ pierādot, ka I. Šterns un savulaik A. Švābe izdarījuši pārsteidzīgus secinājumus par Kurzemes pakļautību skandināviem. Vairāki A. Kurša pētījumi Daugmales kontekstā apkopoti izdevumā “Daugmales pilskalna mīklas”.⁷²

Plašs apraksts par Latvijas teritoriju un rakstītajiem avotiem publicēts 1990. gadā, kad pēc autora Edgara Andersona nāves, divos Zinātņu Akadēmijas izdevuma numuros nāca klajā raksts “Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no 9. līdz 13. gadsimtam vēstures avotu gaismā”.⁷³ Tajā vēsturnieks pirmoreiz zinātniskajā apritē ievadīja t.s. “Kurzemes bīskapu rindu”. E. Andersons rakstā ir diezgan nekritisks gan pret minēto dokumentu, gan, piemēram, pret Sakša Gramatiķa “Dāņu diždarbu” I-IX nodaļu, kas mūsdienās tiek uzskatīta par izdomas augli. Modernu “Dāņu diždarbu” analīzi veicis Tomass Foerstērs rakstu krājumā “Izdomātās sabiedrības Baltijas reģionā no 11. līdz 15. gadsimtam”,⁷⁴ izdota 2016. gadā. Par 13. gadsimta sakariem ar gotlandiešiem vēstīts monogrāfijas par Guta sāgu ievadā.⁷⁵ Pati sāga maģistra darbā nav analizētā, jo, neskatoties uz tās apšaubāmo ticamību, tā vēsta par t.s. migrāciju laikmetu, kas neatbilst šī darba hronoloģiskajiem ietvariem. Ziņas par vairāku sāgu un daudzu *eddu* autoru ņemtas no Sverres Bages publikācijas internetā.⁷⁶

1990. gadā Stokholmā notika konference, veltīta Skandināvijas un Austrumbaltijas sakariem agrajos viduslaikos (Latvijas teritorijas vēlajā dzelzs laikmetā). Tajā nolasītie referāti

⁶⁹ Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņas*. Linkolna, Nebraska: Pilskalns, 1967. 285 lpp.

⁷⁰ Šterns, I. Vikingu institūciju atspulgs viduslaiku Latvijas vēstures dokumentos. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 18. laidiens, 1996, 131.-136. lpp.

⁷¹ Kursis, A. *Borchsokinge – vikingu termins zviedru meslu zemēm Latvijā? Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2000, 55.-68. lpp.

⁷² Kursis, A. *Daugmales pilskalna mīklas*. Stokholma: autora izdevums, 2001. 45 lpp.

⁷³ Andersons, E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, Nr. 1 (510), 1990. 30.-46. lpp., Andersons, E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, Nr. 2 (511), 1991. 16.-33. lpp.

⁷⁴ *Imagined Communities on the Baltic Rim, from the Eleventh to Fifteenth Centuries*. Ed. by Hermanson, L., Jezierski, W. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. 364 p.

⁷⁵ *Guta Lag and Guta Saga: The Law and History of the Gotlanders*. Ed. by Peel, C. London: New York: Routledge, 2015. xx p.

⁷⁶ Bage, S. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press, 1991. Pieejams: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft0f59n6wc;brand=ucpress>

publicēti rakstu krājumā,⁷⁷ kā arī izdotas konferences tēzes.⁷⁸ Skandināvu rūnakmeņus kā rakstītos avotus aplūkojis A. Kursis,⁷⁹ vēlāk atziņas iestrādājis arī savā monogrāfijā. Skandināvu rūnakmeņi, kā arī sāgas, *eddas* un mīti analizēti R. Peidža monogrāfijā.⁸⁰ Šajā darbā autors pievēršas arī Mērvallas rūnakmenim, kurā pieminēts Kolkas rags un Zemgale. Rūnakmens uzraksta skaidrojumi A. Kursim un R. Peidžam principiāli neatšķiras. Savas monogrāfijas par Rietumeiropas rakstītajiem avotiem konspektīvu versiju arheologs Ē. Mugurēvičs iekļāvis četru sējumu izdevumā “Latvieši un Latvija”.⁸¹ Guntis Zemītis analizējis kuršu kaujas taktiku pēc rakstīto avotu ziņām, kuršu vikingu aktivitātēm pieskaras arī V. Žulkus,⁸² Andris Šnē⁸³ un Nils Blumkvists.⁸⁴ N. Blumkvists ir autors arī ļoti plašam pētījumam par Ziemeļeiropas un Austrumeiropas kristianizāciju un jaunās ideoloģijas ietekmi uz jaunkristītajiem, plaši aprakstot arī apdzīvotības un etnisko situāciju.⁸⁵ Jaunu skatījumu uz daudz apspriesto Indriķa hroniku piedāvā Valters Langs un Heiki Valks, hronikas notikumus mēģinot apstiprināt vai apgāzt ar arheoloģiskās izpētes rezultātiem.⁸⁶ 13. gadsimta sākuma dokumentos minētas Ziemeļkurzemes jeb Miera Kursas apdzīvotās vietas meklējis un salīdzinājis Muntis Auns.⁸⁷ 12.-13. gadsimta pāvestu izdotie dokumenti Austrumbaltijas kontekstā analizēti monogrāfijā “Pāvesti un Baltijas Krustakari 1147.-1254. g.”.⁸⁸

⁷⁷ *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter*. Ed. Loit, A. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1990. 184 S.

⁷⁸ *Austrumbaltijas un Skandināvijas kontakti agrajos viduslaikos: starptautiskās konferences (Rīga, 1990. 23.-25.X) referātu tēzes*. Red. Apala, Z., Mugurēvičs, Ē., Ronis, I. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts, 1990. 62 lpp.

⁷⁹ Kursis, A. Latviešu vietvārdi Zviedrijas rūnakmeņos. *Grāmata*, 1992, Nr. 4. 76.-85. lpp.

⁸⁰ Page, R. I. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials and Myths*. Toronto Buffalo: University of Toronto Press, 1998. 240 p.

⁸¹ Mugurēvičs, Ē. Rakstīto vēstures avotu senākās ziņas par baltu tautām (ģeogrāfiskā un ģeopolitiskā skatījumā). Grām.: *Latvieši un Latvija. I. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 30.-50. lpp.

⁸² Žulkus, V. Settlements and Piracy on the Eastern Shore of the Baltic Sea: The Middle Ages to Modern Times. *Archeologia Baltica*, Vol. 16, 2011, P. 58-71.

⁸³ Šnē, A. Kuršu vikingi: vēsturiskās iespējas un vēstures mīti. *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 181.-191. lpp.

⁸⁴ Blomkvist, N. East Baltic vikings – with particular consideration to the Curonians. In: *Praeities puslapi: archeologija, kultūra, visuomenē*. Red. Kazakevičius, V. Klaipēda: Klaipēdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2005. 71-92. p.

⁸⁵ Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic: The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075-1225)*. *The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 15*. Leiden; Boston: Brill, 2005. 774 p.

⁸⁶ Lang, V., Valk, H. Chapter 12. An Archaeological Reading of the Chronicle of Henry of Livonia: Events, Traces, Contexts and Interpretations. In: *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*. Ed. by Jensen, C. S., Kaljundi, L., Tamm, M. Farnham; Burlington: Ashgate, 2011. P. 291-316.

⁸⁷ Auns, M. Districts, Administrative Centres or Villages? Places in North Curonia Mentioned in 13th Century Agreements. In: *Lübeck style? Novgorod style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD*. Ed. by Auns, M. Rīga: Nordik, 2001. P. 307-314.

⁸⁸ Fonnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254. The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 26*. Leiden; Boston: Brill, 2007. 287 p.

Visu zināmo par baltu tautu un skandināvu kontaktiem vēlajā dzelzs laikmetā apkopojis A. Mickēvičus monogrāfijā “Ziemeļnieki un balti 9.-12. gadsimtā”.⁸⁹ Autors galvenokārt balstās uz rakstītajiem avotiem, tādēļ šis darbs zināmā mērā ir salīdzināms ar Ē. Mugurēviča monogrāfiju par Rietumeiropas hronikām, tomēr atšķirībā no Ē. Mugurēviča darba, A. Mickēvičus mazāk pievēršas pašu avotu publikācijām, vairāk to interpretācijai, turklāt A. Mickēvičus aplūko arī plašāku reģionu. Balsoties uz rakstītajiem avotiem, autors pierāda jau iepriekš arī Latvijas historiogrāfijā pacelto jautājumu par dāņu un zviedru ietekmju sfēru dalījumu vēlā dzelzs laikmeta Austrumbaltijā, kā arī izdala vairākus aktivitāšu periodus. Atsevišķus secinājumus A. Mickēvičus iekļāvis arī publikācijā “Kurzeme vikingu laika Skandināvijas “austrumu politikā””.⁹⁰

Līdz šim tikai daži autori rakstījuši par Skandināvijas un Austrumbaltijas kontaktiem vēlajā dzelzs laikmetā, izmantojot arheoloģisko materiālu. 1949. gadā trimdā iznākusi E. Šturma publikācija,⁹¹ kurā kopā Grobiņas senvietu un vidējā dzelzs laikmeta sakaru aplūkošanu, iekļautas arī vēlā dzelzs laikmeta bruņrupučsaktas un pirmoreiz pievērsta uzmanība Ziemeļkurzemes reģionam. Viens no retajiem padomju okupācijas laika pētījumiem ir Ē. Mugurēviča 1965. gada monogrāfija “Rietumlatvija un kaimiņzemes 10.-13. gadsimtā”,⁹² kurā autors aplūko liecības par tirdzniecību un importa precēm, uzsvāru liekot uz sakariem Austrumu virzienā. Šīs pašas atziņas vēlāk iestrādātas arī “Latvijas PSR arheoloģijā”. Lietuvas kontekstā pētījumu par importa priekšmetiem veikusi Ona Kunciene, raksts publicēts 1972. gadā.⁹³ Tēma aktualizēta arī mūsdienu zinātniskajā literatūrā. Daniels Gunnarssons Austrumbaltijas rotu atradumiem Gotlandē veltījis savu maģistra darbu.⁹⁴ Gotlandes salas salīdzinoši pilnīgā arheoloģiskā izpēte ir pateicīga šāda veida pētījumiem. Liela daļa no autora izvēlētajiem pētniecības objektiem ir izplatīti plašākā areālā, un konkrēti Kurzemes un Gotlandes savstarpējo sakaru izpētei nevar tikt izmantoti. Šī pati problēma parādās arī kuršu pētnieka V. Žulkus publikācijā izdevumā *Archaeologia Baltica*,⁹⁵ kas aplūko Baltijas importa priekšmetus Dānijā un Jitlandē. Lēna Tunmārka-Nīlena, kā jau minēts, ir autoritāte Gotlandes

⁸⁹ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* Vilnius: Versus Aureus, 2004. 181 p.

⁹⁰ Mickevičius, A. Curonia in the ‘Eastern Policy’ of Viking Age Scandinavia. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age.* Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 191-199.

⁹¹ Šturms, E. Schwedische kolonien in Lettland. In: *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, No. 44, 1949, s. 205-217.

⁹² Mugurevich, E. *Vostochnaja Latvija i Sosednie Zemli v X-XIII vv.: Ekonomicheskie svjazi s Rusiju i drugimi territorijami, Puti soobschenija.* Riga: Zinatne, 1965. 145 s.

⁹³ Kuncienė, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Istorijos institutas, 1972. 149-254 p.

⁹⁴ Gunnarsson, D. *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland: Iron Age Networks and Identities.* Gotland: Gotland University, 2013. 96 p.

⁹⁵ Žulkus, V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten. *Archaeologia Baltica*, 1997, Vol. 2. P. 165-189.

arheoloģiskā materiāla pētniecībā. Maģistra darbā izmantots pētnieces raksts par gotlandiešu un austrumbaltu kontaktiem,⁹⁶ kurā norādīts uz šo sakaru simbiotisko raksturu. Interesanta ir arī tās pašas autore publikācija par specifisku senvietu grupu – Gotlandes agrīnajām baznīcu kapsētām,⁹⁷ kuru atradumu starpā iezīmējas līdzības ar Latvijas teritorijas arheoloģisko materiālu. Par baltu, īpaši kuršu un Baltijas somu, teritorijām domātu rotadatu izgatavošanu Gotlandē rakstu “Gotlandē izgatavotās Austrumbaltijas tipa rotadatas”⁹⁸ publicējis Ingmārs Janssons. Šajā pašā rakstu krājumā iekļauts arī Gērta Magnussona pētījums par Gotlandes metālapstrādi, kurā autors norāda uz galaprodukta eksportu uz Austrumbaltiju.⁹⁹

No cita skatupunkta skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju kontaktiem piegājis jūrniecības eksperts Vitauts Pašinskas, kurš 12. Starptautiskajā Jūras transporta un infrastruktūras konferencē piedalījās ar referātu, kurā aplūkoja vikingu uzbrukumu iespējamību jūras krastā un Kurzemes rietumu upju lejteču kuģošanas iespējas.¹⁰⁰ Šis referāts liek pārskatīt agrākās atziņas par, piemēram, upi, kas minēta Egila Skalagrimsona sāgā.

Bronzas laikmeta Kurzemes un citu zemju kontaktus arheoloģiskajā materiālā aprakstījis prof. Andrejs Vasks.¹⁰¹ Kurzemes senākās apdzīvotības raksturošanai izmantota vēl divas A. Vaska publikācijas¹⁰² un monogrāfija “No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem”.¹⁰³

Kurzemes apdzīvotības un etnisko jautājumu risināšanai izmantoti daudzskaitlīgi pētījumi par kuršiem, vendiem un citām Latvijas un Lietuvas teritoriju apdzīvojušām tautām. Vairāku autoru kopdarbs “Kurši senatnē”¹⁰⁴ ir populārzinātnisks izdevums, kurā apkopotas

⁹⁶ Thunmark-Nylén, L. Some Notes on the Contacts Between Gotland and the East Baltic Area. *Archaeologia Baltica*, 2000, Vol. 4, P. 173-180.

⁹⁷ Thunmark-Nylén, L. Churchyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). In: *Archaeology east and west of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 161-189.

⁹⁸ Jansson, I. Dress Pins of East Baltic Type Made on Gotland. In: *Archaeology East and West of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 83-90.

⁹⁹ Magnusson, G. Iron Production, Smithing and Iron Trade in the Baltic during the Late Iron Age and Early Middle Ages (c. 5th-13th Centuries). In: *Archaeology East and West of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 61-70.

¹⁰⁰ Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. In: *Proceedings of 12th International Conference “Maritime Transport and Infrastructure – 2010”*. Rīga: Latvijas Jūras akadēmija, 2010. P. 158-163.

¹⁰¹ Vasks, A. Rietumlatvija bronzas laikmeta sakaru lokā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidniens, 132.-140. lpp.

¹⁰² Vasks, A., Kalniņa, L. Apdzīvotība un zemkopība Rietumlatvijā agro metālu periodā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2006, 23. laidniens, 282.-294. lpp., Vasks, A. Akmeņu krāvuma kapulauki Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidniens, 141.-153. lpp.

¹⁰³ Vasks, A. *No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem: Latvijas aizvēstures senākais posms (10 500.-1. g. pr. Kr.)*. Rīga: Zinātne, 2015. 183 lpp.

¹⁰⁴ Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 159 lpp.

galvenās kuršu raksturīgās iezīmes materiālajā kultūrā, raksturota apdzīvotība un apbedīšanas tradīcijas. No šīs pašas sērijas izmantots arī izdevumi “Lībieši senatnē”¹⁰⁵ un “Zemgaļi senatnē”.¹⁰⁶ Jāņa Asara raksts “Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gadsimtā”¹⁰⁷ ir nozīmīgs Kurzemes etniskās situācijas skaidrošanā, raksturojot kuršu ekspansiju, kas intensīvākos apmērus sasniedza tikai aizvēstures beigās. Ekspansijas raksturošanai izmantoti pētītie kuršu ugunskaņi. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja rakstu krājums “Pētījumi kuršu senatnē”¹⁰⁸ veltīts kuršu un Kurzemes apdzīvotības problemātikai. A. Bliujiene pētījusi starpkultūru kontaktus Baltijas jūras reģionā, uzsvāru liekot uz arheoloģisko materiālu.¹⁰⁹ Rakstā “Kurši Padurē?”¹¹⁰ prof. A. Vasks pievēršas Padures (Beltu) pilskalna un Ābelnieku senkapu arheoloģiskajam materiālam, mēģinot risināt reģiona apdzīvotības etniskos jautājumus. Vendu jautājuma apkopojums Latvijas aizvēsturē publicēts 2012. gada “Arheoloģija un etnogrāfija” laidienā.¹¹¹ Tajā autors dod arī savu izvērtējumu etniskajā problemātikā. Vēlā dzelzs laikmeta apbedīšanas tradīcijas aplūkotas Vitolda Muižnieka monogrāfijas par viduslaiku apbedījumiem ievadā.¹¹² Pretrunīgu skatījumu uz Daugavas lībiešiem vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē sniedz R. Spirģis.¹¹³ Ieskatu 19. gadsimta atziņās par Latvijas teritorijas arheoloģiskā materiāla etnisko piederību sniedz pirmais šai tēmai veltītais darbs *Necrolivonica*, ko Frīdrihs Kruse izdeva 1842. gadā.¹¹⁴

¹⁰⁵ Ciglis, J., Zirne, S., Žeiere, I. *Lībieši senatnē: The Livs in Antiquity*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2001. 53 lpp.

¹⁰⁶ *Zemgaļi senatnē. Žiemgaliai senovėje*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs; Lietuvos nacionalinis muzejus, 2003. 109. lpp.

¹⁰⁷ Asaris, J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gadsimtā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidniens, 38.-42. lpp.

¹⁰⁸ *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 191 lpp.

¹⁰⁹ Bliujienē, A. Trade, warfare, looting and hoarding: Attributes of Viking Age contacts across the Baltic Sea. *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 167.-179. lpp.

¹¹⁰ Vasks, A. Kurši Padurē? *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 153.-165. lpp.

¹¹¹ Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2012, 26. laidniens, 105.-112. lpp.

¹¹² Muižnieks, V. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.-18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2015. 330 lpp.

¹¹³ Spirģis, R. Kristieši pirms krusta kariem Latvijas teritorijā? Kristietības izplatība Daugavas lībiešu zemēs 11.-12. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, 26. laidniens, 2012. 113.-142. lpp. Pieejams: https://www.academia.edu/4536177/Kristie%C5%A1i_pirms_krusta_kariem_Latvijas_teritorij%C4%81_Kristiet%C4%ABbas_izplat%C4%ABba_Daugavas_l%C4%ABbie%C5%A1u_zem%C4%93s_11._12._gs._Arheolo%C4%A3ija_un_etnogr%C4%81fija._R%C4%ABga_2012._26._laid.113.-142._lpp

¹¹⁴ Kruse, F. *Necrolivonica oder Alterthümer Liv- Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements: zusammengestellt und historisch erläutert in einem Unterthänigsten Generalberichte über seine auf Allerhöchsten Befehl im Jahre 1839 ausgeführte Archaeologische Untersuchungsreise: nebst mehreren wissenschaftlichen Excursen und vielen Lithographien von Alterthümern, Plänen und Charten*. Dorpat: Leipzig: 1842.

Jautājumu par kuršu zemju iedalījumu un kuršu valdnieku nozīmību pēc rakstītiem avotiem pētījis Arturs Mickēvičus rakstā “Kuršu “karaļi” un “karalistes” vikingu laikmetā”,¹¹⁵ šo jautājumu aplūkojis arī M. Ščavinskas.¹¹⁶

Visaptverošāko pētījumu par kuršiem kopš gadsimta sākuma izdevis V. Žulkus. Grāmata “Kurši Baltijas jūras telpā”¹¹⁷ aptver gan plašu hronoloģisku telpu – sākot ar mūsu ēras pirmajiem gadsimtiem līdz viduslaikiem, gan tēmu loku – etnoģenēzi, materiālo kultūru, apdzīvotību, reliģiskos priekšstatus, kontaktus un kaimiņzemju ietekmi. V. Žulkus izmantojis gan rakstītos avotus, gan arheoloģisko materiālu, un monogrāfijā iestrādājis arī savus pētījumus kuršu arheoloģiskajās senvietās, īpaši arheologa paša pētīto Palangu.

21. gadsimta sākumā ar kuršiem saistīti jautājumi vairākkārt risināti rakstu krājumos “Ventspils muzeja raksti”. Krājuma otrais izdevums veltīts arheoloģijai. Maģistra darba kontekstā noderīgi ir raksti “Dzeramie ragi kuršu apbedījumos”,¹¹⁸ autore Viktorija Bebre, kas pirmoreiz plašāk pievēršas šai plaši izplatītajai priekšmetu grupai, “Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11.-14. gadsimta etniskās vēstures aspekti”,¹¹⁹ kurā autors Andris Celmiņš aplūko vendu jautājumu, bet rakstā “Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstītajiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10.-15. gadsimts)” Guntis Zemītis īsi apkopo jau zināmas atziņas par kuršu ornamentiku un rituāliem.¹²⁰ Andris Šnē ir pirmais un pagaidām vienīgais autors, kurš nopietni pievēršas sociālajai arheoloģijai Latvijas kontekstā. A. Šnē kopš 20. gadsimta 90. gadiem pieder neskaitāmas publikācijas par atsevišķām sabiedrībām, vadonības sabiedrībām Latvijas kontekstā, sociālās arheoloģijas historiogrāfiju u.c. Maģistra darbā izmantota Sāraju senkapu sabiedrības analīze, kas iekļauta minētajā “Ventspils muzeja rakstu” izdevumā.¹²¹

Viens no jaunākajiem apkopjošajiem rakstiem par Latvijas apdzīvotību vēlajā dzelzs laikmetā (autore Antonija Vilcāne) publicēts grāmatu sērijā “Latvieši un Latvija”.¹²² Jaunākās atziņas arī par aizvēstures etniskajiem jautājumiem īsi aktualizētas Latvijas Nacionālā vēstures

¹¹⁵ Mickevičius, A. Curonian “Kings” and “Kingdoms” of the Viking Age. In: *Lithuanian Historical Studies*, 1997, Vol. 2. P. 7-14.

¹¹⁶ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society in the Ninth to the 13th Centuries in the Context of the Socio-political Structures of the Baltic Region. *Archaeologia Baltica*, Vol. 19, 2013, P. 82-101.

¹¹⁷ Žulkus, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius: Versus Aureus, 2004. 256 p.

¹¹⁸ Bebre, V. Dzeramie ragi kuršu apbedījumos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 96.-118. lpp.

¹¹⁹ Celmiņš, A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11.-14. gadsimta etniskās vēstures aspekti. *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 156.-171. lpp.

¹²⁰ Zemītis, G. Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstītajiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10.-15. gadsimts). Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 84.-95. lpp.

¹²¹ Šnē, A. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 128.-155. lpp.

¹²² Vilcāne, A. Zemes un tautas Latvijā 9.-12. gadsimtā. Grām.: *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 84.-103. lpp.

muzeja 2016. gada izdevumā “Ceļā uz latviešu tautu”,¹²³ kura galvenais mērķis ir parādīt latviešu tautas veidošanos viduslaiku un jauno laiku posmā. Par Lietuvas apdzīvotību vēsta A. Bliujienes publikācija par Lamatas zemi,¹²⁴ kurā pirmoreiz apkopotas ziņas par lamatiešiem kā atsevišķu iedzīvotāju grupu.

Maģistra darbā iekļauti pētījumi par atsevišķām arheoloģiskajām senvietām. Lai arī Grobiņas senvietas piedzīvojušas nopietnu pētniecību jau gandrīz gadsimta garumā, literatūras par to ir salīdzinoši maz. Pie avotiem jau minēti B. Nermana divi darbi, vairākas publikācijas par izrakumiem sarakstījis Valērijs Petrenko. Grobiņas vidējā dzelzs laikmeta skandināvu senvietu pētniecības historiogrāfiju savā maģistra darbā apkopojusi Arita Jume,¹²⁵ iekļaujot arī arheoloģiskā materiāla izvērtējumu, tādēļ maģistra darbā izmantots tikai pēdējais izdevums par šiem jautājumiem – V. Petrenko pētījumu koncentrēts apkopojums, ko pēc arheologa nāves sakārtojis Juris Urtāns.¹²⁶ Jaunākie pētījumi Grobiņas arheoloģijā ir Ritvara Rituma un Ingrīdas Virses veiktie zondāžas darbi pilsētā, kuru rezultāti apkopoti publikācijā izdevuma *Archeologia Baltica* 17. numurā.¹²⁷

Par jau minētās E. Brastiņa pilskalnu grāmatu sērijas mūsdienu turpinājumu uzskatāms J. Asara un J. Urtāna izdevums “Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni”,¹²⁸ kurā iekļauti tie pilskalni, kurus E. Brastiņš nav tuvāk aprakstījis vai kuri viņa ekspedīciju laikā vēl nebija zināmi. Šis izdevums mēģina likvidēt nevienlīdzību arheoloģiskajā pētniecībā starp Rietumlatviju un Latvijas centrālo un austrumu daļu. “Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni” pirmoreiz apskata arī Zlēku Pabērzkalnu ar īpatnēju divu paralēlu vaļņu nocietinājumu sistēmu. J. Asaris un J. Urtāns arī publicējuši rakstu par iespējamām senajām ostas vietām Kurzemes rietumu piekrastē,¹²⁹ kurā iepazīstina ar upju lejteču apzināšanas darbu rezultātiem. Par pētījumiem Zlēku Pabērzkalnā, kā arī Priedniekos un arheoloģisko apzināšanu ziņo arheologs Ē. Mugurēvičs 2000. gada rakstā “Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkās”.¹³⁰ Tā ir plašākā

¹²³ *Ceļā uz latviešu tautu. On the Road to Becoming Latvian*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016. 191 lpp.

¹²⁴ Bliujienē, A. A microregion between Šilutė-Priekulė and Švėkšna in western Lithuania or alternatively the Lamata land according to archaeological data. *Archeologia Litwana* 4, 2005, P. 122-137.

¹²⁵ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2014. 160 lp.

¹²⁶ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. Rīga: Nordik, 2012. 103 lpp.

¹²⁷ Ritums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. *Archeologia Baltica*, 2012, Vol. 17, P. 34-42.

¹²⁸ Asaris, J., Urtāns, J. *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga: Fonds “Mantojums”, 1998. 72 lpp.

¹²⁹ Asaris, J., Urtāns, J. A Study of Historical Port Sites in Kurzeme between Pāvilosta and Užava. *Lietuvos Archeologija* 21. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. 367-374 p.

¹³⁰ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkās. *Arheologija un Etnogrāfija*, 20. laidniens, 2000, 74.-87. lpp.

publikācija par šo Ventas lejteces reģionu, kurā pats arheologs saskata skandināvu ietekmi. Lielu raksta daļu aizņem autora interpretācijas un Pabērzkalna meklējumi rakstītajos avotos, kurus tomēr jāvērtē kritiski.

Atsevišķu monogrāfiju par Salaspils Laukskolas lībiešu kapulauku publicējusi Anna Zariņa.¹³¹ Grāmata ir daudzu gadu izrakumu darbu apkopojums, kas sniedz arī rezultātu interpretāciju. Bagātīgais ilustratīvais materiāls ļauj labi iepazīt lībiešu materiālo kultūru un atsevišķos skandināvu-gotlandiešu apbedījumus, ar to raksturīgajām kapu piedevām. Grāmata “Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība” apkopo daudzu autoru pētījumus par Kuldīgas vēsturi. Arheologu J. Asara un M. Lūsēna nodaļa par pilsētas arheoloģisko pētniecību ir vērtīgs uzziņas materiāls par izpēti darbiem pilsētā līdz 2013. gadam.¹³² Daudz senāka, bet joprojām aktuāla ir E. Šturma publikācija “Elka kalni un pilskalni Kursā”.¹³³ Tajā autors pievērš uzmanību pilskalnu daļai kuršu teritorijā ar ļoti īpatnējiem apļveida nocietinājumiem un vairākām ieejām.

Kā uzziņu līdzekļi izmantoti vairāki apkopojumi par Latvijas teritorijas aizvēsturi. Tāds ir Valentīna Sedova “Balti senatnē”¹³⁴ un “Latvijas PSR arheoloģija”,¹³⁵ izdota 1974. gadā, un joprojām tiek izmantota kā zināšanu bāze latviešu arheologiem. Tajā aplūkots visplašākais tēmu loks, ietērpts tā laika ideoloģiskajā kontekstā, uzsverot slāvu kontaktu nozīmību. Daudzas idejas, bez šaubām, vairāk kā 40 gadu laikā ir stipri novecojušas, tomēr līdzvērtīgs pētījums joprojām Latvijā nav tapis. Tādu mēģināja radīt mūsu gadu tūkstoša sākumā ar izdevumu “Latvijas senākā vēsture”,¹³⁶ tomēr šis autoru kopdarba rezultāts lielā mērā turpina padomju okupācijas laika aizvēstures kursu, bet, atšķirībā no “Latvijas PSR arheoloģijas”, informāciju pasniedzot mazāk zinātniski, paredzot to plašākai auditorijai. Izteikti populārzinātniska ir Arņa Radiņa monogrāfija “Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē”,¹³⁷ kurā aizvēsture un viduslaiki mēģināti atveidot caur senlietu prizmu. Vērtīgākais šajā izdevumā ir ilustratīvais materiāls, kas aizņem vairāk vietas kā tekstuālā informācija.

Mūsdienīgas atziņas par aizvēsturi iestrādātas igauņu un lietuviešu vēstures grāmatu sērijās. Andresa Tvauri monogrāfija “Migrāciju laikmeta, pirms vikingu un vikingu laika

¹³¹ Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.-13. gadsimts*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 463 lpp.

¹³² Asaris, J., Lūsēns, M. Kuldīga zem Kuldīgas. Grām.: *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Red. Krastiņš, J. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 133.-172. lpp.

¹³³ Šturms, E. Elka kalni un pilskalni Kursā. *Labietis*, Nr. 1, 01.01.1937., 21.-32. lpp.

¹³⁴ Sedovs, V. *Balti senatnē*. Rīga: Zinātne, 1992. 157 lpp.

¹³⁵ *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 368 lpp.

¹³⁶ Apals, J., Atgāzis, M., Graudonis, J. u.c. *Latvijas senākā vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.* Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2001. 463 lpp.

¹³⁷ Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 415 lpp.

Igaunija”¹³⁸ angļu valodā apkopo svarīgākos jautājumus Igaunijas aizvēsturē un konspektīvi aplūko plašu, teritorijai raksturīgu senlietu klāstu un importa priekšmetus. Darbs papildināts ar akcentējošu vizuālo materiālu un virtuāli pieejams bezmaksas. Lietuvas vēstures grāmatu sērijā otrā daļa veltīta dzelzs laikmetam.¹³⁹ Salīdzinot ar Igaunijas grāmatām, Lietuvas vēstures sērijai ir klasiskākas formas un mazāks uzsvars uz arheoloģisko materiālu.

Informācija par Kurzemes reģiona dabas apstākļiem ņemta no enciklopēdiju sērijas “Latvijas daba”¹⁴⁰ un trimdas apkopojošais izdevums “Latvijas ģeogrāfija”.¹⁴¹

Darbā izmantoti vairāki izdevumi par vikingiem un vikingu laikmetu. Kembridžas grāmatu sērijas Skandināvijas vēsture¹⁴² galvenokārt fokusējas uz politisko vēsturi, bet krāšņi ilustrētā grāmata “Vikings”¹⁴³ veidota kā rakstu krājums, katram autoram pievēršoties sev tuvākajai un vikingu dzīvē svarīgai jomai. “Vikings” atstāj sadrumstalotu iespaidu un, kā tas raksturīgs Rietumeiropas historiogrāfijai, Austrumbaltijas reģionu teju pilnībā ignorē. 20. gadsimta atziņas par vikingu dzīvesveidu Dānijas kontekstā apkopojis Klāvs Randsborgs.¹⁴⁴ Par žanra klasiku uzskatāma Elzes Rouzdālas “Vikingi”,¹⁴⁵ kurš piedzīvojis jau vairākkārtējus izdevumus, tajā autore konspektīvi apskata plašu jautājumu loku. Cita par klasiku uzskatāma grāmata ir “Ziemeļnieki vikingu laikā”.¹⁴⁶ Ērika Kristiansena slavenais darbs sevī apvieno gan vērtīgu zināšanu kopumu, gan aizraujošu lasāmvielu. Autors nekautrējas no izteiksmīgiem salīdzinājumiem, kā vikingu nodēvēšana par teroristiem, un izmanto ļoti plašu avotu bāzi. Skandināvu sabiedrības pirms kristietības aplūko Š. Hedenstierna-Jonsone.¹⁴⁷ Skandināvu militarizētās sabiedrības bieži tiek izmantotas kuršu sabiedrības pētniecībai vēlajā dzelzs laikmetā, saskatot tajās daudz kopīga sabiedrības organizācijā un ideoloģijā.

¹³⁸ Tvauri, A. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 2012. 384 p.

¹³⁹ *Lietuvas istorija II tomas. Geležies amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2007. 517 p.

¹⁴⁰ *Latvijas daba 3. Enciklopēdija “Latvija un latvieši”*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1995. 255 lpp., *Latvijas daba 6. Enciklopēdija “Latvija un latvieši”*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Preses nams, 1998. 598 lpp.

¹⁴¹ Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija*. Stokholma: Apgāds Zemgale, 1960. 794 lpp.

¹⁴² *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I. Prehistory to 1520*. Ed. by Helle, K. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 872 p.

¹⁴³ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. Copenhagen: Nationalmuseet, 2013. 288 p.

¹⁴⁴ Randsborg, K. *The Viking Age in Denmark*. London: Duckworth, 1980. 206 p.

¹⁴⁵ Roesdahl, E. *The Vikings: Third Edition*. Penguin Books, 2016. 351 p.

¹⁴⁶ Christiansen, E. *The Norsemen in the Viking Age*. Oxford: Blackwell Publishers, 2002. 378 p.

¹⁴⁷ Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. The martial perspective. In: *Territorio, Sociedad y Poder*, 2009, Anejo N° 2, P. 89-104.

Vispārējās arheoloģijas nostādnes maģistra darbā ņemtas no Iana Hodera un Skota Hadsona “Lasot pagātni”,¹⁴⁸ Pola Bāna un Kolina Renfrū arheoloģijas studentu pamatliteratūras “Arheoloģija: Teorija, metodes un prakse”¹⁴⁹ un “Oksfordas arheoloģijas rokasgrāmatas”.¹⁵⁰

Darbā iekļautas arī atsevišķas ziņas no Latvijas Avīzes interneta portāla¹⁵¹ un vēstures popularizācijas interneta vietnes *Historia*.¹⁵²

Kopumā, pieejamie avoti un literatūra par skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju kontaktiem vērtējami kā plaši un daudzveidīgi. Literatūrā novērojama koncentrēšanās uz vienu konkrētu avotu grupu vai arheoloģisko senvietu, tādēļ plašāki apkopjoši pētījumi pagaidām iztrūkst. Vairāk šī tēma pētīta Lietuvas historiogrāfijā, tomēr galvenokārt balstoties uz rakstītajiem avotiem. Lietuvas un Igaunijas historiogrāfijā pieejami arī plašāki, apkopjoši pētījumi dzelzs laikmeta arheoloģijā, kas Latvijā nav iznākuši kopš padomju okupācijas laika.

¹⁴⁸ Hodder, I., Hutson, S. *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 293 p.

¹⁴⁹ Bahn, P., Renfrew, C. *Archaeology: Theory, Methods and Practice*. 6th ed. London: Thames & Hudson, 2012. 656 p.

¹⁵⁰ *The Oxford Handbook of Archaeology*. Ed. by Cunliffe, B., Gosden, C., Joyce, R. A. Oxford: Oxford University Press, 2009. 826 p.

¹⁵¹ Sprūde, V. Vikingiem patīcis Ventas krastos. *Latvijas Avīze*, 17.12.2016. Pieejams: <http://www.la.lv/vikingiem-paticis-ventas-krastos/>

¹⁵² Zeļenkovs, A. Kaupo. *Historia*, 20.04.2001. Pieejams: <http://www.historia.lv/personas/kaupo>

1. KURZEME UN TĀS APDZĪVOTĪBA VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ

Rietumlatvija – Kurzeme jeb Kursā – bijusi apdzīvota jau vismaz kopš pēdējā Leduslaikmeta beigām. Par to liecina Latvijas teritorijā senākais zināmais cilvēku apstrādātais rīks – t.s. Lingbi tipa cirvis.¹⁵³ Kurzemē zināmas gan akmens laikmeta, gan vēlāku laiku senvietas, liecinot par reģiona pievilcību dažādiem apdzīvotības un barības iegūšanas veidiem. Gara vēsture ir arī Kurzemes nosaukumam, vārda sakni “kur-“ vai “kor-“, attiecībā uz teritoriju un iedzīvotājiem, fiksējot jau dzelzs laikmetā.¹⁵⁴

1.1. Kurzemes ģeogrāfiskais raksturojums

Kurzemes reģionam (*1.1 att.*) ir ļoti gara jūras robeža. Kurzemi no Kolkas raga līdz sauszemes līnijai Kauguri-Ziemupe aizņem Kurzemes pussala, kuru no trim pusēm apskalo Baltijas jūra. Piekrasti aizņem Piejūras zemīne, iekšzemi – Kursas zemīnes līdzenumi un trīs augstienes – Ziemeļkursas, Austrumkursas un Rietumkursas.¹⁵⁵ Piejūras un Kursas zemīnēm raksturīgs līdzens reljefs ar smilšainām un purvu augsnēm, tās ir mazauglīgas, mežainas un reti apdzīvotas, ar atsevišķiem lauksaimnieciski izmantojamiem areāliem mežu vidū.¹⁵⁶ Visa Latvijas teritorijas piekraste ir gluda un sekla, 5 m dziļumu sasniedzot pat tikai 4 km attālumā no krasta, tādēļ tā ir nepiemērota kuģu piestātnēm.¹⁵⁷ Aiz piekrastes zonas seko mežiem un purviem klāts smiltājs, tikai uz dienvidiem no Ventpils atrodas apvidus ar augstvērtīgām augsnēm. Austrumkursas un Rietumkursas augstienes, savukārt, atzīmējamās kā zemkopībai labvēlīgākie areāli Kurzemē. No Rietumkursas augstienes iztek bagātīgs mazu upīšu tīkls, kas ietek Ventā vai Baltijas jūrā.¹⁵⁸ No Austrumkursas augstienēm upes sadalās Ventā vai Lielupē ietekošajās. Šajā augstienē kā mazāk auglīgs atzīmējams mūsdienu Talsu-Tukuma smilšainais pacēlums.¹⁵⁹

Jāatzīmē arī Kurzemes plašais upju tīkls. Lielākā reģiona upe ir Venta, kuras garums sasniedz 346 km. Venta kādreiz tika izmantota kuģošanai līdz Kuldīgai, kur tālāku pārvietošanos apgrūtināja Ventas rumbas ūdenskritums, bet augstāk – brasli, krāces un mazāki ūdenskritumi. Ventas lielākās pietekas ir Virvīte mūsdienu Lietuvā un Abava Kurzemes

¹⁵³ Vasks, A. *No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem: Latvijas aizvēstures senākais posms (10 500.-1. g. pr. Kr.)*. Rīga: Zinātne, 2015. 15. lpp.

¹⁵⁴ Skatīt nodaļu “3. Kurzemes iedzīvotāju un skandināvu kontakti rakstītajos avotos”.

¹⁵⁵ *Latvijas daba 3. Enciklopēdija “Latvija un latvieši”*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1995. 54.-55. lpp.

¹⁵⁶ Turpat, 663.-677. lpp.

¹⁵⁷ Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija*. Stokholma: Apgāds Zemgale, 1960. 666. lpp.

¹⁵⁸ Turpat, 711.-713. lpp.

¹⁵⁹ Turpat, 714.-718. lpp.

vidienē.¹⁶⁰ Abavas upe tek pa dziļu, gleznainu ieleju, kas piesaistījusi agros zemkopjus jau kopš agrā neolīta.¹⁶¹ Upes augštecē dolomīti veido krāces, kas nepieļauj lielu ūdens transporta līdzekļu pārvietošanos.¹⁶²

Kurzemes reģions nodrošināja iedzīvotājus ar resursiem, ko var piedāvāt mežs un ūdenstilpnes, kā koksne, meža zvēri, zivis, dabas augi u.c., bet lauksaimnieciskā darbība daudzviet bija apgrūtināta. Ūdenstilpnes bija īpaši nozīmīgas kā transporta ceļi, tādēļ došanās pāri jūrai, piemēram, uz Gotlandes salu, bija daudz drošāks ceļš kā, piemēram, uz Daugavas lejteci, kurā no rietumu piekrastes un Kurzemes lielākajām upēm varēja nokļūt tikai apburājot Kolkas ragu, kur neparedzami sēkļi braucienu padarīja īpaši bīstamu, turklāt attālums, kas jāveic dodoties uz Rīgas jūras līci – ievērojami lielāks. Salīdzinājumam – no Ventas ietekas līdz Gotlandes Boges ostai salas austrumos kuģim bija jāveic aptuveni 170 km, bet no Ventas ietekas līdz Daugavas ietekai – ap 300 km (vai vairāk, ja brauciens notika gar krasta līniju). Tas veicināja savstarpēju sakaru veidošanos ar Skandināviju jau vismaz kopš bronzas laikmeta.¹⁶³

Salīdzinot ar kuršu arheoloģiskajām senvietām vēlajā dzelzs laikmetā (*I.2. att.*), redzams, ka lielākoties tās izvietojušās reģionos ar labākām augsnēm, īpaši Rietumkursas augstienes apvidū. Ventas labais krasts un mežainā zemiene ir izteikti mazapdzīvots, atsevišķām senvietām grupējoties tikai ap mazāku upīšu tīklu. Salīdzinoši tukša ir arī piejūras zona, ar izņēmumu Palangas apkārtnē.

1.2. Kurzemes iedzīvotāji dzelzs laikmetā

Kurzemes pussalas lielāko daļu vēlajā dzelzs laikmetā apdzīvoja kurši. Kurši piederēja rietumbaltu tautu grupai, kopā ar prūšiem un jātvingiem. Agrajā dzelzs laikmetā protokurši Rietumlatvijā apdzīvoja teritoriju Baltijas jūras piekrastē, austrumos sniedzoties līdz Jūras vidustecei. Šai kultūrai piederīgie apbedīti nesadedzināti seklās bedrēs, pēc tam ap kapu apliekot akmeņus vienā vai vairākās kārtās. Apbedīšanas rituālos bija iesaistīti arī ugunsrituāli. Mirušajiem līdzī dotas bagātīgas piedevas, kas vīriešu kapos papildinātas ar zirgu vai to daļu ziedoņiem. Kapos konstatēti arī ziedoņumi kastītēs vai bērza tāss cibiņās, kā arī īpaša kapu keramika, saglabājusies no agrākiem gadsimtiem. Kā kapu piedevas protokuršu apbedījumos konstatēti ieroči, darbarīki, higiēnas piederumi (pincetes), rotas, arī Romas impērijas monētas.¹⁶⁴

¹⁶⁰ *Latvijas daba 6. Enciklopēdija "Latvija un latvieši"*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Preses nams, 1998. 55.-56. lpp.

¹⁶¹ Vasks, A., Kalniņa, L. Apdzīvotība un zemkopība Rietumlatvijā agro metālu periodā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 23. laidziens. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 288. lpp.

¹⁶² Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija*. 186. lpp.

¹⁶³ Skatīt apakšnodaļu "2.1. Skandināvu kontakti ar Kurzemi bronzas laikmetā".

¹⁶⁴ *Kuršiai: Genties kultūra laidosenos duomenimis. The Curonians: Tribe Culture According to the Burial Data*. Sast. Lukėnaitė-Griciuvienė, E. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008. P. 12-13.

Vidējā dzelzs laikmetā kuršu apbedījumu skaits samazinājās, norādot uz demogrāfisku krīzi. Daļa kapulauku izmantošana turpinājās, konstatēti arī šī laika pēcapbedījumi pirms Kristus laika uzkalniņkapos. Parādījās jauni kapulauki, kā Vērgales Ošenieki, Ģeistauti, kuros novērojama pakāpeniska atteikšanās no akmeņu konstrukcijām. Vīriešu apbedījumos retāk konstatējami zirgu ziedoņi, kurus simboliski aizvietoja zirglietas; ieroču vidū parādījās kaujas naži un vienas zobeni. Plašāk kā iepriekš kapos likti miniatūrpodīņi, reizēm kapa aizpildījumā atrastas arī atsevišķas podu lauskas. Aptuveni 6. gadsimta beigās novērojama kuršu un lamatiešu nodalīšanās, kuršu teritorijām lēnām pārvietojoties ziemeļu virzienā.¹⁶⁵

7. gadsimta beigās kuršu teritoriju ziemeļu robeža sasniedza Tebras upi. 8. gadsimtā ievērojami mainījās apbedīšanas tradīcijas. Akmeņu riņķu tradīcija izzuda pilnībā, vietām apbedījumos ievietojot vien atsevišķus akmeņus. Parādījās jauni kapulauki, un sākot ar 8. gadsimta beigām no prūšu teritorijām lēnām ieviesās kremācijas tradīcija, kā arī izplatījās rituālā priekšmetu bojāšana. Paralēli kremētiem apbedījumiem, līdz 11. gadsimtam saglabājās arī skeletapbedījumi. Inhumācijas vēlreiz atgriezās 13. gadsimtā, kad šī tradīcija jau saistāma ar kristietības apbedīšanas rituāliem, tomēr vietām ugunskaņi saglabājās līdz pat 14.-15. gadsimtam. Kremācijas apbedījumi sākotnēji tika veidoti pēc skeletapbedījumu principa, dedzinātos kaulus izkaisot taisnstūra bedrēs vai ievietojot zārkos. Vēlākajos ugunskaņos sārta paliekas sabērtas nelielās, 0,5-1 m diametrā lielās bedrītēs. Vēlā dzelzs laikmeta ugunskaņos zināmi arī vairāki dubultapbedījumi.¹⁶⁶

Vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē (ap 11.-12. gadsimtu) kurši strauji izplatījās ziemeļu un ziemeļaustrumu virzienā, kā par to liecina kuršu arheoloģiskās senvietas, galvenokārt Ventas un Abavas upju krastos, un Talsu apvidū.¹⁶⁷ Hronoloģiski, šī ekspansija sakrīt ar vikingu laiku beigām un kuršu ietekmes palielināšanos Baltijas jūrā, tomēr vismaz pagaidām tieša šo procesu saistība no konstatējama. Par kuršu etnisko marķieri tiek uzskatīti ugunskaņi, kuri salīdzinoši īsā laika periodā parādījās agrākajā Baltijas somu teritorijās. Vēlā dzelzs laikmeta beigās kuršu izplatība ziemeļos sasniedza Dundagu.¹⁶⁸

Vēlajā dzelzs laikmetā kuršu apbedījumos izplatīti kļuva miniatūrpriekšmeti, galvenokārt darbarīki, bet arī ieroči un rotas. Miniatūrtrauciņi tika veidoti ļoti pavirši, reizēm pat neapdedzināti, kas liecina, ka tie izgatavoti īpaši apbedīšanas vajadzībām. No miniatūrpriekšmetiem visbiežāk atrasti cirvīši, izkaptis, galvenokārt sieviešu kapos – bronzas

¹⁶⁵ Kuršiai: *Genties kultūra laidosenos duomenimis*. P. 52-53.

¹⁶⁶ Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 57.-59. lpp.

¹⁶⁷ Asaris, J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gadsimtā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidiens, 38.-39. lpp.

¹⁶⁸ Vilcāne, A. Zemes un tautas Latvijā 9.-12. gadsimtā. Grām.: *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 102. lpp.

miniatūri celu dēlīši, vārpstiņas un skriemeliši, no rotām – miniatūras pakavsaktiņas.¹⁶⁹ Tradīcija ievietot apbedījumos zirglietas un miniatūrus darbarīkus ir sastopama arī Skandināvijas cietzemē un Gotlandē.¹⁷⁰ Vēl viena kuršu apbedīšanas īpatnība ir dzeramo ragu ievietošana kapa aizbērumā, bieži tie bija vairāki un tiek saistīti ar bērnu mielasta rituāliem.¹⁷¹

Apbedījuma piedevas gan dedzinātas sārtā, gan ievietotas kapā pēc kremācijas. To klāsts ir ļoti daudzveidīgs. Vīriešu apbedījumos dominēja ieroči, no tiem minami uznavas un iedzītņa šķēpi, kuri apbedījumos bieži vien likti vairāki, kaujas āvas cirvji, kuru parādīšanās tiek saistīta ar skandināvu ietekmi. Vēlajā dzelzs laikmetā kuršiem raksturīgi gan vienasmens, gan divasmens zobeni; tie ievietoti ādas vai koka makstī, kuras galu rotāja apkalums, kas divasmens zobeni varēja būt ornamentēts un grezns. Aizsardzībai tika lietoti koka vairog, aizvēstures pašas beigās parādījās arī kniedētās bruņucepures un plāksnīšu bruņas vai važiņu bruņukrekli. Biežs atradums kuršu apbedījumos ir zirglietas – laužņi, iemauktu sadalītāji, pieši un kāpšļi, no kuriem greznākie rotāti ar sudrabu. Vīriešu apbedījumus papildināja ādas jostas ar bronzas apkalumiem un bronzas vai dzelzs sprādzēm, tās varēja būt papildinātas ar jostas sadalītājiem un dekoratīviem pušķiem.¹⁷² Darbarīku vidū uzskaitāmi darba cirvji, izkaptis, galodas, šķīlamdzelži, bet gan vīriešu, gan sieviešu apbedījumos atrasti naži. Sievietēm raksturīgi īleni, adatas, vērējamo vārpstu skriemeļi.¹⁷³

Raksturīgākā sieviešu apbedījuma piedeva bija rotas. Iecienītākais kaklariņķu veids bija no trim bronzas stieplēm vīti kaklariņķi ar cilpas un kāša galiem, tādus nēsājuši arī vīrieši. Sievietes ap kaklu nēsājušas arī stikla kreļļu rotas. Vidējā dzelzs laikmetā plaši izmantotas, vēlajā dzelzs laikmetā savu popularitāti zaudē stopa šķēršu saktas, bet vīriešu apbedījumos atrodamas liela izmēra stopa-šķēršu plāksnessaktas. Visieciētākās rotas abu dzimumu apbedītājiem, arī bērniem, bija pakavsaktas, tās izmantotas gan virsdrēbju, gan krekla sasprausšanai. Pakavsaktu tipi ir ļoti daudzveidīgi, sastopamas pakavsaktas ar magoņgalvu galiem, atrotītiem, rēdžu, daudzskaldņu, zvērgalvu galiem. Kuršu sievietes apģērbu rotāja arī ar rotadatām - trīsstūradatām, bet, galvenokārt, krustadatām, kuras varēja sasniegt iespaidīgus izmērus un būt rotātas ar sudraba platējumu vai tausiju; mazāka izmēra adatas izmantoja galvas auta sastiprināšanai. Rotadatas mēdza papildināt ar važturiem un važiņām, piekariņi kuršu apbedījumos sastopami retāk kā Baltijas somu teritorijās. Pie roku rotām pieskaitāmas aproces un gredzeni. Kuršu sieviešu raksturīgākā rota bija bronzas lentveida aproces ar ornamentu, bet

¹⁶⁹ Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 98.-100. lpp.

¹⁷⁰ Žulkus, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius: Versus Aureus, 2004. 32. p.

¹⁷¹ Bebre, V. Dzeramie ragi kuršu apbedījumos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 100. lpp.

¹⁷² Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. 78.-83. lpp.

¹⁷³ Turpat, 74.-78. lpp.

vīrieši valkājuši aproces ar paplatinātu vidusdaļu un zvērgalvu galiem. Joprojām valkātas arī spirālaproces. Iecienītākās gredzenu formas bija spirālgredzeni, vairoggredzeni un gredzeni ar tordētu vai imitēti tordētu priekšējo daļu.¹⁷⁴ Jāatzīmē, ka vīriešu kapos vēlajā dzelzs laikmetā bieži novērojamas bagātīgākas piedevas, kā sieviešu apbedījumos.¹⁷⁵

Vēlā dzelzs laikmeta kuršu dzīvesvietas bija pilskalni un apmetnes. Unikālas ziņas par kuršu nocietinātās sētas (pilskalna) iekārtojumu sniedz Egila Skalagrimsona sāga: apkārt sētai bijis koka žogs (palisāde), ēkas žoga iekšpusē celtas no lieliem baļķiem ar dēļu starpsienām, ieeja daļā ēku bija no otrā stāva. Sētā bijušas celtnes dažādām funkcijām – dzīvojamā māja, virtuves namiņš, klēts, mantnīca ar (vasaras?) guļamtaļņiem otrajā stāvā.¹⁷⁶ Kuršu apdzīvotajā teritorijā zināmi ap 120 pilskalnu, parasti ierīkoti tiešā ūdens tuvumā un nocietināti ar vaļņiem un grāvjiem. Starp ievērojamākajiem vēlā dzelzs laikmeta centriem minami Vārtājas, Kuldīgas, Talsu, Sabiles pilskalni ar apmetnēm. Kuršu pilskalni vēl ir salīdzinoši maz pētīti, plašākie izrakumi līdz šim notikuši Talsu pilskalnā, 3500 m² lielajā plakumā konstatētas deviņi pārbūves periodi. Pie pamatīgi nocietinātā pilskalna atradusies ap 40 000 m² liela apmetne.¹⁷⁷

13. gadsimtā Kurzemē izšķīra deviņas zemes (no austrumiem un rietumiem): Vanemu, zemi starp Skrundu un Zemgali, Bandavu, Ventavu, Cekli, Piemari, Duvzari, Megavu un Pilsātu.¹⁷⁸ Pētnieki, aprakstot vēlā dzelzs laikmeta kuršu sabiedrību, bieži izmanto 13. gadsimta dokumentus, īpaši 1230. un 1231. gada Miera Kursas un kuršu padošanās līgumus un 1252. un 1253. gada zemju dalīšanas līgumus, kuros uzskaitīts kuršu apdzīvotās teritorijas iedalījums. Pētnieku vidū nav vienprātības, kāda līmeņa un pārvaldības centri dokumentos atspoguļoti.¹⁷⁹ 1230. gada kuršu līgums ar pāvesta vicelegātu Alnas Balduīnu runā par kiligundām un ciemiem (*Kulingundis, villa*). Tajā minētās *Saggara* (iespējams, Ventspils), *Thargolae* (Tārgale), *Osua* (Užava), *Langis* (Landze), *Venelis* (Vendzava), *Normis* (Nurme), *Sarnitus* (Sārnate), *Edualia* (Ēdole).¹⁸⁰ Kurzemes dalīšanas līgumā izmantoti termini *castellatura* un *borgsokinge*, kas apzīmē kristīgās pasaules pilsnovadus jeb teritoriju ap pili, kam tā bija jāuztur, un nav skaidrs, vai minētie novadi attiecas tikai uz 13. gadsimta vācu ordeņa sistēmu, vai tie saglabājušies arī

¹⁷⁴ Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. 83.-100. lpp.

¹⁷⁵ Zemītis, G. Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstījumiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10.-15. gadsimts). Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 84.-95. lpp.

¹⁷⁶ Turpat, 110.-113. lpp.

¹⁷⁷ Turpat, 115. lpp.

¹⁷⁸ Turpat, 139. lpp.

¹⁷⁹ Auns, M. Districts, Administrative Centres or Villages? Places in North Curonia Mentioned in 13th Century Agreements. In: *Lübeck style? Novgorod style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD*. Ed. by Auns, M. Rīga: Nordik, 2001. P. 307-309.

¹⁸⁰ Auns, M. Districts, Administrative Centres or Villages? Places in North Curonia Mentioned in 13th Century Agreements. In: *Lübeck style? Novgorod style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD*. Ed. by Auns, M. Rīga: Nordik, 2001. P. 311-312.

no pirmskristietības laika zemju iedalījuma.¹⁸¹ Atšķirīgi uzskati pausti arī par valdnieka Lamekina lomu kuršu sabiedrībā. Iespējams, šajā gadījumā valdnieks uzskatāms par “pirmo starp līdzīgajiem”, kurš pārējās sabiedrības vārdā slēdza līgumu ar Ordeni. Apšaubāma ir viņa vara pār visu Kurzemi, iespējams, viņa pārvaldībā bija Ventavas zeme, ziemeļu Piemare un daļa Bandavas. Daudz diskusiju notikušas saistībā ar Latvijas teritoriju apdzīvojušo tautu attīstības līmeni vadonības sabiedrību un agrīno valstu kontekstā. 20. gadsimta 20.-30. gadu un vēlākā trimdas historiogrāfija ir atstājusi ietekmi šī jautājuma izpētē vēl līdz pat mūsdienām. Nacionālistiskās historiogrāfijas skolas pārstāvji, kā Francis Balodis, Ādolfs Karnups, Arveds Švābe, Indriķis Šterns u.c. uzskatīja, ka Latvijas teritoriju apdzīvojušās tautas līdz vācu misionāru ierašanās laikam bija sasniegušas agrīno valstu attīstības pakāpi. Mūsdienu historiogrāfija saskata atsevišķas vadonības sabiedrības iezīmes. Tiek uzskatīts, ka precīzākās paralēles sabiedrības politiskajā struktūrā meklējamas vikingu laiku Skandināvijā. Šim posmam raksturīga virzība no nelielu teritoriju pārvaldošiem vadoniem uz plašāku, reģionālu pārvaldi.¹⁸² Tā bija militarizēta sabiedrība, kurā nozīmīga loma tika atvēlēta karadarbībai, ieročiem un militārai audzināšanai. Tas ietekmēja sabiedrības vērtību sistēmu, kura paredzēja karotāja un kara glorifikāciju. Veidojās karadraudzes, kuras locekļus ar karadraudzes vadoni varēja nevienot radnieciskas saites. Noteicošā bija karadraudzes locekļu brīvprātīgā pakļautība, apmaiņā pret aizsardzību un mantisku atlīdzību (piemēram, laupījumu). Sabiedrības uzturu nodrošināja lauksaimniecība, amatniecība un jūrasbraucieni, kas iekļāva tirdzniecību un sirojumus.

Bez kuršiem, Kurzemi apdzīvoja arī Baltijas somi. Ar Baltijas somiem tiek saistīti akmeņu krāvuma kapulauki Kurzemes ziemeļos jau kopš senākā dzelzs laikmeta. Akmeņu krāvumus veidoja no lielākiem akmeņiem salikts četrstūris ar mazāku akmeņu starpsienām, parasti orientēts ziemeļu-dienvidu virzienā. Šādi vairāki četrstūri varēja sekot viens otram, stiepjoties vairāku desmitu metru garumā.¹⁸³ Akmeņu iežogos konstatēti gan skeletapbedījumi, gan kremācijas, tomēr šim apbedīšanas veidam reti saglabājies kaulu materiāls. Pētniekiem ilgi nebija skaidra akmeņu krāvumu senkapu etniskā piederība un datējums.¹⁸⁴ Akmeņu krāvuma apbedījumi raksturīgi arī Ziemeļvidzemei un Ziemeļlatgalei, Igaunijai un Somijai. Ziemeļkurzemē tie veidoti visu dzelzs laikmetu. Par nosacītu robežu starp Baltijas somiem un

¹⁸¹ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society in the Ninth to the 13th Centuries in the Context of the Socio-political Structures of the Baltic Region. *Archaeologia Baltica*, Vol. 19, 2013, P. 87.

¹⁸² Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. The martial perspective. In: *Territorio, Sociedad y Poder, Anejo*, 2009, № 2, P. 92-93.

¹⁸³ Vasks, A. Akmeņu krāvuma kapulauki Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidniens, 141. lpp.

¹⁸⁴ Turpat, 141.-142. lpp.

baltiem tiek uzskatīta Abava, tomēr zināmi arī akmens krāvuma senkapi uz dienvidiem no upes. Senkapiem atbilstošas dzīvesvietas pagaidām nav zināmas.¹⁸⁵

Ziemeļkurzemes akmeņu krāvuma senkapos atrasti gan ieroči, kā šķēpu gali, vienasmens zobeni un bultu gali, darbarīki – naži, uznavas cirvji, izkaptis, gan bronzas, reti – sudraba rotas. Tāpat, kā kuršu apbedījumos, krāvumos līdzīgi dotās senlietas bieži rituāli “nonāvētas”. Materiālajā kultūrā vērojams vairāk kopīgu iezīmju ar kuršiem un zemgaļiem, kā ar Ziemeļvidzemes akmeņu krāvumiem.¹⁸⁶

Par savdabīgas Baltijas somu grupas pastāvēšanu jārunā Ābelnieku senkapu sakarā, kur atklāti akmeņu krāvuma ugunskaņi ar dedzinātām senlietām, datēti ar 12.-13. gadsimtu. Prof. A. Vasks pieļauj, ka šeit jārunā par Baltijas somu grupas elites kuronizēšanos, saglabājot daļu apbedīšanas tradīciju, lai nepazaudētu saikni ar saviem mītiskajiem senčiem.¹⁸⁷ Baltijas somiem kuršu ekspansijas rezultātā nācās vai nu pamest savas teritorijas, kā tas zināms vendu gadījumā, vai vismaz daļēji pārņemt jauno ienācēju kultūru.¹⁸⁸ Tas, vai kuršu ekspansija norisinājās uz militāru iekarojumu bāzes, nav zināms. Iespējams, par ekspansijas agresīvo raksturu liecina 11.-12. gadsimta karavīru apbedījumi ar plašu ieroču arsenālu.¹⁸⁹

Diskusijas par Ziemeļkurzemes apdzīvotību vēlējā dzelzs laikmetā norit jau vismaz divu gadsimtu garumā. Tām pamatā ir neliels fragments no Indriķa hronikas: “Vendi tolaik bija pazemīgi un trūcīgi. Padzīti no Ventas, kas ir upe Kursā, viņi dzīvoja Senajā kalnā, kuram līdzās tagad uzcelta Rīgas pilsēta. No šejienes viņus atkal padzina kurši un daudzus no viņiem nogalināja; pārējie, aizbēguši pie letiem, dzīvoja kopā ar viņiem turpat un priecājās par priesteru ierašanos. Tos pievērsis ticībai un kristījis, priesteris jau iedēstīto viņu kalnu un apsēto tīrumu uzticēja tam Kungam un atgriezās Rīgā.”¹⁹⁰ Hronikā vendi minēti vairākkārt, saistībā ar karošanu kopā ar Zobenbrāļu ordeni, bet kopumā hronikas sniegtā informācija par vendiem ir konspektīva rakstura. Neskatoties uz to, hronika, 1208. gada pāvesta Innocenta III bulla un valodniecības sniegtās atziņas bija vienīgie avoti, kurus vendu pētniecībai izmantoja līdz pat 20. gadsimta 30. gadiem.¹⁹¹ Balsoties uz šiem materiāliem, vendi pēc etniskās piederības tika pieskaitīti gan rietumslāviem, gan zemgaļiem, Baltijas somiem-lībiešiem, votiem, kuronizētiem

¹⁸⁵ Turpat, 151. lpp.

¹⁸⁶ Vasks, A. Akmeņu krāvuma kapulauki Kurzemē. 145., 150. lpp.

¹⁸⁷ Vasks, A. Kurši Padūrē? *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 159. lpp.

¹⁸⁸ Turpat, 160. lpp.

¹⁸⁹ Vilcāne, A. Zemes un tautas Latvijā 9.-12. gadsimtā. Grām.: *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 102. lpp.

¹⁹⁰ X nodaļa. *Indriķa hronika*. No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/x-tulkojums-latviesu-valoda-81-99lpp>

¹⁹¹ Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2012, 26. laidieni, 105. lpp.

lībiešiem un Ziemeļkurzemes lībiešiem. Vēlākos 13. gadsimta avotos vendi vairs netika izdalīti kā atsevišķa etniska grupa, kas varētu liecināt par viņu asimilizāciju.¹⁹²

Jau 19. gadsimtā kļuva zināms vendu Cēsu dzelzceļa stacijas kapulauks, tomēr tur 1888. un 1910. gadā atklātos apbedījumus saistīja ar latgaļiem, un tikai 1936. gadā Elvīra Šnore tos pieskaitīja Kurzemes lībiešiem – vendiem.¹⁹³ Vendu kultūras pētniecība vienmēr bijusi cieši saistīta ar lībiešu izcelšanās teorijām, pētniekiem uzskatot, ka lībiešu parādīšanās Daugavas un Gaujas lejtecēs ap 10.-11. gadsimtu saistāma ar hronikā minēto vendu izceļošanu, kas hronoloģiski aptuveni sakrīt ar kuršu ekspansiju Kurzemē. Lībiešu materiālajai kultūrai ar vendiem ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes. Pamanāmākā atšķirība ir lībiešu krāšņās bruņrupuču sakta ar važiņrotām, kuru vietā vendu sievietes lietoja rotadatas.

Ar vendiem tiek saistītas arheoloģiskās senvietas gan Ziemeļkurzemē, gan Vidzemē. 21. gadsimtā veikti pētījumi Padures (Beltu) pilskalnā un Mežītes pilskalnā un kapulaukā, Lanksēdes kapulaukā, un Cēsu dzelzceļa stacijas kapulaukā, kopumā zināmas 12 apbedījumu vietas. Vendiem 11.-12. gadsimtā raksturīgi līdzenie skeletkapi, zināmi arī atsevišķi ugunskaņi. Tukuma Jaunajā tirgus laukumā un Mežītē kapulauki ierīkoti nelielos pauguros ar reti izvietotiem apbedījumiem. Jauni pētījumi notikuši Cēsu dzelzceļa stacijas senkaņos, atklājot četrus vendiem piederīgus kapus.¹⁹⁴ Atsevišķi vendu apbedījumi konstatēti Daugavas lībiešu kapulaukos un Rīgā.¹⁹⁵ Gan vendu sievietēm, gan vīriešiem raksturīga ziemeļrietumu, ziemeļu un ziemeļaustrumu orientācija un akmeņi virs kapiem. Vendu rotu komplektu veido kaklariņķi ar āķu un cilpu galiem, krelles uz bronzas stieples, trījstūrgalvas rotadatas ar važiņrotu, zvērgalvu galu aproces, spirālaproces un gredzeni.¹⁹⁶

21. gadsimta historiogrāfijā lībiešu izcelšanās lielākoties tiek saistīta ar dažādu ietekmju saplūšanu un lībiešu kultūras izveidošanos uz vietas Vidzemē, tādējādi nodalot Ziemeļkurzemes iedzīvotājus no lībiešiem. Jaunākā literatūra Ziemeļlatvijā līdz kuršu ekspansijas maksimumam saskata tikai vendus. Arheologs Vitolds Muižnieks Kurzemes arheoloģiskajā materiālā un rakstītajos avotos dzelzs laikmeta beigās izšķir divus elementus – kuršu un Baltijas somu *jeb* vendu elementu, no kuriem kuršiem 11.-13. gadsimtā raksturīgas kremācijas, bet vendiem – līdzenie kapulauki ar inhumācijām.¹⁹⁷ Arī prof. Andrejs Vasks pievienojas šim viedoklim, uzskatot vendus par radniecīgiem lībiešiem, tomēr saskatot

¹⁹² Turpat.

¹⁹³ Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. 106. lpp.

¹⁹⁴ Ušpelis, O., Vilka, A. Arheoloģiskā uzraudzība Cēsu dzelzceļa stacijas kapulaukā 2015. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 2014-2015*. Rīga: Nordik, 2016. 70.-73. lpp.

¹⁹⁵ Celmiņš, A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11.-14. gadsimta etniskās vēstures aspekti. *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 156.-171. lpp.

¹⁹⁶ Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. 107.-108. lpp.

¹⁹⁷ Muižnieks, V. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.-18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2015. 63. lpp.

nozīmīgas atšķirības, tostarp apdzīvotības reģionā.¹⁹⁸ Tāpat arī jaunākais apkopojošais izdevums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja projekta “Latviešu saknes” ietvaros pauž, ka “Ziemeļkurzemē dzīvojošie Baltijas somi jāuzskata par vendiem”, tomēr tālāk pieļauj arī pārkuršotu vendu jeb kuronizētu lībiešu grupas pastāvēšanu līdzās kuršiem.¹⁹⁹

Kā jau minēts, Kurzemes iedzīvotāju materiālajā kultūrā saskatāmas kopīgas iezīmes ar kaimiņu reģioniem. Uz ziemeļiem no kuršu teritorijām atradās Lamatas zeme. Lamatieši kā atsevišķa tauta tiek izdalīta tikai kopš 21. gadsimta sākuma. Lamatieši bija nostiprinājušies starp Šiluti-Priekuli un Šveķšņu (mūsdienu Lietuva). Lamatiešu apmetnes arheoloģiski nav pētītas, savukārt arheoloģiskais materiāls daļā no pētītajiem kapulaukiem ir pazudis Otrā pasaules kara laikā.²⁰⁰ 7.-8. gadsimtā lamatiešu sieviešu rotām raksturīgi sirdsveida piekariņi, kas rotāja galvassegas un kaklarotas, vai nēsāti kā amuleti. Nēsātas arī bronzas rotadatas ar rombisku galvu, masīvas stopsaktas un dzintara pērlišu kaklarotas. Atsevišķām rotām izmantota zilā stikla inkrustācijas. Par teritorijas raksturīgajām iezīmēm vēlajā dzelzs laikmetā vēl pētījumi nav veikti.²⁰¹

Uz austrumiem no kuršu apdzīvotajām zemēm, mūsdienu Latvijas teritorijas vidienē, dzīvoja zemgaļi. Zemgaļu kultūras iezīmes parādās jau mūsu ēras sākumā uzkalniņkapu ar akmeņu riņķi kultūrā. Vēlajā dzelzs laikmetā zemgaļiem raksturīgi līdznie skeletkapi, kas kapulaukos mēdz iezīmēties secīgās apbedījumu rindās. Ievērojamākie zemgaļu kapulauki bija Dreņģeri-Čunkāni, Jauneiķi, Mežotnes centra kapulauks u.c.²⁰² Zemgaļu nozīmīgākie centri šajā laikposmā bija Mežotnes un Tērvetes pilskalni. Zemgaļi bija iecienījuši kaujas nažus, taču zobeni apbedījumos ir reti atradumi.²⁰³ Zemgaļu sieviešu raksturīgākā rota bija rotadatas, kas saglabājas vēl visu vēlo dzelzs laikmetu. Rotadatas, savienoja važiņas, kuras varēja saturēt arī važturi un sadalītāji.²⁰⁴ Tāpat tika valkāti kaklariņķi, īpaši iecienīts vēlajā dzelzs laikmetā bija kaklariņķis ar kāša un cilpas galiem un paplatinātiem galiem.²⁰⁵ Uz dienvidiem no zemgaļiem, kurši robežojās ar žemaišiem. Žemaišu apbedīšanas tradīcijas ļoti līdzinājās zemgaļiem, tomēr materiālajā kultūrā bija vērojamas nelielas atšķirības: vīriešiem daudz biežāk apbedījumos likts zobens un zirglietas, arī zirgu galvaskausi. Sievietēm sastopamas īpatnējas cepures ar bronzas

¹⁹⁸ Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. 109. lpp.

¹⁹⁹ Čiglis, J. I. nodaļa. Teritorija un robežas. *Ceļā uz latviešu tautu. On the Road to Becoming Latvian*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016. 17., 19. lpp.

²⁰⁰ Bliujienē, A. A microregion between Šilutė-Priekulė and Šveķšna in western Lithuania or alternatively the Lamata land according to archaeological data. *Arheologia Litwana* 4, 2005, P. 122.

²⁰¹ Turpat, P. 131-134.

²⁰² *Zemgaļi senatnē. Žiemgaliai senovėje*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs; Lietuvas nacionālais muzejs, 2003. 35.-37. lpp.

²⁰³ *Žiemgaliai: Baltų archeologijos paroda. Katalogas. The Semigallians: Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue*. Vilnius: Rīga: Lietuvas nacionālais muzejs; Latvijas Vēstures muzejs, 2005. 119 p.

²⁰⁴ Apals, J., Mugarēvičs, Ē. Vēlais dzelzs laikmets (agrīe viduslaiki) 800.-1200. g. *Latvijas senākā vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.* Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2001. 353. lpp.

²⁰⁵ *Žiemgaliai: Baltų archeologijos paroda. Katalogas*. 72-73 p.

gredzentiņiem un piekariņiem.²⁰⁶ Gan zemgaļu, gan žemaišu sievietes, tāpat, kā kursietes, bija iecienījušas krustadatas.

Kurzemes reģiona apdzīvotību ietekmēja ģeogrāfiskie apstākļi – tikai atsevišķas zonas bija piemērotas sekmīgai lauksaimnieciskai darbībai. Lielu daļu Kurzemes sedza mežs, kas apgrūtināja pārvietošanos. Arī visplašāk Kurzemi apdzīvojošā tauta – kurši –, kuri vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē strauji izpletās Baltijas somu teritorijās, galvenokārt virzījās gar lielākajām reģiona upēm – Ventu un Abavu, kas bija svarīgākais satiksmes ceļš. Kuršu un Baltijas somu materiālajā kultūrā ir zināmas līdzības, toties izteikti atšķiras apbedīšanas tradīcijas; vēlajā dzelzs laikmetā vendu kapulaukiem ir vairāk kopīga ar zemgaļiem un žemaišiem. Vendi kā atsevišķa tauta pētniecībā vispirms tika nodalīti, balstoties uz rakstītajiem avotiem, un tikai 21. gadsimtā arheologi ir mērķtiecīgi pievērsušies vendu arheoloģiskā materiāla pētniecībai. Balstoties uz apbedīšanas tradīcijām, pētnieki mūsdienās Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā sliecas izdalīt divas iedzīvotāju grupas – rietumbaltus kuršus un Baltijas somus vendus, bet pieļauj arī tādas marginālas kopienas pastāvēšanu, kas apvienojusi abām tautām raksturīgas iezīmes. Materiālajā kultūrā, īpaši rotu materiālā, novērojamas gan plašākā reģionā izplatītas rotu formas un tipi, piemēram, rotadatas – krustadatas un trīsstūradas, zvērgalvu aproces, gan atsevišķās teritorijās novērojamas tendences, kā važiņrotas, piekariņi, ornamentētas lentveida aproces u.c.

²⁰⁶ Sedovs, V. *Balti senatnē*. Rīga: Zinātne, 1992. 119.-121. lpp.

2. SKANDINĀVI UN LATVIJAS TERITORIJA: AGRĪNO KONTAKTU IZPĒTES VĒSTURE LĪDZ VĒLAJAM DZELZS LAIKMETAM

Pētījumi par skandināvu un vietējo iedzīvotāju saskarsmi mūsu ērā sākās jau 19. gadsimtā. Senākā arheoloģiskā historiogrāfija – Frīdriha Kruses *Necrolivonica* piedāvāja visus Aizkraukles lībiešu kultūras atradumus saistīt ar ģermāņiem – skandināviem.²⁰⁷ Pēc F. Kruses domām, vietējās tautas nebija spējīgas radīt tik izteiksmīgu materiālo kultūru, kā tas atspoguļojās greznajās bruņrupuču saktās ar važiņrotām un daudzveidīgajos piekariņos. Lai arī viņam nebija taisnība, kā uz to jau 19. gadsimta vidū norādīja Johans Bērs, tomēr jāatzīmē vizuālā līdzība, īpaši lībiešu un skandināvu rotu formās. 19. gadsimta 60. gados slavenais ģeologs Konstantīns Grēvinks akmeņu krāvuma kapos saskatīja gotu apbedījumus.²⁰⁸ Pamatoti runāt par skandināviem Latvijas teritorijas kontekstā pētniekiem tomēr ļāva tikai divu arheoloģisko senvietu reģioni – Rojas upes krasti, kas atspoguļoja skandināvu ieceļotāju klātbūtni bronzas laikmetā, un Grobiņas apkārtni, kas vēstīja par kolonijas pastāvēšanu vidējā dzelzs laikmetā.

2.1. Skandināvu kontakti ar Kurzemi bronzas laikmetā

Senākie droši zināmie un līdz šim analizētie skandināvu kontakti ar Kurzemi meklējami bronzas laikmetā. Par skandināvu klātbūtni liecina senkapi – t.s. “velna laivas” – un Staldzenes depoziāts. “Velna laivas” ir laivas formas akmens krāvuma skandināvu apbedījumu vietas, veidotas no neolīta līdz vikingu laikmeta beigām, bet īpaši raksturīgas bronzas laikmetam. Šādi kapi sastopami no Baltijas jūras ziemeļrietumu piekrastes līdz pat austrumu piekrastei, tomēr aktīvākā “velna laivu” izmantošana notikusi Gotlandē, kur atklātas vairāk par 300 apbedījuma vietas.²⁰⁹

Kurzemē zināmas desmit “velna laivas” no Valdemārpils Birzniekiem (Zaķiem), Lubes Bīlavām, Lubes Lībēm, Lubes Mušiņām un Dundagas Plintiņiem, minētajiem objektiem izvietojoties 15 km garumā gar Rojas upi, izņemot Dundagas Plintiņu laivu, kas atrodas 12 km attālumā.²¹⁰ Visas laivas pētītas 19. gadsimtā, un lielākā daļa līdz mūsdienām nav saglabājušās.

²⁰⁷ Kruse, F. *Necrolivonica oder Alterthümer Liv- Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements: zusammengestellt und historisch erläutert in einem Unterthänigsten Generalberichte über seine auf Allerhöchsten Befehl im Jahre 1839 ausgeführte Archaeologische Untersuchungsreise: nebst mehreren wissenschaftlichen Excursen und vielen Lithographien von Alterthümern, Plänen und Charten.* Dorpat: Leipzig: 1842. S. 11.

²⁰⁸ *Latvijas PSR arheoloģija.* Rīga: Zinātne, 1974. 10. lpp.

²⁰⁹ Vasks, A. Bīlavu “velna laivas” izrakumi un rekonstrukcija 1999. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā.* Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2000. 35. lpp.

²¹⁰ Vasks, A. Rietumlatvija bronzas laikmeta sakaru lokā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidniens, 136. lpp.

Ar mūsdienu arheoloģiskās izpētes metodēm pētīta tikai viena no divām Bīlavu laivām 1999. gadā prof. Andreja Vaska vadībā. Lubes Bīlavu divas laivas veidotas no lieliem laukakmeņiem ar mazāku akmeņu bruģi to iekšpusē un novietotas viena otrai galā. Laivās 1863. gadā izrakumus veicis Jūliuss Dēriņš, bet jau tajā laikā tās bijušas postītas un daļa akmeņu izlauzti. Mazākajā no laivām, kurai bija saglabājušies tikai galu akmeņi, J. Dēriņš konstatēja trīsstāvīgu akmeņu plākšņu konstrukciju ar 10-12 kamerām 1,2 m dziļā bedrē. Kameras bijušas aizpildītas ar smiltīm un kalcinētiem kauliem, apakšējās kamerās konstatētas arī ogles un dažas trauku lauskas.²¹¹

Lielākās laivas akmeņi bija labāk saglabājušies (20 no 38), bet tai bija izpostīta apbedījumu daļa, kurā J. Dēriņš konstatēja tikai trauku lauskas, un no postītājiem ieguvis ziņas par laivas apbedījumu konstrukciju, ko veidojusi 1,2-1,5 m liela akmens plāksne, zem kuras atradusies ap pusmetru gara, šķeltiem akmeņiem izlikta kamera, pildīta ar smiltīm, kalcinētiem kauliem, trauku lauskām un bronzas priekšmetu. 1999. gadā nolemts veikt atkārtotus lielākās laivas izrakumus, vēlāk to rekonstruējot sākotnējā izskatā. Pētījumu laikā atklāja vēl kalcinētus kaulus un trauku lauskas, kas liecināja par 2-3 iespējamiem izpostītiem bezurnu kremētiem apbedījumiem un vienu iespējamu apbedījumu māla urnā. Senkapi datēti ar vēlo bronzas laikmetu. Daļu no izrakumos iegūtajām trauku lauskām klājis švīkājums, kas liecina par ieceļotāju kontaktiem ar Kurzemes vietējiem iedzīvotājiem.²¹²

Staldzenes depoziāts atrasts 2001. gadā Ventspilī, Staldzenes stāvkrastā pie Baltijas jūras.²¹³ Senlietas bijušas izkaisītas 2-2,5 m platā un 3-4 m kāpu smilšu nogrūvumā, kas drīz ieskalots jūrā. Kopumā atrasti 174 priekšmeti un to fragmenti, tos savietojot konstatēti vismaz 80 priekšmeti ar kopējo svaru 5,6 kg. Staldzenes depoziāts pieder pie t.s. "lūžņu depoziātiem", kuru veido nonēsāti, bojāti un speciāli salauzti priekšmeti, kas paredzēti pārkausēšanai. Staldzenes depoziātā galvenokārt nonākušas rotas, tostarp aproces, kaklariņķi, rotadatas, no kurām izceļama adata ar reālistiski veidotu auna galvu, plakanspirāles, briļļveida sakta, kā arī divi pusaploces priekšmeti, iespējams, zirglietu daļas, uznavas kalts un nozaudēts šķēpa gals, trauka fragmenti.²¹⁴ 36 apročveida riņķiem nav veikta rūpīga apstrāde, un tie, iespējams, izmantoti kā maksāšanas līdzeklis (kā tas vēlajā dzelzs laikmetā novērojams ar saliektiem sudraba stienīšiem). Šie priekšmeti ievesti no Skandināvijas. Depoziāts, iespējams, komplektēts 7. gs. p. m. ē.²¹⁵ Ņemot vērā depoziāta lokāciju, iespējams, šeit jārunā par depoziātu kā kādas

²¹¹ Vasks, A. Bīlavu "velna laivas" izrakumi un rekonstrukcija 1999. gadā. 36.-37. lpp.

²¹² Turpat, 38.-41. lpp.

²¹³ Vijups, A. Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2002. 51.-55. lpp.

²¹⁴ Vasks, A., Vijups, A. *Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. Staldzene Bronze Age Hoard*. Rīga: Ventspils muzejs, 2004. 37.-40. lpp.

²¹⁵ Turpat, 15. lpp.

senas skandināvu kuģa katastrofas liecinieku. Depozīta apjoms ir ievērojams ne tikai Latvijas teritorijas kontekstā, bet visā Austrumbaltijas reģionā, kur apjomīgāki depozīti iegūti tikai bronzas izplatības centrā Prūsijā.²¹⁶

Atsevišķi bronzas priekšmetu atradumi kā Bārtā atrastais šķēpa gals, kam līdzīgi zināmi Dānijā un Šlēzvigā-Holšteinā un Zūru Strazdenieku uznavas cirvītis, kas varētu būt atvests no Skandināvijas, liecina par tirdzniecības sakariem ar Skandināviju un Centrāleiropu jau bronzas laikmetā. A. Vasks uzskata, ka tirdzniecība jau šajā laikā notikusi pa Daugavas ūdensceļu, un atsevišķi atradumi Kurzemē un Irbes šauruma otrajā pusē – Sāmsalā – nonākuši skandināviem dodoties uz Daugavas lejteci.²¹⁷ Bronzas laikmetā, tāpat, kā vēlāk dzelzs laikmetā, svarīgākais transporta līdzeklis bija laiva, ar kuru galvenokārt pārvietojās par iekšējiem ūdeņiem. Iespējams, par kontaktiem ar Skandināviju un Centrāleiropu liecina jaunā apbedījumu tipa parādīšanās (uzkalniņkapi ar ugunsapbedījumiem) un bronzas ieroču kā indivīda sociālā stāvokļa manifestācijas līdzekļa ieviešanās.²¹⁸

Lai arī šobrīd zināšanas par kontaktiem ar skandināviem bronzas laikmetā nav pārāk plašas, tās ir pietiekamas, lai konstatētu intensīvu tirdzniecību un jūras ceļu izmantošanu starp Baltijas jūras austrumu piekrasti un Skandināviju, kā arī skandināvu kolonijas pastāvēšanu, par ko liecina Ziemeļkurzemes “velna laivas”.

Par kontaktiem turpmākajos gadsimtos (senākajā un agrajā dzelzs laikmetā) pētījumi nav veikti. Par šo periodu kopumā Latvijas arheoloģiskais materiāls pagaidām ir skops. Tomēr ticams, ka agrākie aizjūras kontakti, kas vēlāk, vidējā dzelzs laikmetā manifestējās Grobiņas skandināvu kolonijā, netika pārtraukti. Tāpat, kā bronzas laikmetā, Latvijas teritorijā bija nepieciešamas pastāvīgas krāsaino metālu piegādes, rotu un rīku izgatavošanai.

2.2. Skandināvu kolonijas pētniecība Grobiņas apkārtnē

Interese par Grobiņas reģiona aizvēstures pieminekļiem radās jau 18. gadsimta beigās, 19. gadsimta sākumā.²¹⁹ Nopietna skandināvu liecību pētniecība aizsākās līdz ar Grobiņas senvietu kompleksa pētījumiem, kurus pirmais veica zviedru arheologs Birgers Nermans (1888-1971). 1929. un 1930. gada izrakumi Grobiņā notika sadarbībā ar vietējiem arheologiem (Ādolfu Karnupu, Hugo Riekstiņu, Franci Balodī), tomēr daļa atrasto priekšmetu un izrakumu

²¹⁶ Vasks, A., Vijups, A. *Staldzenes bronzas laikmeta depozīts*. 15.-17. lpp.

²¹⁷ Vasks, A. *Rietumlatvija bronzas laikmeta sakaru lokā*. 134., 136. lpp.

²¹⁸ Turpat, 138. lpp.

²¹⁹ Petrenko, V. *Assemblage of Archaeological Monuments at Grobiņa in the Light of Recent Investigations*. Grām.: *Austrumbaltijas un Skandināvijas kontakti agrajos viduslaikos: starptautiskās konferences (Rīga, 1990. 23.-25.X) referātu tēzes*. Red. Apala, Z., Mugurēvičs, Ē., Ronis, I. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts, 1990. 41. lpp.

pārskatu nonāca Stokholmas muzejā.²²⁰ Par saviem pētījumiem B. Nermans izdevis divas grāmatas, kas pārskatus veiksmīgi aizstāj.

Dažādos laikos arheoloģiskos pētījumus Grobiņā veikuši Frīdrihs Kruse, Vladimirs Sizovs, Francis Balodis, Eduards Šturms, Birgers Nermans, Pēteris Stepiņš, Jolanta Daiga, Jānis Asaris un Valērijs Petrenko kopā ar Ingrīdu Virsi (Ozeri) Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta un PSRS Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas institūta Ļeņingradas nodaļas Kurzemes ekspedīcijas ietvaros.

Skandināvu apbedījumi konstatēti Grobiņas Priediens II, Grobiņas Smukumu (Rudzukalnu), Grobiņas Porānu, Tāsu Jāču un Durbes Sauslauku senkapos (2.1. att.).

Grobiņas Priediens II ir uzkalniņu kapulauks, kas aizņēmis ap 5 ha teritoriju ar ap 2000 kapu uzkalniņiem.²²¹ Ziemeļos uzkalniņu kapulaukam atrodas kuršu senkapi Priediens I. Laika gaitā kapulauks stipri bojāts, gan agrāku laiku postījumos, gan Otrā pasaules kara rezultātā un padomju okupācijas laika ceļubūvē un kolhoza būvdarbos. Pirmos izrakumus šeit izdarījis F. Kruse, vēlāk arī V. Sizovs, bet par viņu pētījumiem nav precīzāku ziņu. B. Nermans atsedza 27 uzkalniņus.²²² To izmēri svārstījās no nedaudz virs 5 m līdz pat vairāk kā 14 m diametrā.²²³ Mirušo dedzināšana notikusi ārpus uzkalniņiem un kremācijas paliekas tika sabērtas ovālās vai ieapaļās bedrēs uzkalniņa pamatzemē. Atradumu starpā dominēja ieroči, bet atrastas arī rotas, higiēnas priekšmeti, māla trauki un to lauskas. 1942. gadā E. Šturms pētījis vēl divus uzkalniņus, bet 20. gadsimta 50. gados notika vairāki aizsardzības rakstura pētījumi Pētera Stepiņa un Jolantas Daigas vadībā. P. Stepiņa izrakumos atsegti 30 uzkalniņi un ap 3330 m² liela teritorija starp tiem, bet J. Daigas vadībā vēl 11 uzkalniņi.²²⁴ P. Stepiņš konstatēja, ka sieviešu apbedījumu uzkalniņi veidoti mazāki, bet kremācijas paliekas izkaisītas uz pamatzemes, nevis vīriešu apbedījumos konstatētajās bedrēs. J. Daiga uzkalniņu pētniecībā pirmoreiz pielietoja metodi, kas uzkalniņus iedalīja segmentos ar starprofilēm, tādējādi ļaujot izprast uzkalniņu veidošanas raksturu, tostarp grāvīšus ap uzkalniņiem.²²⁵ 20. gadsimta 80. gados izrakumi notikuši I. Virses (Ozeres), V. Petrenko un J. Asara vadībā, kopā izpētot 35 daļēji postītus uzkalniņus un teritoriju starp tiem, atrodot liecības par apbedīšanas rituāliem.

Priediena II senkapos atklāti gan kremēti apbedījumi, gan inhumācijas, kā arī dubultapbedījumi. Apbedījumu piedevas liecina par ieceļotājiem no Gotlandes. Unikāls ir

²²⁰ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2014. 20. lpp.

²²¹ Ritums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. *Archaeologia Baltica*, 2012, Vol. 17, P. 34.

²²² Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 21. lpp.

²²³ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. Rīga: Nordik, 2012. 38. lpp.

²²⁴ Turpat, 40.-42. lpp.

²²⁵ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 23. lpp.

akmens stēlas – t.s. “bilžakmens” atradums. Bilžakmeņi raksturīgi Gotlandes salai.²²⁶ Senkapi tiek datēti ar laiku no 650. līdz 800. gadam.²²⁷

Pirmās senlietas no Grobiņas Smukumu (Rudzukalnu) senkapiem iegūtas kā savrupatradumi 20. gadsimta sākumā.²²⁸ Senkapu teritorijā notika grants ieguve, ko aizliedza 1929. gadā, tomēr 1941. gadā, grants ieguvei turpinoties nedaudz tālāk, konstatēta apbedījuma urna. B. Nermans senkapos izpētījis vairāk par 100 apbedījumiem, kas bijuši ierakti pamatzemē iedziļinātās bedrēs 0,4-1,25 m diametrā. Gandrīz visos kapos konstatēti atsevišķi akmeņi vai akmeņu grupas.²²⁹ Reizēm izmantotas apbedījumu urnas. Daļa apbedījumu konstatēti nelielās kaudzītēs, kas iespējams liecina par apbedīšanu iznīkušās bērza tāss cibās vai audumā. Apbedījumu piedevas rituāli nonāvētas tās salaužot un traukus saplēšot, tomēr liela daļa piedevu ugunī nav bijušas un nav bojātas. Atrasti gan ieroči, tostarp divasmens zobens, gan rotas un iedzīves priekšmeti. Sieviešu apbedījumos atrastas bruņrupuču saktas.²³⁰ 2-3 apbedījumi izpētīti F. Baloža un E. Šturma vadībā, 1962. gadā par postītu ugunskapu ziņo P. Stepiņš. 20. gadsimta 70. gadu sākumā zemes darbos uzziets vēl viens ugunskaps, bet 1987. gadā notikuši pārbaudes izrakumi. Roberts Spirģis 2004. gadā teritoriju pārstaigājis ar metālu detektoru un secinājis, ka senkapi aizņem daudz lielāku platību, kā uzskatīts 20. gadsimtā.²³¹

Apbedījumi tiek “neapstrīdami” saistīti ar ieceļotājiem no Gotlandes,²³² tomēr bruņrupuču saktas liecina par sievietēm no Dienvidnorvēģijas vai Zviedrijas, jo gotlandietes bruņrupuču saktas nenēsāja.²³³ Tā kā senvietā atrastas arī kārbīņsaktas un apaļā sakta,²³⁴ visdrīzāk šeit apglabātas ieceļotājas no vairākiem reģioniem vai starpetnisku identitāti. Kopumā Smukumu senkapos 600x200 m platībā atsegti 106 kapi un zināmi vēl 11. Visi apbedījumi ir līdzinie ugunskapi, datēti ar 7.-9. gadsimtu.²³⁵

Maz pētītie Tāšu Jāču senkapi aizņem 150x60 m lielu teritoriju ar kapu uzkalniņiem. 1936. gadā divus uzkalniņus izpētījis E. Šturms. 20. gadsimta 90. gados senkapus postījuši

²²⁶ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 57. lpp.

²²⁷ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 24. lpp.

²²⁸ Turpat., 25. lpp.

²²⁹ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 60. lpp.

²³⁰ Turpat., 62-63. lpp.

²³¹ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 25.-26. lpp.

²³² Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 63. lpp.

²³³ Plašāk skatīt Thedéen, S. Box Brooches beyond the Border Female Viking Age Identities of Intersectionality. In: *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology*. *Stockholm Studies in Archaeology* 58. Back Danielsson, I., M., Thedéen, S. Eds. Stockholm: Stockholm University, 2012. P. 61-81. Pieejams: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:571447/FULLTEXT01.pdf>

²³⁴ Skatīt apakšnodaļu “4.1. Skandināvu importa priekšmetu izplatība Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā”.

²³⁵ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 66. lpp.

mantrači.²³⁶ 2002.-2003. gadā divus uzkalniņus izpētīja SIA "AIG" Mārtiņa Lūsēna vadībā un kapulauku uzmērīja, tajā konstatējot 48 uzkalniņus un datējot ar 650.-870. gadu.²³⁷

Nedaudz vairāk – seši – kapu uzkalniņi izpētīti Grobiņas Porānos 1930. gadā B. Nermana vadībā.²³⁸ Arheologs Porānos atklājis 50 uzkalniņus, taču senvieta smagi postīta Otrajā pasaules karā, zemes darbos un grants ieguvē. Izpētītie uzkalniņi sasnieguši 5,7-8,3 m diametrā un bijuši 0,3-0,6 m augsti. Uzkalniņos konstatēti ugunsapbedījumi ar vēlāku laiku nededzinātiem pēcapbedījumiem. Kremācijas paliekas ieraktas pamatzemē iedziļinātās, no ap 0,9 m līdz ap 1,5 m diametrā lielās bedrēs. Vīriešu kapos atklāti ieroči, jostas sprādzes, rotas un sadzīves priekšmeti, un bezripas keramika, sieviešu kapos – stikla krelles un citas rotas, zivju galvas formas piekariņi, tāpat arī sadzīves priekšmeti, bezripas keramikas lauskas. 6. uzkalniņā atrasti apdeguši maizes gabali.²³⁹ 1991. gada apsekošanā konstatēts, ka visi uzkalniņi ir postīti, bet 2004. gadā apzināti 5 vēl saglabājusies uzkalniņi. Senvieta tiek uzskatīta par analogu Priediena II kapulaukam.²⁴⁰

300 m uz ziemeļiem no kuršu Durbes Dīru kapulauka lokalizēti Durbes Sauslauku senkapi, kuru vietā ierīkota jaunāko laiku kapsēta. Kā savrupatradumi iegūta kārbīņsakta, bronzas jostas sprādze un divi zobeni, bet E. Šturma pārbaudes izrakumi kapsētas vārtu priekšā nav devuši rezultātus, tāpat bez atradumiem noslēgušies P. Stepiņa 1960. gada pētījumi. 1956. gadā grantsbedrēs pie Sauslauku kapsētas konstatētas ar zemi un degušiem akmeņiem pildītas bedres un dažas trauku lauskas, kas iespējams liecina par apmetni.²⁴¹

Apkopojot un izvērtējot iespējamo skandināvu apbedījumu skaitu, Gunita Zariņa ir aprēķinājusi, ka vienlaicīgi Grobiņas apkārtnē varēja uzturēties no 300 līdz 500 kolonistu, no kuriem puse bija bērni līdz 15 gadu vecumam.²⁴² Tas liecina par ievērojamas platības apmetnes pastāvēšanu. 19.-20. gadsimtu pētījumos senkapiem atbilstoša apmetnes vieta netika konstatēta. Jaunākie pētījumi 2010. gadā notikuši I. Virses un Ritvara Rituma vadībā, veicot zondāžas Ālandes upes krastos. Zondāžas pierādīja kultūrslāņa esamību upes abos krastos plašā zonā – labajā krastā pilskalnā, vietā, kur vēlāk uzbūvēta mūra pils, uz ziemeļiem no mūsdienu Saules ielas un teritorijā no Saules ielas līdz upei, sasniedz no 0,6 līdz 2 m biezumu. Ālandes upes kreisajā krastā apmetne ietvērusi teritoriju uz ziemeļiem no Smukumu senkapiem, kur kultūrslāni iznīcinājusi vēlāku laiku būvniecība. un mūsdienu Dzirnava ielas apkārtnē, kopumā

²³⁶ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 26.-27. lpp.

²³⁷ Turpat, 27.-28. lpp.

²³⁸ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 57. lpp.

²³⁹ Turpat, 58. lpp.

²⁴⁰ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 28. lpp.

²⁴¹ Turpat, 28.-29. lpp.

²⁴² Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions.

aizņemot ap 20 ha (2.2. att.).²⁴³ Tikai arheoloģiskie izrakumi nākotnē spēs atbildēt uz jautājumiem par apmetnes raksturu: tā bija viena plaša apmetne vai vairākas mazākas? Kā arī nav skaidra apmetnes iemītnieku etniskā piederība un savstarpējie kontakti. Savrupatradumi un senkapu materiāls liecina par kuršu un skandināvu līdzāspastāvēšanu, tomēr kurši Grobiņas apvidū 7.-9. gadsimtā uzturējušies krietni mazākā skaitā.²⁴⁴ Ar tirdzniecību saistītu priekšmetu trūkums liecina, ka Grobiņa primāri bijusi kolonija, nevis tirdzniecības centrs. Maģistra darba izstrādes laikā ir uzsākti izrakumi Skābaržkalnā arheoloģes Elīnas Guščikas vadībā, kas varētu palīdzēt risināt etniskos jautājumus un skandināvu kolonijas pamešanas iemeslus.

Porānu un Tāšu Jāču senkapiem atbilstošās dzīvesvietas vēl nav konstatētas.

Grobiņa pētnieku uzmanību piesaistījusi ne tikai arheoloģiskā materiāla kontekstā. 9. gadsimta Rimberta hronika par Sv. Anskara dzīvi (*Vita Anskarii auctore Rimberto*) stāsta par zviedru uzbrukumu Zēburgai, kas tiek saistīta ar Grobiņu.²⁴⁵ Iespējamais uzbrukums, kas datēts ar 855. gadu, tiek uzskatīts par Grobiņas kolonijas pastāvēšanas apogeju, tomēr līdzšinējie pētījumi dramatiskos notikumus pagaidām neapstiprina.²⁴⁶

Par skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju kontaktiem iespējams runāt hronoloģiski plašā laika griezumā. Līdz šim, pateicoties arheoloģisko materiālu pieejamībai, par tiem runāts bronzas un vidējā dzelzs laikmeta kontekstā. Par bronzas laikmeta tirdzniecības kontaktiem liecina no Skandināvijas ievestais bronzas lūžņu depoziāts, Kurzemes reģiona apgādāšanai ar krāsaino metālu, savukārt “velna laivu” apbedījumi signalizē, ka skandināvi vismaz Rojas upes apkārtnē uzturējušies arī ilgstoši. Nākamais liecībām bagātais aizvēstures posms ir vidējais dzelzs laikmets, par kuru stāsta pieci skandināvu kapulauki Grobiņas apkārtnē. Kapulauku izmēri būtiski atšķīrās, bet kopumā iespējams runāt par reģionā dzīvojošiem 300-500 ieceļotājiem vienlaicīgi. Arheoloģiskais materiāls, kas iegūts senkapos, liecina gan par gotlandiešu, gan Skandināvijas cietzemes ieceļotājiem. Lai arī atradumi stāsta par kuršu un skandināvu līdzāspastāvēšanu, tomēr kultūru savstarpējā ietekme reģionā līdz šim nav detalizētāk aplūkota.

²⁴³ Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. P. 35.

²⁴⁴ Turpat. P. 40.

²⁴⁵ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm: 9.-13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi, komentāri*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015. 15.-16. lpp.

²⁴⁶ Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. P. 41.

3. KURZEMES IEDZĪVOTĀJU UN SKANDINĀVU KONTAKTI VĒLAJĀ DZELZS LAIKMETĀ RAKSTĪTAJOS AVOTOS

Par skandināvu ceļojumiem saglabājušās salīdzinoši daudz rakstīto liecību. Tās iespējams iedalīt divās lielās grupās: skandināvu, galvenokārt, islandiešu avotos un kristīgajās hronikās. Vienkāršojot, šīs liecības var nodalīt skandināvu apcerējumos pašiem par sevi, un ziņās, kuras mums atstājuši novērotāji no malas. Šeit gan jāatzīmē īpašā piesardzība, kam jāpiemīt strādājot ar rakstītajiem avotiem, jo arī skandināvu pierakstītie avoti – sāgas, ēdas (*eddas*) un rūnakmeņi - piedāvā subjektīvu skatījumu uz pagātni, pirmkārt, laika nobīdes dēļ, kas šķir apskatītos notikumus un to pierakstītājus, un, otrkārt, pierakstītāju subjektīvo notikumu interpretācijas dēļ. Nenoliedzami, tik pat subjektīvas vēstures liecības ir kristīgās hronikas, kas sarakstītas laikmetam un formai raksturīgajā stilā un izmantojot kristietības tradīcijai raksturīgu valodu, turklāt hroniku autoriem piemīt vēlme skandināvus un kuršus kā pagānus demonizēt, tādējādi “paceļot” savus – kristīgās pasaules varoņus.²⁴⁷ Kurši kristīgajās hronikās tika aplūkoti kā stereotipiski pagāni.²⁴⁸ Kurzemi apdzīvojušos kuršus minējuši gan skandināvu avoti, gan kristīgās hronikas, tajās rodams arī līvu un vendu nosaukums. Īpaši nozīmīga šajā ziņā ir Livonijas Indriķa hronika, kas liecina par kuršu cīņas paņēmieniem un rituāliem un ir vienīgais avots par atsevišķas vendu tautas pastāvēšanu.

3.1. Skandināvu rakstītie avoti

Pirms pievērsties skandināvu un islandiešu rakstīto avotu apskatam, nepieciešams precizēt izmantoto terminoloģiju, kas starp dažādiem latviešu un citu valstu autoru darbiem ievērojami atšķiras. Lai apzīmētu vikingu laika nekristīgos valdniekus, izmantots vārds “konungs” (*konung*, arī *kunung*, *konungr* u.c.), bet kristīgie valdnieki, piemēram, Valdemārs I dēvēti par “karaļiem”. Personvārdi atveidoti pēc Ēvalda Mugurēviča ieteikumiem, kur tas iespējams, bet citviet piemērojot citu autoru pielietoto personvārdu tulkojumu, to norādot atsaucēs.

Nenoliedzami, latviešu historiogrāfijā atpazīstamākā un visvairāk pētītā ir Egila Skalagrimsona sāga, kas piedēvēta Snorrem Sturlsonam. Egils Skalagrimsons (~910-995) ir reāla vēsturiska persona, otrās paaudzes islandietis, un tiek uzskatīts par vienu no Snorres Sturlsona priekštečiem. Skalagrimsons rakstītajos avotos tiek cildināts kā izcils skalds un

²⁴⁷ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society in the Ninth to the 13th Centuries in the Context of the Socio-political Structures of the Baltic Region. *Archaeologia Baltica*, Vol. 19, 2013, P. 88.

²⁴⁸ Blomkvist, Nils. *The Discovery of the Baltic: The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075-1225). The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 15.* Leiden; Boston: Brill, 2005. P. 175.

vikings. Sāga pierakstīta ap 1210.-1230. gadu. Attiecībā un kuršu raksturojumu, tā ir informatīvi ļoti bagāta, tomēr jāatzīmē, ka pētnieki pret to attiekušies diezgan nekritiski, aizmirstot, ka liela daļa detaļu, kas mūsdienās tiek pieņemta kā aksioma par kuršu saimnieka sētu, var būt sāgas autoru vai tās pierakstītāja izdomas auglis.

Neskatoties uz to, sāga ir viens no rakstveida apliecinājumiem attiecību un kontaktu daudzveidībai starp skandināviem un kuršiem, tādējādi tie neatšķiras no saskarsmes veidiem, kādus skandināvi piekopa ar citiem Eiropas reģioniem.²⁴⁹ Egila sāga ir labs piemērs tam, ka vikingu braucienos nodalīt tirdzniecību no sirojumiem ir ļoti sarežģīti. Sāgas fragments vēsta, ka “viņi [Egils un viņa vecākais brālis Torolfs] aizbrauca līdz Kurzemei (*til Kúrland*) un noslēdza pusmēneša mieru tirdzniecībai. Kad šis laiks pagāja, viņi sāka laupīt un uzbruka vairākām vietām...”²⁵⁰, un tālāk seko Egila un viņa vīru uzbrukuma kuršu sētai apraksts, kas detalizēti analizēts dažādu autoru darbos.

Šī pētījuma ietvaros interesanta ir sāgas detaļa, kas stāsta par to, kā Egils ar komandu cenšas izlauzties no ieslodzījuma un pagrabā atrod trīs vīriešus. “Tad Egils jautāja, kas viņi esot par vīriem. Atbildētājs atteica, ka viņu saucot par Ogi (*Áki*). [...] Oge sacīja, ka tie divi esot viņa dēli un ka viņi esot dāņi, kas saņemti gūstā pagājušajā vasarā. “Visu ziemu ar mani apgājās labi. Biju saimniecības pārzinis/sargs, bet manus dēlu padarīja par vergiem, un viņi ļoti cieta. [...]”²⁵¹ Jāatzīmē, ka arī šī fakta patiesums ir apšaubāms, un dāņi, iespējams, ir sāgas autora radīti tēli, lai atrisinātu stāsta sarežģītību, proti, galvenā tēla ieslodzījumu. Tomēr, no otras puses, šis sižeta pavērsiens nav uzskatāms par neiespējamu. Skandināvu sabiedrībā pastāvēja dažādas verdzības formas, kas paredzēja plašu tiesību ierobežojumu spektru,²⁵² tādēļ nebūtu pārsteidzoši sastapt līdzīgas verdzības formas arī Kurzemē. Par verdzības pastāvēšanu Latvijas teritorijā akadēmiskajā vidē lauzti šķēpi, un laika gaitā šī ideja ir attīstījusies. Agrākajos darbos kā vergi identificēti apbedījumi bez piedevām, tomēr tā ir ļoti apšaubāma liecība, ņemot vērā iespējamu iznīkušu organisku piedevu klātesamību un citus apstākļus, galvenokārt, zināšanu trūkumu par Latvijas teritoriju apdzīvojušo sabiedrību apbedīšanas rituāliem. Vergu tirdzniecības pastāvēšanu Īrijā apliecina ne tikai rakstītie avoti, bet pat tādi priekšmeti kā vergu kakla riņķis (apkakle), bet Latvijas teritorijā šādi priekšmeti līdz šim nav fiksēti.²⁵³ Tajā pašā laikā, šī sāgas daļa parāda, ka interese par kuršu teritorijām vienlaikus bija gan dāņiem, gan islandiešiem, turklāt ziemeļnieki kuršu teritorijas apmeklējuši regulāri, ik gadus.

²⁴⁹ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. Copenhagen: Nationalmuseet, 2013. P. 50.

²⁵⁰ Ēvalda Mugurēviča tulkojums no Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 55. lpp.

²⁵¹ Ēvalda Mugurēviča tulkojums no Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 56. lpp.

²⁵² Christiansen, E. *The Norsemen in the Viking Age*. Oxford: Blackwell Publishers, 2002. P. 24-25.

²⁵³ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. P. 50.

Sāgas kontekstā iespējams spriest par kuršu militāro spēku, gan gadu iepriekš spējot saņemt dāņu gūstekņus, visticamāk no kāda neveiksmīga sirojuma, gan sīgā aplūkotajā Egila un Torofla laupīšanas braucienā, jo brāļi kuršus uzvar tikai ar viltību un palīdzību no malas.

Attālums no Dānijas un Zviedrijas vikingu kuģiem bija veicams aptuveni divu nedēļu laikā. Navigācija Baltijas jūrā iespējama ar liela izmēra kuģiem, kas iekšzemē varēja iegriezt tikai mierīgajos līčos Kuršu jomā un Kaļiņingradas līcī vai plašās upes deltās Vislā, Ventā vai Daugavā. Pietauvošanos jūras krastā apgrūtināja lielie viļņi, kas bojāja jūrasbraucēju kuģus, un smilšu sēkļi, kuros iestrēga kuģu ķīļi. Uzbrukt no jūras puses bija teju neiespējami, kā arī veikt negaidītu uzbrukumu upes krastos nebija vienkārši. Grūtībās nokļuvušie kuģi bija viegls mērķis krastā esošajiem kuršiem. Upju krasti bija labi nocietināti ar pilskalniem.²⁵⁴ Arveds Švābe uzskatīja, ka upe, kurā iepeldēja Egila un Torofla kuģis, bija Saka, Užava, Venta vai Ālande pie Grobiņas.²⁵⁵ 1996. gadā arheologu Valda Bērziņa un Jura Urtāna vadībā notika Sakas upes zemūdens apsekošana 4 km no tās ietekas jūrā pie Sakas pilskalna, kur liecības par senu ostas vietu netika konstatētas, savukārt 3 km no Užavas ietekas jūrā, vietā, kur agrāk atrasta skandināvu bruņrupuču sakta, konstatēts kultūrslānis iespējamā ostas vietā.²⁵⁶ Tomēr šāds sirojums visdrīzāk būtu varējis notikt Kurzemes dienvidu daļā, kā uz to norāda Vilis Biļķins, jo sīgā aplūkotajā laikā kuršu ekspansija bija tikai pašā sākuma stadijā.²⁵⁷ Viņš arī pieļauj sīgā minēto upi saistīt ar Nemunu, mūsdienu Lietuvas un Kaļiņingradas apgabala robežupi, tomēr, iebrucot Nemunā, vikings būtu nonākuši jau citu cilšu teritorijās. Savukārt Nils Blumkvists aprakstu saista ar šaurumu, kas Kuršu jomu savieno ar Baltijas jūru.²⁵⁸

Par labu Dienvidkurzemei liecina arī minētie dāņu vergi, visticamāk, neveiksmīga dāņu uzbrukuma "sekas", bet dāņi, pēc rakstīto avotu ziņām, laupīja Baltijas jūras dienvidos un dienvidaustrumos.²⁵⁹ Visticamāk, laupīšana notikusi mūsdienu Lietuvas teritorijā. Viena no iespējamajām laupīšanas vietām ir Palanga, bet minētā upe – Rāže. Palangā ir zināma skandināvu klātbūtne, pat ļoti ticama apmešanās vieta,²⁶⁰ tādēļ vikingiem šī vieta varēja būt labi pazīstama.

Egila un Torofla uzbrukums kuršu sētai sīgā beidzas vikingiem veiksmīgi, nogalinot sētā dzīrojušos vīrus un iegūstot lielu laupījumu. Sāgas turpinājumā brāļiem cīnoties Anglijā, tiek

²⁵⁴ Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. In: *Proceedings of 12th International Conference "Maritime Transport and Infrastructure – 2010"*. Rīga: Latvijas Jūras akadēmija, 2010. P. 159-161.

²⁵⁵ Švābe, A. *Straumes un avoti I. I. sējums*. Rīga: A. Gulbis, 1938. 55. lpp.

²⁵⁶ Asaris, J., Urtāns, J. A Study of Historical Port Sites in Kurzeme between Pāvilosta and Užava. *Lietuvos Archeologija* 21. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. P. 369.

²⁵⁷ Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņas*. Linkolna, Nebraska: Pilskalns, 1967. 18. lpp.

²⁵⁸ Blomkvist, Nils. *The Discovery of the Baltic*. P. 170.

²⁵⁹ Skatīt sadaļu par "Rimberta hroniku".

²⁶⁰ Par Palangu - skatīt apakšodaļu "4.1. Vēlā dzelzs laikmeta skandināvu senvietas Kurzemē".

raksturots abu bruņojums, minot Egila zobenu, vārdā Odze (*Naðr*), kas iegūts Kurzemē.²⁶¹ Zobena izskats, atšķirībā no Torofla zobena, netiek raksturots sīkāk, tādēļ nav iespējams pat minēt, vai tas bijis kāda vietēja amatnieka darbs, vai ievests eksemplārs. Egila Skalagrimsona sirojums Kurzemē tiek datēts ar 10. gadsimta pirmo pusi, jo precīzāka datējuma izvirzīšanai, kā to pierāda Arnolds Kursis, traucē sāgā minēto notikumu pretrunīgie datējumi.²⁶² V. Biļķins sāgas notikumus datē ar 916. gadu,²⁶³ A. Švābe ar 920.-925. gadu²⁶⁴, tomēr neviens no abiem nedod pamatojumu saviem uzskatiem.

Vairāki autori pievērsušies jautājumam par skandināvu pārvaldību Kurzemes pussalā. Šķiet, šī ideja attīstījusies no apjoma ziņā iespaidīgākās, bet arī mītiskiem un apšaubāmiem notikumiem bagātākās norvēģu konungu sāgas Pasaules loks (*Heimskringla*). Par tās autoru arī uzskata Snorri Sturlusonu, kas sāgu kopoјumu pierakstījis ap 1230. gadu. *Heimskringlu* veido 16 sāgas, kurās uzskaitīti Norvēģijas valdnieki no mītiskās aizvēstures (Inglingu sāga) līdz 1177. gadam.²⁶⁵

Daudz latviešu historiogrāfijā aplūkota Svētā Olava sāga (*Olafs saga helga*), kas vēsta par zviedru valdnieka Olava (*Olof Skötkonung*, ap 980-1021/22) laika notikumiem, un latviešu vēstures pētniekus saista fragments, kur Upsalas tingā Torgnijs stāsta par valdnieka Ērika Emundona²⁶⁶ sasniegumiem – pakļautu “Somiju, Karēliju, Eistzemi, Kursu (*Curlandiam*) un plašus apgabalus austrumu zemēs, un vēl joprojām var redzēt to pilsvaļņus [un nocietinājumus], kurus tas kādreiz cēlis”.²⁶⁷ A. Kursis apšaubā šī fragmenta ticamību, un, pēc viņa domām, tas ir Snorres Sturlusona izdomas auglis, ko Kursis pamato ar Sturlusona pārrakstīšanās kļūdām un nesakrītībām datējumos.²⁶⁸ Savukārt V. Biļķins uzskata, ka viena valdnieka laikā nav iespējams veikt tik plašus iekaroјumus, izmantojot kara tehniku, kas vikingu laika skandināviem bija pieejama, turklāt zviedri nav bijuši noteicēji Baltijas jūrā. Neskatoties uz to, V. Biļķins tomēr pieļauj iespēju, ka valdnieks Ēriks būtu iekaroјis nelielu Kurzemes daļu.²⁶⁹ Ē. Mugurēvičs, pamatojoties uz šo sāgas fragmentu, Pabērzkalna Latvijas teritorijai netipiskajos paralēlajos vaļņos saskata skandināvu nocietinājumu pēdas.²⁷⁰ Ņemot vērā apgrūtināšos apstākļus, kas

²⁶¹ Kursis, A. *Mīti un īstenība: Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem*. Stokholma: autora izdevums, 1997. 41. lpp.

²⁶² Turpat.

²⁶³ Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņās*. 19. lpp.

²⁶⁴ Švābe, A. *Straumes un avoti I. I sējums*. 53. lpp.

²⁶⁵ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 59. lpp.

²⁶⁶ A. Kursis labo, ka ar to domāts Ēriks Ānundons. Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 29. lpp.

²⁶⁷ Arnolda Kurša tulkoјums no Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 28. lpp.

²⁶⁸ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 29. lpp.

²⁶⁹ Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņās*. 13.-14. lpp.

²⁷⁰ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētīјumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkāš. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, 20. laidiens, 2000, 80. lpp.

skandināvu iekarotāju kuģus sagaidīja Baltijas jūras piekrastē, iespējams, varam runāt tikai par skandināvu tirgus vietām vai nometinājumiem, kuri izveidoti ar vietējo iedzīvotāju akceptu.²⁷¹

Heimskringla nav vienīgais rakstītais avots, kas atsaucas uz skandināvu valdnieku veiktu Kurzemes pakļaušanu, to stāsta arī neliels fragments Hervaras un Heidreka sāgā (*Hervarar Saga ok Heidreks*), kurā minēts, ka “Ivars Vidfamne savai varai pakļāva visu Sveaveldi. Viņš ieguva arī visu Danaveldi, Kursu (*Curland*), Sakslandi, Estlandi, un visas austrumvalstis līdz Gardarīkei; viņš noteica arī par rietumu Sakslandi un ieguva to Anglijas daļu, kuru sauc par Nordumbralandi”.²⁷² Sāga ir teiksmainu valdnieku un to radnieku uzskaitījums. Ivars Vidfamne²⁷³ ir Skones (*Skåne*) konunga brāļadēls, leģendārs iekarotājs. Ziņas par viņu pirmais devis Snorre Sturlsons *Heimskringlā*, tāpat uzskaitot Vidfamnes iekarojumus, tomēr neminot ne Kursu, ne Estlandi, tāpat arī citos avotos – “poētiskās ēdas” Hindlas dziesmā (*Hyndluljóð*) un 14. gadsimta “Sāgu fragmentos par senķēniņiem” šīs vietas nav minētas, tādējādi, visticamāk, tās ir vēlāko laiku uzslāņojumi, mēģinot Vidfamni padarīt vēl ievērojamāku.

Jāatzīmē, ka atsevišķi sacerējumi – Ingvara Tālbraucēja sāga (*Yngvars saga víðförla*) un Rīdas annāles (*Rydårbogen*) – min arī Zemgales pakļaušanu. Rīdas annāles ir kāda mūka darbs, sarakstīts ap 1250. gadu Rīdas klosterī, un darbam par pamatu izmantotas skandināvu sāgas. Kāds annāļu fragments vēsta, ka dāņu valdnieka Ērika Berna dēla Loteneknuta valdīšanas laikā (iespējams, 9. gadsimta nogalē) “katrs trešais vergs un pašu tautas cilvēks izceļoja no valsts, un uzbrukdami tie sev pakļāva visu Prūsiju, Zemgali, karēļu un daudzas citas zemes un, priecājoties par zemes auglību, tie negribēja atgriezties, paliekot tur līdz pat šai dienai”.²⁷⁴ Kā norāda A. Kursis, Loteneknuta pastāvēšanu neapstiprina citi, uzticamāki avoti, tomēr jāatzīmē, ka lielas iedzīvotāju daļas izceļošana (1/3 gan var uzskatīt par pārspīlējumu) nav neiespējama, kā tas, piemēram, notika Islandes kolonizācijas gadījumā. A. Švābem pieder ideja, ka Berna dēla Ērika Knuta laikā no Dānijas “aizbēgušie” (A. Švābes interpretācija) vergi un zemnieki, kas apmetušies Prūsijā un Zemgalē (*Semigalliam*) un vēlāk saimniekojuši kuršu sētās, ir iemesls, kādēļ Kurzemē 12. gadsimtā ieviesās trīslauku sistēma, un lauks tika saukts par vangu (pēc dāņu valodas) kā vārdā Alšvanga (Alsungas agrākais nosaukums) jeb “Alkšņu vanga”.²⁷⁵ Jāatzīmē, ka, ticams, kļūda šeit ieviesusies jau pašā sāgās tulkojumā un šajā gadījumā ar to

²⁷¹ Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. P. 162.

²⁷² Arnolda Kurša tulkojums no Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 19. lpp.

²⁷³ A. Kursis piedāvā “Vidfamni” tulkot kā “Tālkampis”, “Tālskavis”, “Tāltveris” u.c., ar to saprotot varoņa Ivara plašos iekarojumus. Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 19. lpp.

²⁷⁴ A. Kurša tulkojums. Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 91. lpp.

²⁷⁵ Švābe, A. *Straumes un avoti I. I sējums*. 57. lpp.

domātas sembu zemes, kas atradās prūšu apdzīvotajām teritorijām līdzās, to atzīst arī A. Kursis.²⁷⁶

Skandināvu sirojumi Kurzemē minēti arī Skaistā Pergamenta grāmatā (*Fagrskinna*), islandieša 13. gadsimta 20. gados sarakstītā darbā par Norvēģijas konungiem no 9. līdz 12. gadsimtam, kurā minēti Jarla Hakona Sigurdsona, konunga Haralda Skaistmaša dēlu Ērika un Hakona Labā sirojumi, kas 10. gadsimtā notikuši dažādās zemēs, tostarp Kursā (*Kurlannd, Kúrland, Kúra*).²⁷⁷ Tāpat šī “problēma” aktualizēta *Heimskringlas* Magnusa Labā sāgā (*Magnúss saga ins góða*) Dānijā 11. gadsimta 30.-40. gados un Haralda Sigurdsona (Hardrodes) sāgā (*Haralds saga Sigurðarsonar hardráða*) 11. gadsimta vidū.²⁷⁸ Tas parādās arī Norvēģijas vēsturē (*Histora Norwegiæ*), kas tiek uzskatīta par Islandiešu grāmatas tulkojumu latīņu valodā vai par oriģināldarbu, kas sarakstīts 1170. gadā, tomēr, pēc A. Kurša domām, šāda iespēja ir mazticama.²⁷⁹

Skandināvu rakstītie avoti mums sniedz atsevišķas, bet nozīmīgas ziņas par kuršu militārajām aktivitātēm; kurši tiek raksturoti kā labi karotāji, šeit minama Knutu (Knutlinga) sāga (*Knýtlinga saga*) par dāņu konungiem no 10. gadsimta vidus līdz 13. gadsimta sākumam, pierakstīta ap 13. gadsimta vidu, un saglabājusies līdz mūsdienām no 13.-14. gadsimta mijas norakstiem; par tās autoru uzskata Sturlusona brāļadēlu Olavu Tordarsonu, kurš ap 1240.-41. gadu uzturējies Dānijā.²⁸⁰ Knutu sāga atzīmēts, ka Haralda Glēna laikā (1074-1080) Dāniju postījuši kurši un citi Austrumu ceļa vīri. Sīkāk aprakstīti sembu tirgotāja Vidgauta piedzīvojumi, kurš, atgriežoties no Austrumu ceļa, pie Kurzemes sastapis kuršu karalaivas ar lielu karaspēku un, tikai dodoties atklātā jūrā uz kristiešu zemēm (Dāniju), izglābies no aplaupīšanas un nāves.²⁸¹ Jāatzīmē, ka visticamāk šī satikšanās notikusi kaut kur Kurzemes Ziemeļrietumu – rietumu piekrastē, ņemot vērā, ka Rīgas jūras līča puse un pussalas ziemeļi tobrīd bija mazapdzīvoti. V. Biļķins šos notikumus datē ar laiku starp 1115. un 1118. gadu, bet savus apsvērumus nepamato.²⁸²

Nākamās ziņas no Knutu sāgas saistāmas ar karaļa Valdemāra I (12. gadsimta otrā puse) aktivitātēm Kurzemē, kurš, kopā ar bīskapu Absolonu, viņa brāli Esbernu un savu ārlaulības dēlu Kristoforu pēc rietumslāvu teritoriju kristianizācijas pasākumiem iebrauc kādā Kurzemes upē padedzināt un papostīt, ko viņi dara upes abos krastos, savācot kara laupījumu, ar ko

²⁷⁶ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 92. lpp.

²⁷⁷ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 57.-58. lpp.

²⁷⁸ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 32.-33. lpp.

²⁷⁹ Turpat, 42. lpp.

²⁸⁰ Turpat, 12. lpp.

²⁸¹ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 46.-47. lpp.

²⁸² Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņas*. 25. lpp.

piepilda 60 laivas.²⁸³ Interesanti, ka rietumslāvus šis ceļojums paredzēja kristīt, bet par kuršu teritorijām šādas ziņas nesniedz. Iespējams, atgriezties ar laupījumu bija goda lieta, pat no brauciena ar reliģisku mērķi. Acīs krīt arī milzīgais laupījuma apjoms, ko, visticamāk, var saistīt ar karaļa Valdemāra I izcilā sirotāja vērtības palielināšanu, iespējams, lai atveidotu pretiniekus – kuršus – kā nespējīgus pretoties, tomēr reizē izceļ kuršu zemes kā īpaši turīgas un karaļa vadītās cīņas pūliņu vērtas.

Pēdējais sāgas fragments vēlreiz parāda kuršus dāņu teritorijās, kad tie aplaupījuši Blēkingi (Zviedrijas dienvidaustrumu apgabalu, kas atradies dāņu kontrolē). Šis brauciens, iespējams, noticis gadu vai dažus gadus pēc sirojumiem kuršu teritorijās, jo šajā sāgas fragmentā darbību turpina visi iepriekš minētie personāži, kuri ieradās Ēlandē un ieguva gan laupījumu, gan gūstekņus, tomēr tos atlaida, lai dotos pret kuršiem, kas tobrīd uzturējās Jarnlokas ostā. Kurši izvēlējušies cīnīties uz sauszemes, un izvilkuši savas laivas krastā. Viena no laivām aizairējusies prom, bet palikušas deviņas. Kristofors ar savu karaspēku esot visus kuršus nogalinājis un ieguvis viņu laivas un mantas.²⁸⁴ Arī šeit parādās kuršu un skandināvu savstarpējo attiecību divpusējais raksturs, kad sirošanu Blēkingē varēja nomainīt piestāšana ostā, iespējams, lai tirgotos vai atpūstos pirms tālāka ceļa vai atgriešanās Kurzemē. Diemžēl, Latvijas teritorijā joprojām nav izdevies atrast paliekas no kuršu kara kuģiem, tādēļ mums nav ziņu arī par to izmēriem un cilvēku skaitu, kas ar to pārvietojās, tomēr izmantojot analogijas ar vikingu kuģiem, A. Kursis min iespējamo kuršu skaitu ap 126 vīru apmērā, ņemot vērā, ka laivas nevarēja būt pārāk lielas, lai tās varētu izvilkt krastā nocietinājumu veidošanai.²⁸⁵ Kuršu kuģi nevarēja daudz atšķirties no skandināvu kuģiem, jo kuģubūves tradīcijas bija ilglaicīgas un noturīgas, kā arī plašā reģionā izplatītas. Kuģi izmantoja gan buras, gan airus manevrēšanai.²⁸⁶

Kā jau minēts, nelielas ziņas lasāmas arī rūnakmeņos, kuri gan, lai arī pēc savas būtības ir ticamāks avots, tomēr ievērojami grūtāk interpretējams kā sāgas, ņemot vērā rūnu rakstības īpatnības (izlaisti patskaņi, nekonekvents gramatikas lietojums), tekstu izprast traucē arī īpatnais valodas lietojums. Attiecībā uz Latvijas teritoriju, apgrūtināši ir saprast, kur vārds “Zemgale” nozīmē “Zemgale”, bet kur tas apzīmē “sembu zemi”, ņemot vērā nekonekvenci šī vārda rakstībā; tas pats attiecas arī uz sīgām. Mērvallas rūnakmens epitāfijā rakstīts: “Sigrīda lika šo akmeni uzcelt savam vīram Svenam. Viņš bieži burāja uz Zemgali piekrautā kuģi gar

²⁸³ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 47. lpp.

²⁸⁴ Turpat, 48. lpp.

²⁸⁵ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 86. lpp.

²⁸⁶ Pašinskas, V. *Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history*. P. 162.

Domesnes.”²⁸⁷ “Domesnes” tiek skaidrots kā Kolkas rags, bīstama vieta kuģotājiem daudzo sēkļu dēļ. Tiek uzskatīts, ka Zemgales un zemgaļu apzīmējums parādās arī Gokstenas un Gronstas rūnakmeņos.²⁸⁸ Odas klints uzrakstā teikts: “Hermoda izcirta šo savam brālim Bergvidam. Viņš noslīka Livonijā.”²⁸⁹ Livonija²⁹⁰ minēta arī Uplandes Vekholmas baznīcas rūnakmenī, kas datēts ar 10. gadsimtu, 11. gadsimta pirmo pusi, un vēsta: “Sufars lika celt akmeni Esgeram, savam dēlam. Viņš krita Līvzemē Frēgera karapulkā.”²⁹¹ Ē. Mugurēvičs uzskata, ka ar *If: lanti* varētu būt apzīmēta lībiešu apdzīvotā teritorija Vidzemē vai Kurzemes ziemeļu daļā. Diskutabls ir arī Daugavas upes (*Duna*) un Roņu salas (Ulvstas rūnakmenī) atveidojums rūnās,²⁹² un tikai Šonhemas rūnakmens Gotlandē celts “Likvosam, kas mira pie Ventas”, tas datēts ap 1100. gadu.²⁹³ Pēc Ē. Mugurēviča, *Uitau* varētu būt tulkojams ne tikai kā Ventas upe, bet kā Ventava – apdzīvota vieta vai apvidus. Visu rūnakmeņu datējumi svārstās ap 11. gadsimtu, un ir liecinieki savstarpējo kontaktu intensifikācijai, turklāt visi, izņemot Šonheimas rūnakmeni, kas uzslēts Gotlandē, atrasti salīdzinoši nelielā teritorijā Zviedrijas cietzemē. Lielākā daļa no rūnakmeņiem liecina par kontaktiem ar zemgaļiem.²⁹⁴

3.2. Kristīgās hronikas

Senākais Rietumeiropas vēstures avots, kas vēsta par kuršiem un to saistību ar skandināviem, ir Rimberta hronika par Sv. Anskara dzīvi (*Vita Anskarii auctore Rimberto*). Tā tapusi ap 865.-876. gadu, saglabājusies no 9./10. gadsimtu mijas. Svētais Anskars bija pirmais sludinātājs zviedru tirdzniecības centrā Birkā, viņš bija pirmais Hamburgas, vēlāk Hamburgas-Brēmenes arhibīskaps. Pēc nāves amatu pārņēma priesteris Rimberts, kurš hronikā aplūkojis Anskara misijas darbību no 831. līdz 865. gadam.²⁹⁵

Rimberta hronika latviešu historiogrāfijā ir bieži pārcilāta, pateicoties tās piedāvātajām unikālajām ziņām. Hronika vēsta, ka kurši (*Cori*) agrāk bijuši pakļauti zviedriem, bet pret tiem sacēlušies, un tad pie kuršiem laupīt devušies dāņi. Kurši dāņus satrieca, iegūstot lielu laupījumu. To uzzinājis, zviedru karalis Olavs savāca karaspēku un devās pie kuršiem, kur izlaupīja un nodedzināja Zēburgu, par spīti tās 7000 aizstāvjiem no pieciem pilsapgabaliem

²⁸⁷ Autores tulkojums pēc Page, R. I. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials and Myths*. Toronto Buffalo: University of Toronto Press, 1998. P. 80.

²⁸⁸ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* Vilnius: Versus Aureus, 2004. P. 135.

²⁸⁹ Autores tulkojums pēc Page, R. I. *Chronicles of the Vikings*. P. 80.

²⁹⁰ Arī Līvzeme vai Vidzeme, atkarībā no autora tulkojuma.

²⁹¹ Apals, J., Mugurēvičs, Ē. VII nodaļa. Vēlais dzelzs laikmets (agrie viduslaiki) 800.-1200. g. *Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr.- 1200. g.* Red. Mugurēvičs, Ē., Vasks, A. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001. 374. lpp.

²⁹² Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* P. 126-132.

²⁹³ *Senās Latvijas vēstures avoti. II sējums. I. burtnīca (līdz 1237. gadam)*. Sast. Švābe, A. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1937. 12. lpp.

²⁹⁴ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* P. 135-136, 164.

²⁹⁵ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 10. lpp.

(*civitates*) un tad devās uz Apūli, kurā atradušies 15 000 karavīru, un to ielenca 8 dienas. Tikai ar dievpalīgu zviedru puse saņēma drosmi turpināt cīņu, taču tika panākts izlīgums, kuršiem atdodot dāņiem atņemto laupījumu, maksājot pusmārciņu sudraba par katru cilvēku pilī, soloties maksāt nodevas un dotot ķīlniekus.²⁹⁶

Hronika rada tik pat daudz iebildes, cik tā dod informāciju. Attiecībā uz kuršu pakļautību zviedriem, šī ideja, iespējams, ņemta no iepriekš aplūkotās Hervaras un Heidreka sāgas, tādēļ nav drošticama. Savā darbā iespējamo pakļautību analizējis Birgers Nermans, kurš pat to teorētiski datē ar laiku no aptuveni 650. līdz 700. gadam.²⁹⁷ Mūsdienu historiogrāfijā ideja par pakļautību tiek konceptuāli apšaubīta, tomēr jāmin, ka pētnieki neņem vērā pakļautības formu raksturu, kāds piemita aizvēstures sabiedrībām – nodevām nebija patstāvīgs raksturs, tās tika maksātas kā kontribūcija, kamēr ienaidnieks atradās sasniedzamā attālumā, un par to ātri vien aizmirs, kad ienaidnieks devās prom. Kā atzīmē M. Ščavinskas, Rimberts nedod pamatu dāņu un zviedru uzbrukumus uzskatīt par secīgiem un gandrīz vienā laikā notiekošiem, starp tiem iespējama liela atstarpe.²⁹⁸

Arī diskusijas par kuršu zemēm pēdējā gadsimta laikā nav rimušas, un šo problēmu analīze šajā darbā netiks risināta, tomēr jāpiekrīt Ē. Mugurēvičam, ka, laikā pirms kuršu ekspansijas sākuma, šie apgabali bija izvietojušies Kurzemes dienvidos un Lietuvas Ziemeļaustrumos.²⁹⁹ M. Ščavinskas uzskata, ka ar *civitates* domātas tieši pilsētas, nevis pilsapgabali, un divas no tām ir minētās Zēburga un Apūle.³⁰⁰ A. Mickēvičus, tāpat, kā Ē. Mugurēvičs *civitates* uzskata par pieciem reģioniem,³⁰¹ tomēr viņš saskata paradoksu piecu kuršu reģionu (lai arī cik organizētu vai neorganizētu) pastāvēšanai bez neviena valdnieka.³⁰² Pēc A. Mickēvičus domām, rakstīto avotu minētos kuršu karaļus, jāuztver kā nelielu kopienu līderus, līdzīgus skandināvu bondiem, kas vadīja sirojumus. Viņu vara neseniedzās tālāk par jūru un pat traucēja politisko struktūru izveidei sauszemē.³⁰³

Hronika liecina gan par zviedru, gan dāņu interesēm reģionā. Rimberta stāstā veicas vienīgi zviedriem, jo viņi griežas pie kristiešu dieva, kā to mācījis Svētais Anskars, un, galu galā, tieši viņam zviedriem būtu jāpateicas par savu veiksmīgo uzbrukumu, neskatoties uz atšķirīgo kuršu pretestību abos gadījumos: pirmajā cīņā ar dāņiem neorganizēti dodas piekrastes iedzīvotāji, bet otrajā zviedri saskaras ar centru (pilsētu) aizstāvjiem. Kā atzīmē Ščavinskas, tad

²⁹⁶ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 15.-16. lpp.

²⁹⁷ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 20. lpp.

²⁹⁸ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society... P. 86.

²⁹⁹ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 11. lpp.

³⁰⁰ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society... P. 82-101.

³⁰¹ Mickevičius, A. Curonian “Kings” and “Kingdoms” of the Viking Age. In: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 2, 1997. P. 12.

³⁰² Turpat, P. 10, 14.

³⁰³ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* P. 163.

nopietna cīņa izvērās tikai Apūles sakarā, jo Zēburga tika ieņemta “vispirms un negaidīti” (*Et primo quidem improvise*).³⁰⁴ Historiogrāfijā ir izvēršies neliels diskurss par minēto piecu dienu attālumu, kas bija jānoiet zviedru karaspēkam no Zēburgas līdz Apūlei. Kā norāda pētnieki, tas ir pārāk ilgs laiks, lai nokļūtu no Grobiņas līdz Apūlei vai citam piekrastes centram.³⁰⁵

Pētnieki uzskata, ka šis un citi rakstītie avoti liecina par dāņu un zviedru ietekmes sfēru dalīšanu. Uzskaitot visas reizes, kad rakstītajos avotos minēti kurši un, salīdzinājumam, sembi, Baltijas jūras dienvidaustrumu piekrastē, A. Mickēvičius parāda, dāņu aktivitātes vairāk saistījis tieši pēdējais reģions.³⁰⁶ Robeža, pēc pētnieka domām, atradās Palangas tuvumā.³⁰⁷ Šai politikai gan pastāvēja arī acīmredzami izņēmumi, kā jau minētais uzbrukums Grobiņai. Šajā gadījumā nav runa par kādu īpaši noslēgtu vienošanos dāņu un zviedru starpā, sadalījumam, visticamāk, pamatā ir ģeogrāfiskie apstākļi (attālums) un tradīcija, reģiona iedzīvotājiem paaudzi pēc paaudzes dodoties sirojumos uz iecienītām un, saprotams, pietiekami bagātām teritorijām. A. Mickēvičius norāda, ka kopš 10. gadsimta beigām, 11. gadsimta sākuma rakstītajos avotos konstatējams savtarpējo sakaru aktivitātes maksimums, zviedru un dāņu agrīnajām valstīm pievēršoties organizētām un mērķtiecīgām darbībām Baltijā, valdniekiem mēģinot paplašināt savas ietekmes sfēras.³⁰⁸

Rimberta hroniku kā vienu no avotiem savā kompilācijā izmantojis Brēmenes Ādams (ap 1040-1081) sacerējuma “Hamburgas baznīcas bīskapu darbi” (*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*). Hronikā Kurzeme izdalīta kā atsevišķa sala, kas pakļauta zviedriem. To apdzīvojot briesmīgi pagāni kurši (*Chori*) ar lielām bagātībām, zirgiem un pareģiem. Tajā “iekārtota viena baznīca ar kāda tirgotāja pūlēm, kuru uz to pamudināja Dānijas karalis ar daudzām dāvanām”.³⁰⁹

Ziņas par Kurzemes pakļautību zviedriem ir atražojums no Rimberta hronikas, bet šajā darbā pirmo reizi parādās iespējama interese par misijas darbību. Šis ir viens no kristīgo hroniku apgalvojumiem, ko, visticamāk, nekad neizdosies ne pierādīt, ne apgāzt. Kristīgās ticības nešana un baznīcas celtniecība bija augsti godājamās darbības, un to iemūžināšana rakstītā tekstā darītu mūžīgu godu iesaistītajām personām, šajā gadījumā Dānijas karalim. A. Kursis uzskata, ka baznīcas celšanai būtu pārāk maz priekšnoteikumu – pirmkārt, Dānijā 11. gadsimtā bija finanšu trūkums, otrkārt, Zviedrijā, kuras pakļautībā it kā atrodies Kurzeme, šajā laikā

³⁰⁴ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society... P. 86.

³⁰⁵ Turpat, P. 86.

³⁰⁶ Mickevičius, A. Curonia in the ‘Eastern Policy’ of Viking Age Scandinavia. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age*. Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 197.

³⁰⁷ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* P. 165.

³⁰⁸ Turpat, P. 164-165.

³⁰⁹ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 28.-30. lpp.

kristietība joprojām nebija ieviesusies, turklāt uzcelto baznīcu būtu jāiesvēta Hamburgas-Brēmenes arhibīskapijas bīskapam, tādēļ Brēmenes Ādamam šis fakts nevarētu būt svešs. A. Kurša tulkojumā Brēmenes Ādams šo fragmentu atstāstot, pēc A. Kurša domām, ar sarkasmu, pats nemaz neticot šim notikumam.³¹⁰ Apkopojot gan jāmin, ka pierādīt šādas baznīcas pastāvēšanu būtu iespējams tikai pārsteidzošā kārtā atrotot arheoloģiskas liecības, taču šāda veiksmē ir mazticama. Jāpiekrīt Edgaram Andersonam, kurš norāda, ka pirmā baznīca, ja tāda pastāvējusi, būs bijusi neliela koka celtnē bez torņa, un reizē pildījusi arī noliktavas funkcijas dāņu tirgotājiem, kā tas novērojams Novgorodā un citās skandināvu kolonijās.³¹¹ Hronika nedod pietiekami drošu pamatu arī dažādajām teorijām par baznīcas potenciālo novietojumu vai ietekmi uz vietējiem iedzīvotājiem, tomēr tās iespējamam novietojumam būtu jāatrodas tirdzniecības centrā, kuru apmeklēja dāņu tirgotāji. Pat, ja baznīca ir pastāvējusi, tad apkalpojusi galvenokārt iebraucējus un atstājusi mazu ietekmi uz vietējiem iedzīvotājiem.³¹² Ziemeļkurzemes arheoloģiskajā materiālā 11.-12. gadsimtā gan novērojama skandināvīsku krustiņu parādīšanās apbedījumos, bet kremācijas nomaina skeletapbedījumi ar sakrustotām rokām, tomēr joprojām saglabājas apbedījuma piederības un ziemeļaustrumu orientācija, pretēji kristietībai raksturīgajam rietumu virzienam.³¹³

Brēmenes Ādama "Hamburgas baznīcas bīskapu darbi" nav vienīgais, kas cenšas pierādīt dāņu nopelnus Kurzemes kristianizācijā vēl pirms vācu krustnešu ierašanās; Kursas bīskapu rinda (*Series episcoporum Cvroniae*) stāsta par Valdemāra Lielā dēla Abela Palangas ieņemšanu un Kurzemes bīskapijas dibināšanu 1161. gadā, kā arī uzskaita visus Kursā valdījušos 24 bīskapus, tomēr, kā pierāda A. Kursis, dokuments ir falsifikācija, par iedvesmas avotiem izmantojot dažādus reālus notikumus, pielāgojot tos nepieciešamajam tematam, kā, piemēram, Valdemāra I vadīto Arkonas pilsētas ieņemšanu 1169. gada 15. jūnijā transformējot jau minētajā uzvarā pār Palangas aizstāvjiem.

Spriežot pēc iepriekšminētajiem avotiem, runāt par reliģiska rakstura – kristianizācijas – kontaktiem starp skandināviem un Kurzemes iedzīvotājiem plašā mērogā nav nopietna pamata, tas gan neatsver iespējamību, ka ciešo saikņu rezultātā kurši un Baltijas somi būtu ar kristietību pazīstami un atsevišķi iedzīvotāji kristietību būtu praktizējuši.

³¹⁰ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 34.-35. lpp.

³¹¹ Andersons, E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis, Nr. 1 (510), 1990. 42. lpp.

³¹² Turpat.

³¹³ Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma vietējo iedzīvotāju sabiedrībās Latvijas teritorijā 11.-13. gadsimtā. *Latvijas Universitātes raksti. Vēsture: Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā*, 2009, 725. sējums, 39. lpp.

Vēl viens ļoti bieži historiogrāfijā cilāts sacerējums ir Sakša Gramatiķa (ap 1150-1220) “Dāņu diždarbi” (*Gesta Danorum*), kuru Ē. Mugurēvičs dēvē par vēsturisku romānu.³¹⁴ Saksis Gramatiķis savā darbā balstījies uz Lundas arhibīskapa Absolona (amata ieņemšanas laiks 1179-1201) ziņojumiem, hronikām, tostarp Brēmenes Ādama darbu, skandināvu sāgām, paša autora savāktām ziņām, tās interpolējot pēc vajadzības Dānijas elitei par labu, piemēram, Knuta Svētā (1080-1086) karagājienu raksturojot kā veiksmīgu, lai gan Rimberta hronika vēsta par dāņu smagu sakāvi pret kuršu pilsapgabaliem.³¹⁵ Tieši Rimberta hronika arī tiek uzskatīta par ticamāku avotu par “Dāņu diždarbiem”, saistībā ar tās salīdzinoši nelielo hronoloģisko atstatumu starp apskatītajiem notikumiem un iespējamajām aculiecinieku liecībām.³¹⁶

Gesta Danorum veido divas, konceptuāli atšķirīgas daļas: I-IX nodaļai ir leģendārs raksturs, bet X-XVI balstās uz Lundas arhibīskapa Absolona ziņojumiem vai pat memuāriem, un tām piemīt salīdzinoši liela ticamība. Pētnieku vidū pastāv zināma vienprātība, ka pirmās tapušas tieši X-XVI nodaļas. Saksis savā darbā norāda uz atšķirīgajām politiskajām interesēm, kas piemita dāņiem un sakšiem, no kuriem pirmie vēlējās izveidot tirdzniecības tīklu ar atsevišķām apmetnēm, bet otrie – iegūt kontroli pār visu reģionu. Vienlaikus Saksis Gramatiķis uzskatīja Baltijas jūru par dāņu ietekmes sfēru.³¹⁷ *Gesta Danorum* sarakstīts jau laikā, kas Livonijā saistās ar krusta kariem, un arī šeit bija novērojama cīņa par ietekmi reģionā, īpaši Igaunijas teritorijas ziemeļos, kur dāņu reliģiskā misija centās nepieļaut vācu misionāru ietekmes izplešanos.

I-IX nodaļa par Kurzemi stāsta kā par briesmīgu zemi, kurā valdījis “kuršu tirāns” Lokers, tad ķēniņš Dornis, kurš licis izpostīt paša zemi, lai ienaidnieku pārņemtu bads, un kurši un zviedri reiz bijuši dāņu meslu atkarībā. Kurši, līdz ar citām tautām vairākkārt tiek gan iekaroti, gan atkrīt no pakļautības. VIII grāmata vēsta par milzīgu leģendāru kauju starp dāņu konungu Haraldu un zviedru konungu Ringu un viņu neaplēšamajiem karaspēkiem, turklāt zviedru pusē karojuši kuršu un estu (igauņu) karapulki, bet dāņiem piepalīdzējis *Ger Livicus* (kura vārda rakstība hronikas norakstos stipri atšķiras), bet kaujā piedalījušies arī lībieši. Kā korekti atzīmē A. Kursis, liela daļa VIII grāmatā minēto teritoriju un tautu vēl nav pazīstamu, tas pats attiecināms arī uz lībiešiem iespējamo Geru “Livonieti”, tādēļ tos Sakse patapinājis no sava

³¹⁴ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 35. lpp.

³¹⁵ Turpat.

³¹⁶ Mickevičius, A. Curonian “Kings” and “Kingdoms” of the Viking Age. In: *Lithuanian Historical Studies*, Vol. 2, 1997. P. 11-12.

³¹⁷ Foerster, T. Imagining the Baltic: Mental Mapping in the Works of Adam of Bremen and Saxo Grammaticus, Eleventh – Thirteenth Centuries. In: *Imagined Communities on the Baltic Rim, from the Eleventh to Fifteenth Centuries*. Ed. by Hermanson, L., Jezierski, W. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. P. 46-50.

laika pasaules.³¹⁸ Vienā no grāmatām arī darbojas „lībiešu ķēniņa dēls” Biko, kurš, atriebības māks, diskreditē Dānijas konungu Jarmeriku.

XI grāmata vēsta par Svētā Knuta valdīšanu, kurš, citu darbu starpā iznīcinājis arī kuršu, sembu un igauņu valstis. Kā komentē A. Kursis, Sakša hronika ir vienīgais avots, kas vēsta par citiem Knuta darbiem kā misijas darbības atbalstīšanu un cīņu ar piratēriju, tādēļ uzskatāms par faktu, kas piegudrots Svētā Knuta varenības pacelšanai.

Lai arī A. Kursis min, ka visos “Dāņu diždarbos” nav “izlietojamu materiālu” vēstures pētīšanai,³¹⁹ tomēr kopumā informatīvajā ziņā vērtīgākais ir hronikas apraksts par cīņu ar kuršiem Ēlandes salā, kas daļēji saskan un papildina iepriekš apskatīto Knutu sāgu. Tāpat kā sīgā, dāņi, uzzinājuši, ka kurši, šajā gadījumā – kopā ar igauņiem, siro Ēlandes salā un ir piestājuši ostā, dodas turp. Tāpat arī sakrīt detaļa, ka viena no laivām pirms cīņas aizbēg atklātā jūrā, bet pārējās tiek izvilkas krastā, gatavojoties cīņai. Pirmajā cīņā uzvaru guva kurši un igauņi, bet nākošajā rītā, par spīti nopietnajiem nocietinājumiem, dāņi pretiniekus pārliecinoši sakāva.³²⁰ Pēc A. Kurša analīzes, Ēlandes kauja varētu notikt 1170. gadā ap 2. jūniju, ostā, salas dienvidos Kalmāras zunda līcī, tagadējā *Kyrkhamn* jeb Baznīcostā. Hronika, pretēji Knuta sāgai, dod ļoti detalizētu kaujas aprakstu un kuršu cīņas paņēmienus un ieročus (tiek minēti metamie šķēpi, lingas un vāles).

Hronikas autors kuršus un igauņus redzēja kā divas dažādas kopienas, kas nododas kopīgai piratērijai. Visdrīzāk, ka ja šeit izšķiramas divas grupas, tad ar igauņiem varētu būt domāti vai nu sāmsalieši vai, iespējams, Baltijas somi, ņemot vērā to valodu zināmo līdzību un jau iepriekšminētos apsvērumus, ka Baltijas somi (izņemot vendus Livonijas Indriķa hronikā) nav rakstītajos avotos atpazīti. Iespējams tieši tādēļ, ka Kurzemes somugri varēja tikt saprasti kā igauņu (*esti, Estoni* utt.). Prof. A. Vasks uzskata, ka vismaz 13. gadsimtā ar *curones* apzīmēja nevis etniskos kuršus, bet Kurzemes iedzīvotājus, tajos ietverot gan baltu, gan Baltijas somu elementu.³²¹

Sirojumi Kurzemē uzskaitīti arī Norvēģijas vēsturē (*Histora Norvegiae*), par kuras autoru uzskata franču vai angļu – normandiešu skolā Ruānā mācītu vīru.³²² Norvēģijas vēsture ir vienīgais avots, kurš vēsta par Olava II Haraldsona sirojumiem Kurzemē. Tas gan nebūtu pārsteidzoši, jo Haraldsons uzturējies Krievijā, un sirojis teju visās tuvākajās blakus zemēs.³²³

³¹⁸ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 62.-64. lpp.

³¹⁹ Turpat, 53. lpp.

³²⁰ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 39.-42. lpp.

³²¹ Vasks, A. *Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē*. 109. lpp.

³²² Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm*. 58.-59. lpp.

³²³ Kursis, A. *Mīti un īstenība*. 42. lpp.

Tāpat kā citas atsevišķas sirojumu epizodes, šī nav pierādāma vai apgāzama bez jauniem papildus avotiem, kurus diez vai izdosies iegūt.

Pēc A. Mickēvičius pētījumiem, vēlā dzelzs laikmeta rakstītie avoti norāda uz skandināvu īpaši intensīviem kontaktiem ar kuršiem, bet arheoloģiskās liecības – par aktīvāku komunikāciju ar zemgaļiem un sembiem. Biežā kuršu pieminēšana saistīta ar plašas teritorijas aptverošo kuršu sirošanu.³²⁴ Sirojošās laivas veidoja nelielas karotāju sabiedrības bez centralizētas organizācijas. Šādas sabiedrības organizācijas formas bija raksturīgas agrīnajām vikingu sabiedrībām un, iespējams, ir aizguvums no skandināviem. 12. gadsimta rakstītie avoti liecina par kuršu sirotāju un tirgotāju nokļūšanu perifērijā. Kuršu darbībām traucēja gan nostabilizējušās zviedru un dāņu valstis, gan pieaugošā vācu tirgotāju loma.³²⁵

Netiešs ziņu avots, kas bieži izmantots salīdzinājumam un analogiju meklējumiem ir anglosakšu ceļotāja Vulfstana ziņas, kas vēsta par aistiem, ko pētnieki saprot kā rietumbaltus prūšus. Vulfstana sniegtā informācija īsumā raksturo prūšu zemi kā pilīm (pilskalniem) bagātu, kur katrā valda pilskungs (*cyning*), pastāv vairākas sabiedrības kārtas. Plašs apraksts veltīts bērū rituālam, kas, iespējams, līdzinās kuršu paražām.³²⁶

Izpratnei par situāciju Latvijas teritorijā aizvēstures beigās īpaši nozīmīgs avots ir Livonijas Indriķa hronika. Atšķirībā no iepriekš aplūkotajiem avotiem, Indriķa hronikas autors ir bijis aprakstīto notikumu aculiecinieks (sākot ar 1203. gadu, par notikumiem no 1184. līdz 1203. gadam sniegtas konspektīvas ziņas), turklāt laika atstarpe starp attēlotajiem notikumiem un to pierakstīšanas laiku bijusi salīdzinoši neliela; tiek uzskatīts, ka hronika sarakstīta ap 1225.-1226. gadu ar papildinājumu 1227. gadā.³²⁷

Hronika stāsta par Livonijas izveidošanos un kristianizācijas procesu, galvenokārt pievēršoties Daugavas lejtecei, Vidzemes un Igaunijas apkārtnē. Kurši hronikā parādās tikai epizodiski 3. grāmatas XIV nodaļā: vispirms kā pirāti uzbrūkot bīskapam Albertam un viņa līdzbraucējiem uzbrūkot Zunda šaurumā 1210. gadā,³²⁸ tad īsā piebildē, ka pēc gadiem kuršiem tiek atmaksāts ar pretuzbrukumu, bet visplašāk – uzbrukuma Rīgai sakarā.³²⁹ Pēc avota sniegtajām ziņām, kurši un igauņi vēl 13. gadsimtā nodarbojās ar sirošanu Baltijas jūras reģionā. Avots min pirātu cīņas paņēmienus uz ūdens un cīņā par Rīgu – uz sauszemes, kā arī igauņu sakarā – izmantotos kuģus (laivas) ar 30 vīriem katrā, kas, iespējams, attiecināms arī uz kuršu

³²⁴ Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* P. 162.

³²⁵ Turpat, P. 164-165.

³²⁶ Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm.* 19.-25. lpp.

³²⁷ Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/emugurevics-prieksvards-7-32lpp>

³²⁸ Šaurums starp Gotlandi un Fores (*Fårö*) salu. Mugurēvičs, Ē. Priekšvārds. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/emugurevics-prieksvards-7-32lpp>

³²⁹ XIV nodaļa. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/xiv-tulkojums-latviesu-valoda-133-153lpp>

laivām. Kā jau minēts, Livonijas Indriķa hronika ir arī vienīgais rakstītais avots par vendu kā atsevišķas tautas pastāvēšanu Ziemeļkurzemē.

Indriķa hronika parāda skandināvu zemju attieksmes un interešu maiņu pret Latvijas teritoriju. Pirmkārt, Gotlande bija kļuvusi par bāzes nometni un pieturpunktu kristīgajai misijai ceļā uz Livoniju, tomēr sala saglabāja arī savu tirdzniecības centra funkciju, un no tās uz Livoniju devās tirgotāji. Ticams, ka kuršu un igauņu sirošana Gotlandes tuvumā nozīmēja arī tirgošanos salā, joprojām strikti nenošķirot piratēriju no tirdzniecības. Otrkārt, jaunums bija Dānijas karaļa Valdemāra II pret pagāniem vērstā kampaņa 13. gadsimta sākumā. Ibena Fonnesberga-Šmita norāda uz pārsteidzošo pāvesta Inocenta III (1198-1216) neieinteresētību šajā misijā, savās vēstulēs dodot atļauju karalim rīkoties pēc savām iegribām.³³⁰ Hronika liecina par varas pārdali reģionā: ja iepriekš dāņu intereses aptvēra Baltijas jūras dienvidu piekrasti, tad 13. gadsimta darbību mērķis bija Igaunija, kas agrāk atradās zviedru interešu sfērā, lai arī Dānijas karalis nesekmīgi pieteica savas intereses visā Livonijas teritorijā. Kurzemi dāņu aktivitātes neskāra, tomēr, kā jau iepriekš apskatīts *Gesta Danorum*, dāņiem šī, iespējams, nebija pirmā misija Baltijas jūras austrumos, bet pirmā, par kuru saglabājušies ticami dokumentāri avoti. Savas intereses reģionā joprojām saglabāja arī zviedri, par to liecina 1. grāmatas I nodaļas fragments, ka “šis pats bīskaps [Meinards] kopā ar kādu zviedru hercogu [jarlu Birgeru Brūsu], vāciešiem un gotlandiešiem bija sācis karot ar kuršiem; taču, vētras aizdzīti, viņi piestāja Viruzemē, kādā Igaunijas apgabalā, un trīs dienas postīja to. Bet, kamēr notika sarunas ar viruiešiem par ticības pieņemšanu, hercogs, labprātāk saņēmis no viņiem meslus, pacēla buras un vāciešiem par nepatiku aizbrauca”.³³¹ Acīmredzot, zviedriem misijas darbība nebija svarīga, un saistoša likās tikai nodevu iekasēšana. Tāpat apšaubāms, ka “karš ar kuršiem” bijis reliģisku motīvu vadīts, drīzāk kuršu sirojumu apvaldīšana. Pēc sarežģījumiem reģionā, ko radīja jauno politisko spēku cīņas, zviedriem Livonija, šķiet, vairs nebija pievilcīga.

Tikpat vēla rakstīto avotu grupa ir 13. gadsimta sākuma līgumi ar kuršiem. Šajos līgumos kuršu zemju raksturošanai tiek izmantots termins *borgsokinge* (arī *borchsokinge*) kā sinonīms *castellatura*, ar ko apzīmē pilsapgabalus. Nilss Blumkvists *borgsokinge* tulko kā pagastus ap pilskalniem, kas iespējams radušies skandināvu ietekmē;³³² arī A. Švābe jau 20. gadsimta 30. gados skaidroja termina skandināvisko izcelsmi un saistīja to jau ar Grobiņas kolonizatoriem 7. gadsimtā. A. Kursis terminam *borgsokinge* ir veltījis pat veselu publikāciju,

³³⁰ Fonnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254. The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 26.* Leiden; Boston: Brill, 2007. P. 102-103.

³³¹ I nodaļa. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/i-tulkojums-latviesu-valoda-47-531pp>

³³² Blomkvist, Nils. *The Discovery of the Baltic*. P. 160.

kurā atspēko vārda saistību ar senskandināvu valodām.³³³ Turklāt, kā atzīst pētnieki, līgumi nav pielietojami agrāku laiku realitāšu atspoguļojumam, bet atveido situāciju 13. gadsimtā.

Pret sīgām un hronikām pētnieki izturas ar piesardzību un par daudziem aspektiem runā tikai pieļāvuma formā. Tomēr, ir atsevišķas ziņas, ko šie avoti pauž pārliecinoši: avoti liecina, ka skandināviem Baltijas jūras austrumu piekraste un sevišķi Kurzeme bija labi pazīstama un regulāri apmeklēta, un ka paši Kurzemes iedzīvotāji, no kuriem skandināvi piemin vienīgi kuršus, bijuši cienjami pretinieki ziemeļniekiem, īpaši savos sirojumos, un ierasti tirdzniecības partneri. Rakstītie avoti min dažāda rakstura savstarpējos kontaktus starp skandināviem un kuršiem. Pirmkārt, tie ir sirojumi – sākotnēji skandināvu iebrukumi Kurzemē, vēlāk – kuršu iebrukumi skandināvu zemēs. Otrkārt, tie ir tirdznieciskie kontakti, kas, raksturīgi vikingu laikam, bieži nav nošķirami no sirojumiem. Treškārt, tie ir politisku motīvu vadīti skandināvu iebrukumi Kurzemē, raksturīgi vikingu laiku otrai pusei. Kurzemes iekarošana piedēvēta vairākiem skandināvu valdniekiem, tomēr bez papildus ziņām šie iekarojumi nav uzskatāmi par ticamiem. Tāpat trūkst pierādījumu skandināvu misijas darbībai Baltijā pirms 13. gadsimta, kas, neapšaubāmi, arī saistāma ar politiskajām interesēm reģionā.

Vēlreiz jāuzsver īpatnējā situācija rakstītajiem avotiem neminot Kurzemes ziemeļu iedzīvotājus. Iespējams, reti apdzīvotā zona nebija pietiekami bagāta, lai uz turieni dotos laupīt, un tā nepiesaistīja skandināvu uzmanību, tomēr jāpieļauj arī doma, ka ar kuršiem netika saprasta atsevišķa tauta, bet cilvēki, kas apdzīvoja Kurzemes teritoriju, tādējādi nenošķirot Baltijas somus no kuršiem. Rakstītie avoti neatbild uz to, kā tieši skandināvi šīs zemes un tās iedzīvotājus uztvēra – kā sev radniecīgus, vismaz ideoloģiski, un sadarbības partnerus, kā kaimiņus, ar kuriem uzturēt neitrālas attiecības, vai naidīgu reģionu. Nav liecību, kas rādītu, ka kurši kaut kādā veidā ar skandināviem konkurējuši, piratērijas vadību Baltijas jūrā pārņemot tikai vikingu laiku norietā. Kurzeme skandināviem bijusi vieta, uz kuru doties laupīt, un ik pa brīdim atgādināt par savu klātesamību, tādēļ pieļaujama arī īstermiņa periodiska meslu atkarība.

Lai arī par savstarpējiem kontaktiem pēc rakstīto avotu ziņām, var runāt jau vismaz kopš 9. gadsimta, savu maksimumu tie sasniedza 11. gadsimtā, par ko liecina arī zviedru un gotlandiešu rūnakmeņi. Kristīgās hronikas kuršus atveido izmantojot vispārīgus stereotipus par pagāniem, uzsverot to sirošanas aktivitātes. 13. gadsimta sākumā skandināvu intereses pret Kurzemi un Latvijas teritoriju kopumā mainījās, atbilstoši jaunajai politiskajai situācijai, līderību reģionā pārņemot vācu kristīgajām organizācijām.

³³³ Kursis, A. *Borchsokinge* – vikingu termins zviedru meslu zemēm Latvijā? *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2000, 55.-68. lpp.

4. LIECĪBAS PAR SKANDINĀVIEM KURZEMES VĒLĀ DZELZS LAIKMETA ARHEOLOĢISKAJĀ MATERIĀLĀ

Līdz šim arheoloģiskajā pētniecībā skandināvu klātbūtne dzelzs laikmetā Latvijas teritorijā analizēta galvenokārt Grobiņas kontekstā, kā arī saskatot intensīvas tirdznieciskas attiecības Daugmales pilskalnā un Daugavas pretējā krastā Salaspils Laukskolas kapulaukā.³³⁴ Skandināvu ietekme aplūkota arī dažādu arheoloģisko priekšmetu tipoloģisko grupu analizēs. Pastiprināti skandināvu meklējumi ārpus minētām jomām sākušies tikai pēdējo pāris gadu laikā, Lapsu senkapu atklājumu mudināti. Šajā nodaļā apkopotas spilgtākās skandināvu klātbūtnes un ietekmes iezīmes Kurzemes arheoloģiskajā materiālā šī brīža pētniecības līmenī. Atklāto skandināvu senvietu un senlietu skaits vēlajā dzelzs laikmetā ir neliels, tomēr ņemot vērā reģiona salīdzinoši nelielo arheoloģisko izrakumu skaitu, visticamāk tuvākajos gados iespējami atklājumi, kuru gaismā šis pētījums iegūtu jaunas dimensijas.

4.1. Vēlā dzelzs laikmeta skandināvu senvietas Kurzemē

Kā jau minēts, par zināmu skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju attiecību robežšķirtni tiek uzskatīta skandināvu aiziešana no Grobiņas apkārtnes, kas šobrīd tiek datēta ar 9. gadsimta vidu.³³⁵ Lai arī ilgi un atsevišķās arheoloģiskajās senvietās plaši pētīta, Grobiņa un tās saistība ar skandināvu ieceļotājiem vēl nav pilnībā apzināta. R. Rītums un I. Virse 2010.-2011. gadā ir konstatējuši iespējamo apmetnes vietu, tomēr izrakumi tajā nav veikti. Šis apstāklis pieņemto datējumu padara ļoti nosacītu. Atsevišķi priekšmeti Grobiņas Smukumu (Rudzukalnu) senkapos (4.1. att.), piemēram, P37 tipa bruņrupuču sakta³³⁶ vai unikālā kārbīņsakta,³³⁷ liek domāt, ka ne visi Grobiņas iedzīvotāji apkārtni ir pametuši vienlaicīgi, vai arī tas noticis vēlāk. Neapšaubāmi, iespējama arī skandināvu ieceļotāju daļas integrācija vietējā kuršu sabiedrībā, īpaši runājot par precību kontaktiem.

Pagaidām kuršu un Ziemeļkurzemes Baltijas somu apdzīvotajā reģionā zināma tikai viena skandināvu kolonistu apmešanās vieta, datēta ar vikingu laiku – Palangas senvietu komplekss (4.3. att.) mūsdienu Lietuvā, agrākajā kuršu Megavas zemē. Līdzšinējie pētījumi gan nav devuši skaidras norādes par to, vai Palanga bijusi skandināvu ieceļotāju izveidota vieta vai kuršu tirdzniecības centrs ar ļoti spēcīgu skandināvu elementu.³³⁸ Eventuālo skandināvu apbedījumu vietu līdz šim nav izdevies lokalizēt. Palangas senvietu kompleksu veido kulta vieta Birutes

³³⁴ Skatīt, piemēram, Kursis, A. *Daugmales pilskalna mīklas*. Stokholma: autora izdevums, 2001. 45 lpp.

³³⁵ Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. P. 41.

³³⁶ Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. 63. lpp.

³³⁷ Skatīt sadaļu par kārbīņsaktām.

³³⁸ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages. Ancient Settlements*. Vilnius: Versus Aureus, 2007. P. 384.

kalns, apmetne kalna pakājē, Dienvidu apmetne (*Pietinė gyvenvietė*), Žemaišu paugura apmetne un apmetne ar kapulauku pie Rāžes upes.³³⁹ Šīs senvietas tiek uzskatītas par vēlākās Palangas pilsētas aizmetņiem. Senvietas atrodas tirdzniecībai izdevīgā vietā jūras krastā. No austrumiem un ziemeļiem no Birutes kalna loku met Rāžes upe, kas senvietu izmantošanas laikā plūdusi tuvāk Birutes kalnam. Maz ticami ir skandināvu uzbrukumi un tirdznieciskās aktivitātes piekrastē Baltijas jūras austrumu piekrastes bīstamo sēkļu dēļ,³⁴⁰ tādēļ iespējams, ka Rāžes upe izmantota kā vikingu kuģu ostas vieta. Birutes kalns atrodas 150 m attālumā no jūras. Ziemeļu pusē atradusies neliela terase, bet dienvidos veidoti zemes nocietinājumi. Kulta kalnu ieskāva purvs, bet no dienvidrietumiem – apmetne kalna pakājē. Gan šeit, gan citviet Palangas senvietu kompleksā arheoloģiskie izrakumi notikuši Vlada Žulkus vadībā 20. gadsimta 70.-80. gados. Birutes kalnu un tā apkārtni sedz biezs kāpu smilšu slānis, veidojies vairākos periodos jaunajos laikos. 13.-14. gadsimtā kalns bijis nostiprināts ar zemes valni visapkārt perimetram 1,5-2 m augstumā, vietām papildināts ar koka cietoksni. 14. gadsimta otrajā pusē Birutes kalns tika izmantots kā pagānu kulta vieta.³⁴¹

Apmetnes pie Birutes kalna pētījumu gaitā atklāts mākslīgs valnis kalna pakājē, uz kura atradusies koka aizsardzības būve ar māla klonu un pavardu tās centrā. Vairākkārt atjaunoti, nocietinājumi kalna pakājē pastāvēja no 10. līdz 13. gadsimta vidum. Neskaitot nocietinājumu zonu, apmetne aptvērusi ap 3000 m². Apmetni veidojusi intensīva apbūve ar ap 40 vienlaicīgi pastāvošām celtnēm, ko apdzīvojuši ap 200 cilvēku.³⁴² Apmetnes atradumi, galvenokārt saistīti ar tirdzniecību, ļauj to datēt ar 10. gadsimta vidu līdz 13. gadsimta beigām (vaļņa augšējiem slāņiem iesniedzoties 14. gadsimtā).³⁴³

Žemaišu paugura apmetne atradās 90 m uz austrumiem no Birutes kalna. Nelielais paugurs ir mākslīgi veidots mitrā un purvainā vietā, tas plešas ap 35 m x 25 m lielā laukumā. Paugurs gandrīz pilnībā izpētīts 1990. un 1991. gadā. 4./8. celtnē atklāti dzelzs kaklariņķa fragmenti ar bronzas un stikla krellēm.³⁴⁴ Žemaišu paugura apmetne bija salīdzinoši neliela, aptverot vien ap 6 vienlaicīgi pastāvošām būvēm.³⁴⁵ Tā apdzīvotības apakšējo robežu neizdevās noteikt, bet galvenā apdzīvotība saistīta ar 12. gadsimta vidu – 13. gadsimtu.³⁴⁶

Rāžes apmetne atradās senupes krastā, 1,2 km no upes ietekas jūrā. 150 m uz dienvidiem no apmetnes atsegti ar 8.-12. gadsimtu datēti senkapī. Rāžes upes apmetne aptvēra ap 1,5 ha.

³³⁹ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 7.

³⁴⁰ Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. P. 161.

³⁴¹ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 23-63.

³⁴² Turpat, P. 377-378.

³⁴³ Turpat, P. 371-372.

³⁴⁴ Turpat, P. 147-163.

³⁴⁵ Turpat, P. 378.

³⁴⁶ Turpat, P. 372-373.

V. Žulkus lēš ap 70-80 vienlaicīgi pastāvošu būvju.³⁴⁷ Apmetne pie Rāžes upes pastāvējusi divos periodos – ap m. ē. 3. gadsimtu un no 11. gadsimta otrā ceturkšņa līdz 11. gadsimta beigām.³⁴⁸ Atradumi iekļauj vienkāršus dzelzs priekšmetus un fragmentus, keramiku, ar amatniecību saistītus priekšmetus. Nelielajā izpētītajā teritorijā atsegta ieapaļas celtnes paliekas ar ap 30 aužamo stēļu atsvariem un to daļām. V. Žulkus šo būvi uzskata par “audēju māju”, kurai paralēles rodama Skandināvijā.³⁴⁹

Rāžes upes senkapi izvietoti starp Rāžes apmetni un Dienvidu apmetni. Arheoloģiskajos izrakumos atklāja kopumā 248 skeletkapus, datētus ar 7. gadsimtu līdz 11. gadsimta sākumu, un 143 kremētus apbedījumus, datētus ar 11.-13. gadsimtu. Skeletkapi izvietoti salīdzinoši kārtīgās rindās, ar galvu uz ziemeļrietumiem. Agrākie kremētie apbedījumi iekārtoti pēc līdzīga principa, bet vēlākie – ap pusmetru diametrā lielās bedrītēs.³⁵⁰ Senkapu piedevas liecina par mirušo piederību kuršiem.

250 m uz dienvidrietumiem no Rāžes upes senkapiem un 800 m uz dienvidaustrumiem no Birutes kalna, 1987. gadā nejausi atklāta Dienvidu apmetne. Tā izvietota uz dabīga vaļņa, kuru apņēma purvaine un aptvēra ap 7 ha lielu teritoriju, ar retāku apdzīvotību vidusdaļā. Apmetni vienlaicīgi veidoja ap 50 būvju, ko apdzīvoja ap 200-250 cilvēku.³⁵¹ Intensīvākā apdzīvotība sākusies ap m. ē. 1.-2. g. t. miju, bez pārtraukuma turpinoties līdz 13. gadsimta vidum.³⁵² Atradumu klāsts bija līdzīgs kā citviet Palangas senvietu kompleksā, tostarp atrasts liels daudzums neapstrādātu dzintara gabalu.³⁵³

Kopumā, Palangas komplekss aizņēma ap 1,5 km², kuros vienlaicīgi dzīvoja ap 600-800 cilvēku. Salīdzinoši, tiek uzskatīts, ka Hēdebijā un Birkā ap 10. gadsimtu uzturējušies līdz 1000 iedzīvotāju.³⁵⁴ 11. gadsimtā Palangas apdzīvotība strauji samazinājās, ko V. Žulkus saista ar iespējamu uzbrukumu kompleksam. Palangas vēlā dzelzs laikmeta senvietās konstatējama vismaz divu dažādu etnisko grupu līdzāspastāvēšana. Dienvidu apmetnei piemīt izteikti kursisks raksturs, kamēr pārējās apmetnēs konstatēta Baltijas reģionam svešas iezīmes, pirmkārt, būvformās – celtnes tikušas pārsegtas ar dēļu, māla un velēnas klājumiem, kas vēlajā dzelzs laikmetā bijis raksturīgi slāvu un skandināvu teritorijās, kā arī atšķirīgos krāšņu tipos – māla kupolveida krāsnīs, kas ierīkotas pie būves tālākās sienas; tādas raksturīgas Jitlandē un Holšteinas austrumos. Otrkārt, atšķirības saskatāmas vietējām tautām neraksturīgā aužamo

³⁴⁷ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 378.

³⁴⁸ Turpat, P. 373.

³⁴⁹ Turpat, P. 164-168.

³⁵⁰ *Kuršiai: Genties kultūra laidosenos duomenimis*. P. 436-437.

³⁵¹ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 377.

³⁵² Turpat, P. 374.

³⁵³ Turpat, P. 167-198.

³⁵⁴ Turpat, P. 378.

stāvu atsvaru ornamentā, kāds bijis izplatīts Elbas un Reinas krastos un Jitlandē, tomēr šādi stāvu atsvari atrasti arī citviet Kurzemē (4.2. att.).³⁵⁵ Treškārt – īpaši prasmīgi izgatavotā ripas keramikā, kas citviet kuršu teritorijās (ap 10. gadsimtu) nebija sastopama.³⁵⁶ Pēc šiem atradumiem V. Žulkus secināja, ka Palangas etnisko sastāvu papildinājuši iebrucēji no Jitlandes pussalas vai tai pieguļošajās teritorijās, Palangā uzturoties 10.-12. gadsimtā. Lai arī apmetņu materiāls liecina par svešas kultūras līdzāspastāvēšanu, šīs kultūras apbedījumi apkārtnē nav lokalizēti.³⁵⁷ Iespējams, ieceļotāji – tirgotāji apmetnēs uzturējušies periodiski un tās izmantojuši, piemēram, preču uzglabāšanai vai kā pieturu pirms došanās tālākos tirdzniecības ceļos. Jāatzīmē, ka visā senvietu kompleksā nav atrastas Austrumu sudraba monētas,³⁵⁸ kas liecina, ka Palangai nav bijusi tieša saistība ar Austrumu ceļu. Iespējams, tam par pamatu ir liels attālums no šī ceļa sākumpunktiem (Staraja Ladogā vai Daugavas lejtecē), tomēr pieļaujams, ka Palangas tirdzniecības sakari aktīvākajā Austrumu ceļa izmantošanas laikā (9.-10. gadsimts) vēl bija vāji attīstīti, un nostiprinājās vēlāk, kad galvenā tirdznieciskā aktivitāte pārvirzījās Rietumu virzienā. Nenoliedzami, viens iemesls arī neizslēdz otru.

Atrastās dzelzs kniedes un naglas liecina par kuģu būvniecību, un nolietoto kuģu dēļu izmantošanu ēku apkurē.³⁵⁹ Īpaši intensīvi Palangā notikusi dzintara apstrāde, par ko liecina dzintara gabalu un pusfabrikātu atradumi Birutes kalna pakājes apmetnē un Žemaišu paugurā, kur atradušās dzintara meistarību darbnīcas.³⁶⁰ Dzintara izstrādājumi izmantoti maiņai pret skandināvu piegādātajām precēm. Par tirdzniecību liecina nepārstrādātas bronzas un svina gabali, reģionam neraksturīgs – kaula vai raga spēļu kauliņa atradums Birutes apmetnes 12. celtnē, kuram analogiski atrasti ar 1150.-1300. gadu datētā slānī Lundā un Starigardā (Oldenburgā, mūsdienu Vācija).³⁶¹ Šajā pašā celtnē atklātas arī svariņu paliekas.

Palangas apmetņu straujo iedzīvotāju samazināšanos 11. gadsimtā un karavīru apbedījumu pieaugumu šajā laikā V. Žulkus skaidro ar iespējamiem vikingu uzbrukumiem.³⁶² Jāatzīmē, ka šis laiks sakrīt arī ar kuršu ekspansiju Kurzemē, tādēļ tik pat ticama ir iedzīvotāju blīvuma samazināšanās uz izceļošanas rēķina. Vienlaikus, vikingu agresija varēja šo izceļošanu veicināt. 11. gadsimta vidū uzskata par vikingu laikmeta noslēgumu, kad, kā liecina iepriekš aplūkoti rakstītie avoti, skandināvus Baltijas jūrā nomainīja sirojošie kurši un igauņi, kas teoriju par skandināvu uzbrukumiem šajā laikā padara mazāk iespējamu. Lai arī Palangas

³⁵⁵ Piemēram, LNVM. Sabiles senpilsēta: VI 200:168

³⁵⁶ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 380-381.

³⁵⁷ Turpat, P. 384.

³⁵⁸ Palangā atrasts tikai viens 11. gadsimta Rietumeiropas denārs.

³⁵⁹ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 339-340.

³⁶⁰ Turpat, P. 358.

³⁶¹ Turpat, P. 351.

³⁶² Turpat, P. 382.

saistība ar skandināviem vēl nav pilnīgi skaidra, tomēr centrs noteikti bija ietekmīgs reģiona spēlētājs, kura atstāja ietekmi arī uz vietējiem iedzīvotājiem tālāk iekšzemē, kā to pierāda Prišmanču, Anduļu un Girkaļu kapulauki.³⁶³

Pagaidām vienīgais pētītais skandināvu kapulauks ārpus Grobiņas reģiona ir Lapsu senkapi. Kapulauks atrodas netālu no Veckuldīgas pilskalna un Ventas upes. Lapsu senkapu izpēti gaitā 2015. gadā atsegti seši apbedījumi – divas sievietes un četri vīrieši.³⁶⁴ Kremāciju paliekas bija ieraktas pamatzemē ap 0,20-0,25 m dziļumā līdz 0,50 m platās bedrēs. Līdzīgi dotie priekšmeti bija gan salauzti, gan ar uguns iedarbības pēdām, gan pilnīgi veseli; to vidū bija divas lāčgalvu saktas, kas raksturīgas gotlandietēm, bruņrupu saktas un to fragmenti, kas bija tipiska rota Skandināvijas cietzemes iedzīvotājiem.³⁶⁵ Starp citiem atradumiem minamas stikla krellītes, bronzas jostas sprādzes un trapeceveida siksnas gala apkalumi, pakavsaktas, stopsaktas, no ieročiem – uznavas šķēpu smaīļi un iedzītņa naži. Visos apbedījumos atrastas bezripas keramikas lauskas, bet 6. kapā (iespējams dubultapbedījums) pat vesels neskarts podiņš. Pēc radioaktīvā oglekļa analīzēm senkapi datēti ar 760.-880. gadu,³⁶⁶ kas liecina, ka tie izmantoti vienlaicīgi ar Grobiņas apbedījumu vietām. Lapsu senkapiem līdz šim atbilstošo apmetni nav izdevies atrast, kā arī nav zināma iespējamā saistība ar Veckuldīgas pilskalnu. Veckuldīgas pilskalnā līdz šim veikti tikai pārbaudes izrakumi,³⁶⁷ pēc kuriem plašākus secinājumus par pilskalna apdzīvotības raksturu un iedzīvotāju etnisko piederību izdarīt nav iespējams, tomēr tiek uzskatīts, ka pilskalna apdzīvotība sākusies ap 1.-2. g. t. miju m. ē.³⁶⁸

Par jaunatklātu 8.-9. gadsimta skandināvu kapulauku starp Kuldīgu un Skrundu ziņo plašsaziņas līdzekļi,³⁶⁹ bet detalizēta informācija maģistra darba izstrādes laikā vēl nebija pieejama.

Ventspils novada Zlēku pagastā Ventas krastos izvietojusās trīs uz vēlo dzelzs laikmetu attiecināmas arheoloģiskās vietas, no kurām divas tiek saistītas ar iespējamu skandināvu klātbūtni. Priednieku senkapi un apmetne atrodas Ventas labajā krastā Priednieku māju teritorijā, 30 m uz ziemeļiem pie Jaunbērzkalnu mājām atrodas Pabērzkalna apmetne, ko veido divi paralēli vaļņi, izvietoti uz Baltijas ledus ezera kāpu grēdas, mūsdienās aptuveni 20 m attālumā no Ventas krastā. Apmēram 600 m attālumā taisnā līnijā no Pabērzkalna Ventas

³⁶³ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 385.

³⁶⁴ Lūsēns, M. Jauns skandināvu kapulauks Kurzemē. *Arheologu pētījumi Latvijā 2014. un 2015. gadā*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2016. 58.-59. lpp.

³⁶⁵ Turpat, 60. lpp.

³⁶⁶ Kuldīgas novada muzeja informācija.

³⁶⁷ LNVM. Veckuldīgas pilskalns: A 6583, A 8098, A 8099, A 8100, A 11695, A 13451

³⁶⁸ Asaris, J., Lūsēns, M. Kuldīga zem Kuldīgas. Grām.: *Kuldīga: arhitektūra un pilsēt būvniecība*. Red. Krastiņš, J. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 137.-139. lpp.

³⁶⁹ Sprūde, V. Vikingiem patīcis Ventas krastos. *Latvijas Avīze*, 17.12.2016. Pieejams: <http://www.la.lv/vikingiem-paticis-ventas-krastos/>

kreisajā krastā novietoti kuršu Pasilciema senkapi, kuros vēlāk ierīkota jaunāko laiku kapsēta (4.6. att.). Priednieku un Pabērzkalna pētniecība sāka 20. gadsimta 30. gados. Pilskalnu pētnieks Ernests Brastiņš Pabērzkalnu nav apmeklējis, lai gan min ziņas, ka netālu no Zlēku muižas Ventas labajā krastā esot vēl kāds iespējama pilskalns.³⁷⁰ Eduards Šturms, pētot Priednieku apmetni, atklāja četrus degušu akmeņu klāstus un vairākas mietu vietas, ko arheologs skaidroja kā ēku pamatus.³⁷¹ Starp akmeņu klāstiem atklātas vēlā dzelzs laikmeta senlietas, tostarp šķēpu gali, dzelzs šķēres, bronzas pieša fragments, pakavsakta, kā arī dzelzs sārņi, keramikas lauskas un zirga zobi. Pēc E. Šturma domām, starp ēkām atradušies skandināvu apbedījumi.³⁷² Savu pētījumu laikā Šturms tuvākajā apkārtnē atsedzis arī citus savrupatradumus, un no tuvējo māju iedzīvotājas ieguvis 6 bruņrupu saktu fragmentus, 10 bronzas važiņu fragmentus un citus bronzas priekšmetu fragmentus.

Apjomīgākie pētījumi Priedniekos un Pabērzkalnā notika 1970. un 1972. gadā (4.4., 4.5. att.). 1964. gadā Kurzemes arheoloģisko pieminekļu apzināšanas ekspedīcija zemes nogrūvumā pie Priežu kalniņa – nelielas kāpas starp Pabērzkalnu un Priedniekiem – atklāja kalcinētus kaulus.³⁷³ Pētniecība nogrūvumu zonā netika veikta līdz 1970. gadam, kad Ē. Mugurēviča vadībā tika atsegta apmetne gar nogāzes līniju 130 metru garumā, kopumā izpētot 480 m².³⁷⁴ Tajā konstatēts 0,15 m biezs kultūrslānis un atsegti 7 no nelieliem akmeņiem krauti pavardi. Apmetnē atrasta bezripas keramika bez ornamenta un nelielā skaitā ripas keramika, zirga zobi un metāla priekšmetu fragmenti, kas kopumā apstiprina E. Šturma apmetnes datējumu ar 9.-11. gadsimtu. 1972. gadā apsekojot ūdensvadam raktu grāvīti Priednieku mājas pagalmā, 3,7 m no mājas atrastas keramikas lauskas, dzīvnieka kauls, apdeguši akmeņi un oglītes, kas parāda, ka apmetnes teritorija bijusi vēl plašāka.³⁷⁵

Zlēku Pabērzkalnā (4.7. att.) E. Šturms 1937. gadā atsedza 16.-17. gadsimta apbedījumus un uz 13.-14. gadsimtu attiecināmus savrupatradumus,³⁷⁶ taču Ē. Mugurēviča 1972. gada izrakumi ļāva konstatēt apdzīvotību plakumā un iespaidīgus zemes darbus abos pilskalna vaļņos. Arheoloģisko izrakumu gaitā atklājās, ka kāpas līdz 2 m augstumam veido dabīgi smilšu sanesumi, kas mākslīgi paaugstināti, mazajam valnim sasniedzot 3,5 m augstumā un 25 m platumā, bet lielajam 5 m augstumā un 50 m platumā.³⁷⁷ Laika trūkuma dēļ tikai mazais valnis tika izpētīts līdz pamatzemei. Tika konstatēts, ka uzbēruma nostiprināšanai valnī veidotas stabu

³⁷⁰ Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni I. Kuršu zeme*. Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība, 1923. 133. lpp.

³⁷¹ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala... 78. lpp.

³⁷² Šturms, E. Zlēku Priednieki. (Latvijas Nacionālais Vēstures muzejs, inv. nr. AA-202.)

³⁷³ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala... 79. lpp.

³⁷⁴ Turpat.

³⁷⁵ Mugurēvičs, Ē. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Zlēku Priedniekos un Pabērzkalnā. 1970. g. 1972. g. III.-IV. ekz. (LVI, AA 926)

³⁷⁶ Šturms, E. Zlēku Jaunbērzkalni. (LNVM, AA 201)

³⁷⁷ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala... 80. lpp.

konstrukcijas, par to liecina atsegtās apaļās bedres, kas saturēja trūdējušu koku un ogles. Apdzīvotība notikusi 20x100 m lielajā garenajā plakumā starp vaļņiem ar 0,6 m biezu kultūrslāni.³⁷⁸ Izrakumos daļēji atsegtas vairākas virszemes celtnu paliekas un pilnībā izpētīti 5 pavardi, kas, tāpat, kā Priednieku apmetnē, bija krauti no nelieliem akmeņiem apmēram 1 m diametrā. Atradumi līdzīgi kā Priedniekos: rotu fragmenti, bronzas jostas sadalītājs, stipri korodējis dzelzs stienītis, zirga zobī, dzelzs sakusumi. Pabērzkalnā atrastas vienīgi bezripas keramikas lauskas, bet Priedniekos nelielā daudzumā arī ripas keramika. To iespējams skaidrot divos veidos: vai nu Priednieku apdzīvotība iesniedzas jaunākos laikos kā Pabērzkalna apdzīvotība, vai ripas keramika liecina par skandināvu klātbūtni, kā tas novērojams Palangā.

Vietā, kur atrodas minētie pieminekļi, Ventas upe met līkumu, kas veicina strauju krasta eroziju. Ē. Mugurēvičs uzskata, ka erozija sasniedz aptuveni 1 m desmit gados, tādējādi Priednieku apmetnes daļa, kuru E. Šturms uzskatīja par iespējamajiem ugunskapiem, līdz 20. gadsimta 70. gadu izrakumiem jau bija noskalota.³⁷⁹ Krasta erozija turpinās arī mūsdienās, iznīcinot Ē. Mugurēviča izpētīto apmetnes daļu, zemesceļu, kas līdz pat pagājušā gadsimta nogalei veda gar kraujas malu, un Priežu kalniņu.

Pasilciema senkapos arheoloģiskā pētniecība notika jau 1895. gadā, Vladimira Sizova vadībā; tās rezultāti daļēji publicēti 1896. gadā. Izrakumus turpinājis Nikolajs Brandenburgs Pēterburgas Artilērijas muzeja uzdevumā. Kapulaukā atklāti vairāk kā 100 apbedījumu, kurus lielākoties veidoja 11.-15. gs. ugunskapi un 14. gs. un vēlāku laiku skeletkapi, tomēr rekonstruēt apbedījumus un to izvietojumu senkapos liedz 19. gs. izrakumu dokumentācijas raksturs. Pasilciema senkapi izceļas ar apjomīgo ieroču klāstu; senkapu āvas cirvji iekļauti Māra Atgāža pētījumā par āvas cirvjiem Latvijas arheoloģiskajā materiālā,³⁸⁰ bet Artūrs Tomsons Pasilciemā atklātos divasmeņu zobenus iekļāvis savā promocijas darbā.³⁸¹ A. Tomsons ir aprēķinājis, ka ieskaitot gan veselos eksemplārus, gan zobenu daļas, kapulaukā iegūti vismaz 47 zobeni, galvenokārt kuršu zemēs izplatītās T formas variācijas – zobeni ar seglveida pogu un kuršu tipa.³⁸² Neskaitot zobenus, kapulaukā atrasti arī 23 zobenu makstu uzgaļi, gredzenu bruņukrekls un kniedēta bruņucepure, 37 damascēti šķēpi, kā arī 25 eksemplāru liels āvas cirvju klāsts, tostarp kāds īpaši grezns eksemplārs, rotāts ar sudrabu, un zirglietas. Apbedījumos atrasti darbarīki, piemēram, izkaptis un sirpji, rotas, liels daudzums dzeramo ragu apkalumu un

³⁷⁸ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala... 80. lpp.

³⁷⁹ Turpat, 79. lpp.

³⁸⁰ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1997, 19. laidieni, 53.-63. lpp.

³⁸¹ Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gs.: promocijas darbs*. 449.

lpp.

³⁸² Turpat, 298.-299. lpp.

keramikas lauskas.³⁸³ V. Sizovs atsegtajās kapa piedevās saskata skandināvu ietekmi ieroču formās, bet ne pārējos priekšmetos,³⁸⁴ tomēr A. Tomsons min, ka iespaidīgajā divasmeņu zobenu klāstā nav neviena vikingu laikmeta zobena.³⁸⁵

Iespējams, mirušie sākotnēji apglabāti Priednieku senkapos pie pašas apmetnes, bet vēlāk apbedīšanas vieta pārcelta uz Pasilciema senkapiem. Pasilciema senkapu atrašanās upes otrā krastā saskan ar mitoloģiskajiem priekšstatiem par ūdeni kā šķērēju starp šo sauli un aizsauli. Apbedījumu vietas nomaina saistāma ar iedzīvotāju etniskā sastāva pārmaiņām, ko nesa kuršu pārvietošanās ziemeļu virzienā. Kurši Ventas lejteci sasniedza ap 11.-12. gadsimtu.³⁸⁶ Priedniekos un Pabērzkalnā kurši vai nu nomainījuši skandināvu un Baltijas somu iedzīvotājus, par ko liecina skandināvu un Baltijas somu arheoloģisko liecību trūkums Pasilciema senkapos, vai arī veidojuši jauktu iedzīvotāju sastāvu. Pagaidām neatbildēts paliek arī jautājums kopienu nomainu: kurši varēja ierasties jau pamestā apmetnē, vai arī iedzīvotājus no teritorijas padzinuši. Par šādu notikumu, kad kurši padzina vendus, stāsta Indriķa hronika.³⁸⁷ Lai gan apbedījumos, kā jau minēts, atklāts liels ieroču klāsts, par karadarbību šajā teritorijā arheoloģiski konstatētu liecību nav. Ņemot vērā Priednieku kapulauka zudumu, vairs nav iespējams atklāt to apbedījumu raksturu. Jāmin, ka skandināvu apbedījumi ir atsegti arī tipisku vietējo tautu vidū, piemēram, atsevišķi Salaspils Laukskolas lībiešu kapulauka apbedījumi, un tas liecina par precību kontaktiem, nevis kolonizāciju.

Saskatot paralēles ar Grobiņas arheoloģisko kompleksu, Roberts Spirģis uzskata, ka Ziemeļkurzemē nonākuši skandināvi no Grobiņas, nevis kolonisti tiešā ceļā no Skandināvijas, par to liecinot kapu inventāru kompleksos manāmā spēcīgā baltu ietekme.³⁸⁸ Visdrīzāk, ka šeit ir jārunā par (vismaz) divu kopienu sadzīvošanu, kas ir raksturīga iezīme nozīmīgiem tirdzniecības centriem. Nopietnu, visaptverošu secinājumu izdarīšanu apgrūtina arheoloģiskā materiāla nelielais apjoms, kā arī konkrētu etnisko marķieru trūkums tajā, īpaši attiecībā uz Pabērzkalnu. Ar Priedniekiem saistītas jau minētās bruņrupučsaktas un līkloča aprobe, tomēr senlietas iegūtas kā savrupatradumi, un lielākai daļai no tām precīza atradumu vieta un konteksts nav zināms vispār.

Iespējamie vietējo iedzīvotāju kontakti ar skandināviem ir rosinājuši mēģinājumus senvietas piesaistīt rakstītajiem avotiem. Ē. Mugarēvičs Pabērzkalna aprakstu saskatīja Olava

³⁸³ Sizov, V. I. *Predvaritelni očet o poezdke s arheologicheskoj celiu v Kurliandiskuiu gub letom 1895 g.* Moskva: Tovarischestvo tipografii. A. I. Mamontova, 1896. S. 8-11.

³⁸⁴ Turpat, S. 13.

³⁸⁵ Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gs.* 299. lpp.

³⁸⁶ Asaris, J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gs. 39. lpp.

³⁸⁷ X nodaļa. *Indriķa hronika*. Pieejams: <http://www.historia.lv/raksts/x-tulkojums-latviesu-valoda-81-99lpp>

³⁸⁸ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.-13. gadsimtā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. 378.-379. lpp.

sāgā, kura vēsta, ka “Upsalas valdnieks Ēriks pakļāvis savai varai zemes uz austrumiem no Skandināvijas, starp tām arī Kurzemi ap 860. gadu un licis tur celt pili – zemes nocietinājumus” jeb *jardborgir*, kādi vēl sāgas pierakstītāja Snorres Sturlusona laikā esot pastāvējuši.³⁸⁹ Pēc viņa domām, Pabērzkalna netipiskā nocietinājumu sistēma radusies skandināvu iespaidā, un tas ir viens no sāgā minētajiem nocietinājumiem. Zlēku apkaimē tiek meklēta 13. gadsimta līgumos minētās Saggares jeb Ventavas centrs un, iespējams, valdnieka Lamekina rezidence. M. Auns minēto apdzīvoto vietu lokalizē augstāk pa Ventas upi, A. Švābe – Ziras pagasta Laukmuižā (jāpiezīmē, ka A. Švābem Pabērzkalns nav zināms). Ē. Mugurēvičs uzskata, ka Pabērzkalnā rodams visas Ventavas zemes centrs, Pasilciema bagātīgajam ieroču klāstam liecinot par karadraudzes pastāvēšanu teritorijā.³⁹⁰

Visticamāk, Pasilciema senkapu apbedījumi saistāmi ar vēlāku laiku par skandināvu iespējamā tirdzniecības apmetnes pastāvēšanu, iespējams, tie pat būtu saistāmi ar 13. gadsimta krusta karu norisēm; kremētos kritušos varēja pārvietot lielos attālumos no cīņu vietām un apbedīt kopējā kapulaukā. Kuršu ekspansija un ierašanās Priedniekos-Pabērzkalnā varēja izspiest no teritorijas ne vien Baltijas somus, bet arī skandināvu tirgotājus, liekot tiem meklēt jaunu apmešanās/tirgošanās vietu vai pamest reģionu kopumā. Jāatzīmē, ka skandināvu bruņrupučsaktu atradumi liecina par iespējamu zviedru klātbūtni, un gotlandiešu elements šeit nav manāms. Rakstītie avoti liecina galvenokārt par zviedru militārām un politiskām interesēm reģionā, tomēr vikingu dzīvesveids ļāva tās apvienot arī ar tirdznieciskām aktivitātēm.

Zinātnisku pētniecību gaida Pasiekstes atradumu vieta. Ventspils muzejā pieejama plaša kolekcija ar metāla detektoru īpašnieku nelegālā veidā iegūtām senlietām no lauksaimnieciski apstrādāta lauka Ventas krastā. Atradumu vidū sastopamas trīsstūrveida rotadatas un vairāki putniņu piekariņi, kas varētu liecināt par Baltijas somu klātbūtni senvietā, vienlaikus atrasti arī bronzas sakusumu gabali un kursiskas izcelsmes priekšmeti (lentveida aproces), kas liecina par iespējamām kuršu ugunskaņiem. Pasiekstes kolekcijā izceļas ar tirdzniecību saistīti priekšmeti – divi dažādi svariņu plecu pāri, sudraba kaltā stienīša un bronzas stienīša fragmenti, vairāki atsvariņi. Par tirdzniecības sakariem liecina arī bronzas važiņu sadalītājs ar astoņām izvirzītām cilpiņām,³⁹¹ kādam līdzīgs atrasts Aizkraukles kapulaukā.³⁹² Roberts Spirģis šādus sadalītājus saista ar Somiju vai Igauniju. Trīs zvērgalvu apkalumi (aplūkoti zemāk) norāda uz kontaktiem ar Gotlandi. Ievērojamākais kolekcijas priekšmets ir apzeltītas stopsaktas kāja (4.8. att.),³⁹³

³⁸⁹ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala... 80. lpp.

³⁹⁰ Turpat, 82. lpp.

³⁹¹ VM. Pasiekste: VVM 30348/1

³⁹² Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība...* 169. lpp.

³⁹³ VM. Pasiekste: VVM 30894

kurai līdzīga, bet izmēros lielāka, atrasta Grobiņā (4.9. att.), datēta ar 7. gadsimtu.³⁹⁴ Pasiectes stopsaktas lejasdaļu rotā cilvēka maska (daļēji bojāta). Šajā pašā laukā atrasts Rietumeiropas monētu depozijs, datēts ar 11. gadsimta vidu.³⁹⁵ Lai arī šā brīža pētniecības līmenī nav pamata droši secināt par skandināvu uzturēšanos Pasiectē, tomēr likumsakarīga būtu tieša tirdzniecība ar skandināviem, vikingu laivām dodoties augšup pa Ventu. Atradumu klāsts liecina par aktīvu tirdzniecību, iespējams, jau kopš vidējā dzelzs laikmeta, līdz vismaz 11. gadsimta vidum. Importa priekšmetu atradumi galvenokārt liecina par kontaktiem ar gotlandiešiem, caur Gotlandes salu, visticamāk, importētas arī depozieta monētas.

Pētīts nav arī Lagzdīnes (Lagzdienas) pilskalns, situēts Ventas krastā (4.9. att.). Vienīgie savrupatrādumi šajā senvietā, iegūti 1967. gada ekspedīcijas ietvaros, ir ripas un bezripas keramika³⁹⁶ un bronzas priekšmeta fragments, kas liecina par pilskalna apdzīvotību vēlajā dzelzs laikmetā. Pilskalna pētniecība ir ļoti perspektīva, jo tas ir Ventas ietekai jūrā tuvākais zināmais nocietinājums, kas varēja regulēt tirdzniecību pa šo ūdens ceļu. Pilskalnā konstatētā kultūrslāņa biezums – 1,8 m³⁹⁷ – liecina par ilgstošu, intensīvu apdzīvotību, savukārt īpatnējā nocietinājumu forma – par iespējamu ārēju ietekmi. Pēc E. Brastiņa, tas ir mākslīgi uzbērts pakalns ar apļa veida valni (4-6 m augstumā) un pazeminājumu pakalna vidū, izveidots gandrīz līdzenā reljefā.³⁹⁸ Ieeja vedusi no austrumu puses. Mūsdienās aizaudzis ar kokiem. Kultūrslānis konstatēts arī apkārtējā teritorijā, kur varētu būt atradusies apmetne. Lagzdīnes pilskalna forma atgādina vikingu nocietinājumus, kas datēti ar 10. gadsimta beigām.³⁹⁹ Dāņu karaļa Haralda Zilzobja nocietinājumi celti pie nozīmīgiem upju ceļiem, tiem raksturīgs simetrisks plānojums ar četrām ieejām pret visām debespusēm.⁴⁰⁰ Iespējams, pilskalna veidotāji ietekmējušies no dāņu piemēra.

4.2. Skandināvu importa priekšmetu izplatība Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā

Galvenais aizvēstures transporta līdzeklis bija laivas, tam bija noteicoša loma īpaši mežainos, grūti šķērsojamos apvidos, kāda bija arī Kurzeme. Paralēli pastāvēja arī zemesceļi, tomēr to loma pieauga viduslaiku gaitā. Vēlajā dzelzs laikmetā Kurzemes rietumu puses iedzīvotājiem daudz ātrāk un drošāk bija doties jūrā, nekā pārvietoties pa iekšzemes ceļiem vai burāt ap bīstamo Kolkas ragu Daugavas ūdensceļa virzienā. Skandināvu izcelsmes priekšmeti

³⁹⁴ Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē...* 55. lpp.

³⁹⁵ Skatīt sadaļu par depoziem.

³⁹⁶ LNVM: Lagzdīne: VI 140:19-20

³⁹⁷ Mugurēvičs, Ē. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Kurzemē 1967. g. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem*. Rīga: Zinātne, 1968. 68. lpp.

³⁹⁸ Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni I: Kuršu zeme*. 123.-124. lpp.

³⁹⁹ Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. The martial perspective. In: *Territorio, Sociedad y Poder, Anejo*, 2009, № 2, P. 96.

⁴⁰⁰ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. P. 151.

Kurzemē varēja nonākt dažādu kontaktu rezultātā: caur tirdzniecību maiņas rezultātā, kā dāvanas starp elites pārstāvjiem, līdz ar sievietēm, kas kā līgavas atvestas no citiem reģioniem, kā kara retribūcijas vai laupījums.⁴⁰¹ Līdzīgā ceļā priekšmeti no Kurzemes varēja nokļūt arī skandināvu teritorijās. Pazīstama prakse bija arī kapu aplaupīšana, par ko, iespējams, liecina Spilingsas depozijs Gotlandē.⁴⁰² Importa priekšmeti liecināja par to īpašnieku turību un pacēla viņu prestižu sabiedrības acīs.⁴⁰³

Skandināvu tirgotāji apmierināja Kurzemes iedzīvotāju vajadzības pēc importa priekšmetiem; sevišķa nepieciešamība vēlā dzelzs laikmeta militarizētajās sabiedrībās bija pēc kvalitatīviem ieročiem (4.10. att.). Kuršu un Ziemeļkurzemes Baltijas somu teritorijās atrodami dažādu tipu Rietumeiropas zobeni. Zobens kā ierocis bija dārgs un prestižs, to varēja atļauties tikai turīgākie sabiedrības slāņi. Kurzemē daļa zobenu ievesti, bet daļa izgatavoti uz vietas, par paraugu ņemot ievestos eksemplārus, un tos pielāgojot lokālai gaumei un nepieciešamībai. Sastopami arī reģionāli varianti, piemēram, vienasmens zobeni ar antenas tipa pogu un T tipa apakšvariants ar piecu un septiņu daļu pogu, kas izplatīts primāri kuršu apdzīvotajās teritorijās. Pēc Jana Petersena zobenu klasifikācijas uzskaitīti Kurzemes zobeni, kas vēlajā dzelzs laikmetā izgatavoti uz vietas pēc ievestiem paraugiem vai ievesti no Rietumiem:⁴⁰⁴

- *B tips*. Latvijas teritorijā šie zobeni atrasti Durbes ezera krastā, skandināvu ieceļotāju kapulaukā Grobiņas Smukumu 50. kapā, vairāku tipu kombinācijas zobens nāk no Durbes Sauslaukiem, Lietuvas pusē tas atrasts Laivju kapulauka 195. kapā, skeletapbedījumā, kas datēts ar 8.-9. gadsimtu. Šie zobeni ievesti no Piereinas apvidus un Centrāleiropā un Ziemeļeiropā tiek datēti ar 8.-9. gadsimtu.
- *H tips*. Reģionā izplatīts zobenu tips, aplūkojamajā reģionā atrasts Anduļos, Palangā, 49. un 342. kapā un Vežaičos. Šis zobenu veids, visticamāk, nāk no Rietumeiropas franku zemēm, bet iespējami arī vietējie ražojumi. Baltu teritorijās izplatīts no 9. līdz 10. gadsimtam.
- *M tips*. Atrasti Prišmančos 56. un 61. kapā, datējami ar 10.-11. gadsimtu, sastopami Skandināvijā, bet, visdrīzāk, izgatavoti uz vietas.

⁴⁰¹ Bliujienē, A. Trade, Warfare, Looting and Hoarding: Attributes of Viking Age Contacts Across the Baltic Sea. Grām.: *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 169. lpp.

⁴⁰² Turpat, 172.-173. lpp.

⁴⁰³ Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society... P. 90.

⁴⁰⁴ Zobenu atradumi doti pēc: Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10.-13. gadsimtā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 1998. 256 lp., Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gadsimtā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2012. 449 lp., Kazakevičius, V. *IX-XIII a. Baltu Kalavijai*. Vilnius: Lietuvos Istorijos Institutas, 1996. 173 p.

- *T tips*. Visbiežāk sastopamais zobenu tips reģionā vēlajā dzelzs laikmetā. No šī tipa attīstījušies t.s. “kuršu zobeni”, tipoloģizēti kā T1, T2 vai I tips, no kuriem daļa, iespējams arī ievesta.⁴⁰⁵ T tipa zobeniem vairākkārt atklāti ieraksti no damascēta tērauda, dzelzs vai krāsainā metāla. Kurzemē sastopami gan kuršu, gan Baltijas somu teritorijās. Zobeni atrasti Nurmuižā, Lībagu Sārajos, Matkules apkaimē, Pasilciemā, Alsungas Kantiķos (Grīnbergos), Īvandē, Kazdangā, Medzes Strautiņos, Grabstē, Durbes Dīros, Rudbāržu Lēnās, Asītes Graveniekos, Skeriai, Griežē, Laivjos, Gintališkē 2. un 8. kapā, Anduļos, Girkaļos, Bandužos. T-Z tipu apvienojums atrasts Palangā 285. kapā; šie zobeni datējami ar 10. gadsimta beigām - 11. gadsimtu.
- *U tips*. Atrasts vienīgi Bandužos. Šis tips Eiropā nav izplatīts, tas tiek datēts ar 10. gadsimtu, un arī Bandužos eksemplārs, iespējams, ir izgatavots uz vietas.
- *X tips*. Salīdzinoši plaši sastopams, atrasts Ramučos 97. un 153. kapā, Anduļos, Bandužos. Šie zobeni Eiropā bija plaši izplatīti, un tiek datēti ar 10.-12. gadsimtu. Konkrētie zobenu atradumi, pēc V. Kazakevičus domām, ir vietēji izstrādājumi.
- *Z tips*. Kurzemē izplatīts, atrasts Talsu Vilkmuižas ezerā, Pasilciemā, Kuldīgas bijušā “Vulkāna” teritorijā, Klaišos, Kulos, Palangā, Gintališkē. Šis zobenu tips atrasts apbedījumos, kas datēti ar 10. līdz 13. gadsimtu.
- *Zobeni ar seglu formas pogu*. Rietumeiropā lietoti no 1175. līdz 1250. gadam, bet Lībagu Sāraju eksemplārs ar damascētu ierakstu *INGELRI* attiecas uz 12. gadsimtu. Zobeni atrasti Talsu Vilkmuižas ezerā, Pasilciemā, Lībagu Sārajos, Gintališkē, Griežē un Bandužos 43. kapā. Zobeni visticamāk ir izgatavoti uz vietas.
- *Zobeni ar rombveida pogu*. Datēti ar vēlā dzelzs laikmeta beigām un agro viduslaiku sākumu (12.-13. gadsimts), šie zobeni atrasti Talsos, Durbes apkaimē, Palangā, Genčai I, Anduļos, Gintališkē, Bandužos. Arī šī tipa zobenu atradumi iespējams ir vietējo meistarū darbs.
- *Zobeni ar ovālu pogu*. Apskatāmajā reģionā šie zobeni atrasti Anduļos un Palangā, tie tiek datēti ar 11.-12. gadsimtu un ir vietējo meistarū darbs.
- *Zobeni ar diskveida pogu*. Ļoti vēls zobenu tips, Kurzemē izmantoti no 12. līdz pat 14. gadsimtam, reģionā Talsu Vilkmuižas ezerā, Lībagu Sārajos, Kretingā, Slengai Klaipēdā. Sastopami gan vietējo kalēju darināti eksemplāri, gan importa priekšmeti.

⁴⁰⁵ Skatīt apakšnodaļu “4.3. Skandināvu ietekme uz vietējo iedzīvotāju materiālo kultūru”

Apkopojot jāsecina, ka liela daļa Rietumeiropas un Skandināvijas formu zobeni, iespējams, ir vietējo amatnieku darbs pēc ieviestiem paraugiem. Zobenu imports sācies aptuveni 9. gadsimtā un kuršu teritorijas Latvijas daļā saistīts ar skandināvu apdzīvoto Grobiņas apkārtni. Plašākais zobenu klāsts apbedījumos sastopams no 10.-12. gadsimtam. Rietumeiropas Piereinas reģiona zobeni Kurzemē nonāca caur Gotlandi, bet no Skandināvijas nāca zobenu daļas ar pinumu rakstu un zvēru motīvu.⁴⁰⁶ Arī Gotlandes kalēji nodarbojās ar zobenu izgatavošanu un, iespējams, daļu produkcijas eksportēja.⁴⁰⁷

Diezgan droši par ieviestiem zobeniem runājams saistībā ar t.s. ierakstu zobeniem. Kurzemes Latvijas daļā zināms viens zobena asmens ar ierakstu no 9.-11. gadsimtam un zobeni no 13 vietām Kurzemes Latvijas daļā, datēti ar 11. gadsimta otro pusi – 13. gadsimtu.⁴⁰⁸ Lietuvā agrākais ierakstu zobens (*Ulfberht*), atrasts Laivju 124. kapā, tiek datēts ar 8.-9. gadsimta miju, ar 10.-11. gadsimtu datēti zobeni Palangas 49. kapā un Anduļos.⁴⁰⁹

Zobenu atradumi Kurzemē lielākoties saistīti ar upēm, īpaši attiecībā uz ticamiem importa zobeniem, kas galvenokārt atrasti Ventas krastos vai pie mazākām upēm, netālu no jūras. Vairākos reģionos novērojama intensīvāka koncentrācija: Grobiņas apkaimē, kur atrastie zobeni lielākoties datēti ar vēlā dzelzs laikmeta sākumu un saistīti ar skandināvu koloniju un tirdzniecību ar to, gar jau minētās Ventas krastiem, kā arī Užavas upes krastos, Lietuvā – ap Palangu, kas arī tiek uzskatīta par skandināvu koloniju, un Kurzemes ziemeļaustrumos, iespējams, saistībā ar no Engures ezera iztekošām upēm. Kurzemes Ziemeļaustrumu reģiona arheoloģiskās senvietas un lielākā daļa no tajās atrastajiem zobeniem attiecas uz vēlā dzelzs laikmeta otro pusi-beigām.

Līdzīga situācija novērojama arī saistībā ar zobenu makstu apkalumiem – sastopami gan ievesti, gan pēc importa paraugiem darināti vietējie apkalumi. Pēc Jāņa Asara domām, par ieviestiem uzskatāmi U veida uzgaļi ar īsām sānu malām un īsu vidusdaļu ar krusta elementu (pēc P. Paulsena klasifikācijas 5. tips) un zemi U formas uzgaļi ar palmetveidīgiem ornamentiem lejasdaļā (6. tips). 5. tipa apkalumi Kurzemē atrasti Lībagu Sāraju 25. kapā un Medzes Strautiņu 1. kapā, datēti ar 12. gadsimta pirmo pusi, bet 6. tipa uzgaļi – Piltenes Pasilciemā un Durbes Dīru 3. ugunskapā, datēti ar 12.-13. gadsimtu. Abu tipu uzgaļu izcelsme tiek saistīta ar Gotlandes salu. Iespējams, ievesti arī 4. tipa uzgaļi ar palmetes ornamentu, kuri

⁴⁰⁶ Baronas, D. Vikingu ir baltu genču konsolidācijas laikotarpis. *Lietuvos istorija II tomas. Geležies amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2007. 360-361 p.

⁴⁰⁷ Magnusson, G. Iron Production, Smithing and Iron Trade in the Baltic during the Late Iron Age and Early Middle Ages (c. 5th-13th Centuries). In: *Archaeology East and West of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 68.

⁴⁰⁸ Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gadsimtā*. 250., 256. lpp.

⁴⁰⁹ Baronas, D. Vikingu ir baltu genču konsolidācijas laikotarpis. 360 p.

saistīti ar prūšu teritorijām.⁴¹⁰ Lietuvā ievests zobena maksts gala apkalums, rotāts *borres* stilā, atrasts Vežaičos.⁴¹¹

Par Lietuvas teritoriju veikts Gintauts Zabiela pētījums, apkopojot skandināvu bultu galus vēlā dzelzs laikmeta pilskalnos.⁴¹² Lielākā daļa no apskatītajiem bultu galiem attiecas uz kuršu apdzīvoto reģionu – Apūles un Impiltes pilskalniem un apmetni Birutes kalna pakājē.⁴¹³ Visus 64 aplūkotos iedzītņa bultu galus (no tiem 59 nāk no kuršu pieminekļiem) G. Zabiels iedalījis četros tipos: 1. *tips* – garenas formas lapas bultu gali ar paplatinājumu pie iedzītņa (8,7-14,3 cm gari), tie atrasti Impiltē un Palangā, 2. *tips* – līdzīgas formas bultu gali bez paplatinājuma pie iedzītņa (līdz 15,1 cm gari), atrasti Apūlē un Impiltē, 3. *tips* – bultu gali ar šauru lapu (8-14,6 cm gari), atrasti Apūlē un Impiltē, 4. *tips* – bultu gali ar lapasveida formu un izteiktu kakliņu pirms iedzītņa, atrasti Apūlē un Impiltē. Vēl 16 bultu galus G. Zabiels nepieskaita nevienam no tipiem, bet norāda uz to skandināvisko izcelsmi. Šādi bultu gali bijuši izplatīti vietās, kur zināma saskarsme ar skandināviem, tie datēti ar 9. gadsimtu Skandināvijā un 9.-11. gadsimtu (vikingu sirojumu laiku) citviet Eiropā un Senajā Krievzemē. Šie datējumi nav pretrunā ar rakstīto avotu ziņām par zviedru karaļa Olava uzbrukumu Apūlei 853. gadā.⁴¹⁴ Birutes kalna pakājes apmetnes 5. slānis, kurā atrasta skandināvu bultas gals, datēts ar 10.-11. gadsimta miju.⁴¹⁵ Tas sniedz vienu, bet ne pietiekami pamatotu argumentu V. Žulkus tēzei, ka Palangas iedzīvotāju skaita samazinājums 11. gadsimtā saistīts ar aktīviem vikingu uzbrukumiem. Šis jautājums joprojām uzskatāms par neatbildētu.

Ievestos šķēpu galus arheoloģiskajā materiālā ir grūti nošķirt no vietējiem, tomēr par importu iespējams saukt īpaši greznus (apsudrabortus) vai ornamentiem rotātus eksemplārus. Kurzemē šāds šķēps, pēc B. Nermana ziņām, atrasts Pasilciemā,⁴¹⁶ kuršu Lietuvas daļā – Laivju kapulaukā.⁴¹⁷

Līdzīga problēma saistīta ar zirglietām. Zirgs bija reizē gan darbaspēks, gan karavīra nepieciešamība, un labi zirgi bija arī prestiža lieta; tas atspoguļojās zirglietās. Iespējams, ievesti

⁴¹⁰ Asaris, J. 11.-13. gs. zobenu maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidieni. 24.-25. lpp.

⁴¹¹ Baronas, D. Vikingu ir baltu genčiū konsolidācijas laikotarpis. 360 p.

⁴¹² Līdzīgs pētījums Igaunijas kontekstā par arbaleta bultām tika izmantots Indriķa hronikā minēto vietu pētījumos. Skat. Lang, V., Valk, H. Chapter 12. An Archaeological Reading of the Chronicle of Henry of Livonia: Events, Traces, Contexts and Interpretations. In: *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*. Ed. by Jensen, C. S., Kaljundi, L., Tamm, M. Farnham; Burlington: Ashgate, 2011. P. 293-296.

⁴¹³ Zabiela, G. Scandinavian arrowheads in Lithuania. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age*. Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 133-140.

⁴¹⁴ Zabiela, G. Scandinavian arrowheads in Lithuania. P. 137.

⁴¹⁵ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. P. 371-372.

⁴¹⁶ Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. Stockholm: PÅ Akademiens Förlag, 1929. S. 108.

⁴¹⁷ Baronas, D. Vikingu ir baltu genčiū konsolidācijas laikotarpis. 361 p.

ir trīs zvērgalvām rotāti iemauktu sadalītāji Raņķu Kapenieku 13., 17. un 20. kapā (4.11.-13. att.),⁴¹⁸ šādi trīs atsevišķi apkalumi atrasti Vārves pagasta Pasiestē (4.14.-16. att.),⁴¹⁹ viens apkalumu komplekts Lejnieku (Sanderu) senkapos Gaviezes pagastā,⁴²⁰ divi apkalumi Alsungas Kalniņu 9. kapā (Nr. 17),⁴²¹ pa vienam Talsu pilskalnā⁴²² un Matkules kapos (4.17.-20. att.),⁴²³ divi pilni komplekti – Lībagu Sāraju 8. kapā (4.21. att.),⁴²⁴ bet divi veseli, viens nepilns komplekts – Palangas kapulaukā.⁴²⁵ Šo iemauktu sadalītāju izcelsme saistīta ar Gotlandi.⁴²⁶ B. Nermans savā darbā aplūko atsevišķus zvērgalvu iemauktu sadalītājus no Vidzemes.⁴²⁷ Lejnieku (Sanderu) senkapos savrupi atrastais eksemplārs uz pārējo fona izceļas ar īpaši detalizētu zvēru (pūķa?) atveidojumu, ar miniatūriem punktiņiem iezīmējot pat acu zīlītes. Kazdangā atrastajam zvērgalvas iemauktu sadalītājam raksturīgas “asas”, ģeometrizētas formas (4.22. att.).⁴²⁸ Visticamāk, tā ir vēlāka vietējā forma, kas attīstījusies no gotlandiešu iemauktu sadalītājiem. Viens no Palangas zvērgalvu apkalumu komplekšiem izmantots arī vīrieša jostā, un arī Gotlandes materiāls rāda, ka apkalumi izmantoti dažādos veidos.⁴²⁹ Visplašāk zvērgalvu apkalumi atspoguļojas Talsu Vilikumuižas senkapu materiālā, kur kopumā 15 zvērgalvās novērojamas visas stilizācijas pakāpes, kā arī nēsāšanas veidi gan pie zirgu iemauktiem, gan vīriešu jostām (4.23.-4.29. att.).⁴³⁰ Ņemot vērā priekšmetu plašo izplatību (4.30. att.) un novērojamo pakāpenisko zvērgalvu deģenerāciju, pieļaujama apkalumu izgatavošana uz vietas Kurzemē pēc Gotlandes parauga, tā uzskata arī L. Tunmārka-Nīlena.⁴³¹ Novērojams, ka gotlandiskie zvērgalvu iemauktu sadalītāji atrodami tajos pašos Kurzemes reģionos, kur atrasti vairums importa zobenu. Tas iezīmē aktīvus tirdzniecības reģionus, kā arī iespējamu augstu sabiedrības militarizācijas pakāpi.

⁴¹⁸ LNVM. Raņķu Kapenieki: A 7619:11, A 7623:58, A 7627:40

⁴¹⁹ VM. Pasieste: VVM 30442/5, VVM 30173/1, VVM 3121/3 Pl.

⁴²⁰ LNVM. Lejnieku (Sanderu) senkapi: A 13787:1

⁴²¹ LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11675:11

⁴²² LNVM. Talsu pilskalns: A 11431:1085

⁴²³ LNVM. Matkules kapi: A 9306:119

⁴²⁴ LNVM. Sāraju senkapi: A 12816:92, A 12816:93

⁴²⁵ Kuncienė, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Istorijos institutas, 1972. 220 p.

⁴²⁶ Thunmark-Nylén, L. *Die Wikingerzeit Gotlands II: Typentafeln.* Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1998. Tafel 138.

⁴²⁷ Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit.* S. 128-130.

⁴²⁸ LNVM. Kazdanga: A 1196

⁴²⁹ Thunmark-Nylén, L. Churchyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). In: *Archaeology east and west of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991.* Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 186.

⁴³⁰ LNVM. Talsu Vilikumuiža: A 8170:66, A 8571:880, A 8572:7, A 10994:1220, A 10994:1231, A 10994:1232, A 10994:1289

⁴³¹ Thunmark-Nylén, L. Some Notes on the Contacts Between Gotland and the East Baltic Area. *Archaeologia Baltica*, 2000, Vol. 4, P. 175.

Visticamāk no Skandināvijas ievests Mazdrīviņu senkapos Priekules pagastā atrastais ažūrais piesis ar cilvēku maskām (4.31. att.).⁴³² Tam identisks iegūts Lietuvā, un tiek datēts ar 10. gadsimtu.⁴³³ Savukārt Laivju kapulauka 263. kapā atrastais piesis varētu būt nonācis kuršu teritorijās no Rietumeiropas.⁴³⁴ Kuršu apbedījumos atrodamas atsevišķas ar sudrabu rotātas zirglietas, piemēram, kāpšļi, pieši vai vienkāršāku formu iemauktu sadalītāji, kā ar sudraba stiepli rotātais eksemplārs Zlēku Pabērzkalnā.⁴³⁵ Masīvi, apsudraboti iemauktu sadalītāji zināmi no Lībagu Sāraju 9. un 10. apbedījuma⁴³⁶ un lielā skaitā Talsu Vilcumuižas senkapos.⁴³⁷ Šie priekšmeti varētu būt importēti, tomēr arī vietējo amatnieku prasmes ļāva šādus izstrādājumus izgatavot, tādēļ detalizētākam apskatam būtu nepieciešams veikt metālu ķīmiskās analīzes.

Plaši izplatītas arī skandināvu zvēru stila jostas sprādzes, kā, piemēram, Talsos, Ezera ielā 6/8 (4.33. att.),⁴³⁸ un jostas “mēles”, tādas atrastas, piemēram, Palangā⁴³⁹ un Kalētu Lankās (4.32. att.).⁴⁴⁰

Liela ievesto priekšmetu grupa ir rotas. Bieži noteikt rotas izcelsmi ir sarežģīti, jo daudzas rotu formas aptvēra plašas teritorijas, piemēram, pakavsaktas, vīti kaklariņķi vai zvērgalvu aproces. Vienlaikus tas norāda uz ciešajiem kontaktiem starp Baltijas jūras austrumu piekrasti un skandināviem. Skandināvu rotas Kurzemē varēja nonākt dažādu kontaktu rezultātā, piemēram, ar precību kontaktiem, rotām pārceļojot līdz ar skandināvu līgavām, par to liecina “tīri” rotu komplekti apbedījumos, kā tas redzams, piemēram, Daugavas lībiešu Salaspils Laukskolas kapulauka 67. kapā.⁴⁴¹ Lielākoties gan rotu komplekti ir jaukti, un tajos skandināvu izcelsmes priekšmeti sastāda tikai nelielu daļu no kapa inventāra. Suzanna Tedēna uzskata, ka importa rotas apbedījumos liecina par augstu sociālo slāni pārstāvošu sievieti, īpaši attiecībā uz ārpus Gotlandes reti sastopamo kārbņisaktu nēsātājām.⁴⁴²

Vienu daļu no ievestajām rotām veido Skandināvijai raksturīgās zvērgalvu rotas. Šis motīvs vēlāk spēcīgi ietekmējis vietējo rotu darinājumus.⁴⁴³ Kuršu teritorijās vēlajā dzelzs laikmetā atrastas 3 ažūrās zvērgalvu saktas: viena Gramzdas Upīšos un divas Palangā.

⁴³² LNVM. Mazdrīviņi: A 8732:3

⁴³³ Kuncienė, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. 218-219 p.

⁴³⁴ Gintautaitė-Butėnienė, E., Butėnas, E. Laivių kapinynas. *Lietuvos Archeologija* 22. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002. 53 p.

⁴³⁵ LNVM. Priednieku un Pabērzkalna apmetne: VI 143:17

⁴³⁶ LNVM. Sāraju senkapi: A 12816:121, A 12816:129, A 12816:130, A 12816:131, A 12816:134

⁴³⁷ LNVM. Talsu Vilcumuiža: A 8571, A 10994

⁴³⁸ LNVM. Talsi, Ezera iela 6 un 8: A 11893:31

⁴³⁹ Kuncienė, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. 220 p.

⁴⁴⁰ LNVM. Lankas: A 11145:10, A 11145:11

⁴⁴¹ Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.-13. gadsimts*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 39., 318. lpp.

⁴⁴² Thedéen, S. Box Brooches beyond the Border: Female Viking Age Identities of Intersectionality. In: *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology*. Stockholm Studies in Archaeology 58. Back Danielsson, I., M., Thedéen, S. Eds. Stockholm: Stockholm University, 2012. P. 61-78.

⁴⁴³ Skatīt apakšnodaļu “4.3. Skandināvu ietekme uz vietējo iedzīvotāju materiālo kultūru”.

G. Zemītis šo saktu rašanos saista ar skandināvu mitoloģijā sastopamo milzu čūsku Midgardsormu, kas aptver Pasaules okeānu. Par šo saktu izcelsmes reģionu uzskata Gotlandi, kur ažūrās zvērgalvu saktas sastopamas lielākā skaitā un novērojamas visas saktas ornamentu attīstības fāzes. G. Zemītis atrastās saktas datē ar 9.-10. gadsimtu miju. Kuršu teritorijā saktas nav iegūtas apbedījumos, bet Salaspils Laukskolas kapulaukā un Gotlandē saktas atrastas pārsvarā pusaudžu zēnu vai vīriešu apbedījumos, un, iespējams, norāda uz īpašu sociālo statusu, ko nodrošina paša indivīda vai viņa vecāku iesaiste starptautiskajā tirdzniecībā.⁴⁴⁴ Iespējams, pie ažūro saktu lokāla atvasinājuma pieskaitāma sakta no Alsungas Kalniņu 30. kapa (4.34. att.), tomēr tai nav savienoti gali, bet galvas rotātas ar “saulīšu” ornamentu.⁴⁴⁵

Pavisam nelielā skaitā Kurzemē atrastas t.s. lāčgalvas vai lāčpurna saktas un kārbiņsaktas.

Lāčgalvas saktas nēsātas pa pāriem sieviešu apģērba saspraušanai. Savu nosaukumu saktas ieguvušas pēc īpatnējās formas, kurā izceltas zvēra purna līnijas un stilizētas “ausis”. Lāčgalvas saktas, kombinējot ar kārbiņsaktām, veidoja gotlandiešu sievietes rotu tradicionālo komplektu, un ir izteikti raksturīgas tieši Gotlandes salai. Ārpus Gotlandes abu tipu saktas atrastas reti, un vēl retāk vienā apbedījumā, kā tas redzams jau minētajā Salaspils Laukskolas 67. kapā.⁴⁴⁶ Jaunatklātajos Lapsu senkapos atsegts gan lāčgalvu saktu pāris (3. kapā), gan bruņurupuču saktas (1. kapā), gan kārbiņsakta (savrupatradums), bet ne komplektā ar iepriekšminētajām rotām.⁴⁴⁷ Bruņurupuču saktas bija izplatītākas kā lāčgalvu saktas un tās sastopamas vairāku tautu materiālajā kultūrā, tādēļ kārbiņsaktas atradumi kopā ar bruņurupuču saktām būtu jāinterpretē kā apbedījums ar jauktu etnisko piederību.⁴⁴⁸

Lāčgalvas saktas Kurzemē šobrīd atrastas tikai divās vietās:

- Divu dažādu saktu pāris atrasts pie Veckuldīgas pilskalna Lapsu skandināvu senkapos (4.35. att.). Mazāko no saktām⁴⁴⁹ iespējams pieskaitīt 4. tipa 6. *apakštipam*, bet lielākai⁴⁵⁰ ir jauktas 4. tipa 7. un 8. *apakštipa* iezīmes, saktas ornamentam atbilstot 7. *apakštipam*, bet aizmugures pārdalījums 8. *apakštipam*.⁴⁵¹ Atšķiras arī saktu adatu materiāls – 4:6 tipa saktai tā ir dzelzs, 4:7-8 no bronzas. Iespējams, atšķirīgās adatas norāda uz vēlāku labojumu salauztas

⁴⁴⁴ Zemītis, G. Pakavsaktas ar stilizētiem ažūriem zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2006, 23. laidniens, 338.-343. lpp.

⁴⁴⁵ LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11732:5

⁴⁴⁶ Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.-13. gadsimts*. 39., 318. lpp.

⁴⁴⁷ Lūsēns, M. Jauns skandināvu kapulauks Kurzemē. 60. lpp.

⁴⁴⁸ Thedéen, S. Box Brooches beyond the Border. P. 76-77.

⁴⁴⁹ KNM. Lapsu senkapi: KNM 42441

⁴⁵⁰ KNM Lapsu senkapi: KNM 42442

⁴⁵¹ Carlsson, A. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid: Text och katalog*. Stockholm: Stockholms universitet Institutionen för Arkeologi, 1983. S. 44-45.

vai pazudušas adatas gadījumā. Abas saktas tiek datētas ar laiku no 800. līdz 900. gadam (senkapu datējums pēc radioaktīvā oglekļa analīzēm ir 760.-880. gads).

- Cita 4. tipa 8. apakštipa sakta atrasta Ventspilī, veicot būvdarbus (4.36. att.),⁴⁵² datējama ar 9. gadsimtu.⁴⁵³ Saktas aptverē saglabājusies daļa dzelzs adatas.

Lāčgalvu saktu atradumi minēti arī jauno skandināvu ugunskapu kontekstā (4.39. att.).⁴⁵⁴ Pilnīgākam skandināvu kontaktu atspoguļojumam jāmin vēl viena lāčgalvu sakta, kas atrasta Skrundā (4.37. att.).⁴⁵⁵ Arita Jume savā maģistra darbā saktu nepareizi identificējusi kā vēžveidīgo saktu (4.38. att.),⁴⁵⁶ tomēr aplūkotais objekts ir īpatnēja tipa lāčgalvu sakta ar acu caurumiem jeb protolāčgalvu sakta (zviedru val. *protodjurhuvudformat*). Atšķirībā no tipa, saktas vizuāli līdzinās gan zvērgalvu saktām, gan stopsaktām.⁴⁵⁷ Tāpat, kā lāčgalvu saktas, protolāčgalvu saktas sastopamas Gotlandē. Līdzīgu saktu pāris no Ekes kapulauka Gotlandē tiek plašāk datēts ar Vendelas periodu jeb Kurzemes vidējo dzelzs laikmetu.⁴⁵⁸

Nedaudz biežāk Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā atrastas kārbisaktas:

- Vairākas kārbisaktas zināmas no Grobiņas Smukumu senkapiem, piemēram, kā savrupatradums iegūta G 2 tipa sakta, datējama ar 9. gadsimtu (4.43. att.),⁴⁵⁹ bet 11. kapā atrastā sakta ir unikāla, iespējams, G 7 un BS 6 tipu kombinācija,⁴⁶⁰ kurā manāmas arī vietējās baltu ietekmes ornamentā (izteikta ģeometrizācija). Abi minētie tipi ir ļoti vēli, datēti ar vikingu laika otro pusi. Kopā ar šo saktu atrasta divpusējā sakta un t.s. “rīku” (angļu val. *equipment* vai *tool*) sakta (4.42.att.),⁴⁶¹ pie kuras ar važiņām piekarināja ikdienā nepieciešamus priekšmetus, tā vikingu laikmetā raksturīga gotlandietēm,⁴⁶² kā arī vēlāk lībiešu sievietēm. Smukumos atrastā rīku sakta rotāta “saulīšu” ornamentiem, un arī tajā saskatāmas vietējas vēsmas, kas liek domāt par kultūru simbiozi, kāda varēja saglabāties vēl pēc skandināvu aiziešanas no Grobiņas.

⁴⁵² VM. Ventspils, Maiznieku iela 11: VVM 30141

⁴⁵³ Carlsson, A. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid: Text och katalog*. S. 44-45.

⁴⁵⁴ Sprūde, V. Vikingiem paticis Ventas krastos. *Latvijas Avīze*, 17.12.2016. Pieejams: <http://www.la.lv/vikingiem-paticis-ventas-krastos/>

⁴⁵⁵ LNVM. Skrundas Birznieki: A 14022:1

⁴⁵⁶ Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā*. 114. lp. 39. attēls

⁴⁵⁷ Skatīt, piemēram, SHM 20550, pieejams <http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=473588&page=1&in=1> un SHM 5731, pieejams <http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=859601&page=2&in=1>

⁴⁵⁸ SHM 21394: 6. Pieejams: <http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=274131&page=2&in=1>

⁴⁵⁹ Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen – teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering*. Uppsala: Uppsala University Institute of North European Archaeology, 1983. S. 49-50, 102.

⁴⁶⁰ Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen*. S. 64, 86-87

⁴⁶¹ LNVM. Grobiņas Smukumi: A 12060:13

⁴⁶² Thunmark-Nylén, L. Some Notes on the Contacts Between Gotland and the East Baltic Area. P. 176.

- Kārbiņšaktas fragmentā no Lapsu senkapiem⁴⁶³ saglabājusies daļa sānu “stūra” kvadrāta formā (4.45. att.), kurš, visticamāk, turpinājās pusapaļā pacēlumā saktas augšpusē. Sāna kvadrātā atainoti divi dzīvnieki uz pakaļkājām. Pie sāna saglabājusies daļa pamatnes ar adatas aptveri liecina par salīdzinoši agru kārbiņšaktas variantu – vēlākām saktām šīs detaļas tika izgatavotas atsevišķi un sastiprinātas kopā. Iepriekšminētie parametri liek saktas fragmentu tipoloģizēt kā *D 11 tipu*, kas raksturīgs 9. gadsimtam⁴⁶⁴ un saskan ar Lapsu senkapu absolūto datējumu.
- *D 15 tipa b:9 varianta* sakta atrasta Tārgales pagastā pie Dokupes (4.44. att.).⁴⁶⁵ Šādas, dubultas saktas ar atsevišķu apakšējo plātņi un ar kniedēm piestiprinātu centrālo elementu, Gotlandē tiek datētas ar 10. gadsimtu.⁴⁶⁶

Medzes Strautiņos atrasta apaļā sakta (4.46. att.)⁴⁶⁷ (zviedru val. *rundspänne*) ar trīsdaļīgu ornamentu vizuāli atgādina nelielu kārbiņšaktu, un arī šādas, apaļās saktas, raksturīgas Gotlandei.⁴⁶⁸ B. Nermans ļoti līdzīgu saktu no Durbes Sauslaukiem datējis ar 8. gadsimtu.⁴⁶⁹ Ņemot vērā Grobiņas tuvumu, sakta visticamāk nonākusi Strautiņos no turienes.

Tik pat izteikti raksturīgs Gotlandei, kā lāčgalvas un kārbiņšaktas, ir zivju galvas piekariņš, kas atrasts Īvandē (4.41. att.).⁴⁷⁰ Šie piekariņi tikuši valkāti gan atsevišķi, gan daudzi kopā, veidojot kaklarotu, un vēlāk izmantoti arī saktu vietā. To īpatnējā forma, kas atgādina zivs asti vai zivs galvu, kā arī vēlāko periodu piekariņiem raksturīgais krusta motīvs tiek skaidrots kā kristīgā simbolika, apzīmējot Jēzu Kristu. Īvandes piekariņam krusts stilizēts, atainojot cilvēka siluetu un papildināts ar četrām spirālēm, piekariņa gali ir nolūzuši. Sānos izurbtie caurumiņi liecina par nēsāšanas veidu, apvienojot vairākus zivju galvas piekariņus kopā. Par šo atradumu iepriekš rakstījis B. Nermans, sniedzot visai plašu datējumu (no 600. gada līdz aizvēstures beigām),⁴⁷¹ tomēr piekariņu iespējams tipoloģizēt kā piederošu *B2 grupai*, kas Gotlandē tiek datēta ar ap 950. līdz 1150. gadu.⁴⁷²

⁴⁶³ KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 3179

⁴⁶⁴ Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen*. S. 34-35, 102.

⁴⁶⁵ VM. Tārgale: VVM 30741

⁴⁶⁶ Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen*. S. 41-43, 102.

⁴⁶⁷ LNVM. Medzes Strautiņi: A 10797:1

⁴⁶⁸ Skatīt, piemēram, SHM 8128, pieejams: <http://mis.historiska.se/mis/sok/fid.asp?fid=855438&g=1>

⁴⁶⁹ Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. S. 41, 43.

⁴⁷⁰ LNVM. Lielivande: A 731

⁴⁷¹ Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. S. 151.

⁴⁷² Love Melander, V. N. *Det obetydliga: om fiskhuvudformiga hängen, sociala praktiker och förändring, 600-1200 e. Kr. The Insignificant: Fish-head pendants, Social structures and Change, 600-1200 AD*. Uppsala: Uppsala universitet, 2014. S. 49-50.

Īpaša nozīme vietējās materiālās kultūras attīstībā ir bruņrupuču saktām. Šīs rotas raksturīgas skandināvu sievietēm plašā reģionā, galvenokārt teritorijā, ko aizņem mūsdienu Dienvidzvidrija, Norvēģija, Dānija un Islande, kā arī atrastas vietās, kuras ar skandināviem saista intensīvi kontakti (4.47. att.). Tāpat kā lācgalvu saktas, bruņrupučsaktas nēsātas pa pāriem un izmantotas sarafāna saturēšanai aptuveni padušu līmenī.⁴⁷³ Saktas tika papildinātas ar važiņām, kuras ar saktām sasaistīja dažādu formu važturi, bet svaru palīdzēja sadalīt važiņu sadalītāji. Bruņrupuču saktas vēlāk pārņēma Daugavas lībieši, padarīja par sev īpaši raksturīgu rotu un nodrošināja saktu tālāku attīstību pēc tam, kad Skandināvijā saktas vairs netika lietotas; lībiešu sievietes arī papildināja važiņas ar dažādiem piekariņiem, gan dekoratīviem, gan praktiskiem. Bruņrupuču saktas parādījās Skandināvijas Vendeles periodā, bet plašāku izplatību piedzīvoja vikingu laikmetā, pateicoties tieši vikingu aktivitātēm.

Lai arī Kurzemē nav atrastas daudz skandināvu saktu, tomēr Latvijas teritorija kopumā iezīmējas ar salīdzinoši lielu saktu izplatību ierobežotā teritorijā.⁴⁷⁴ Kurzemē no vidējā dzelzs laikmeta saktām divas atrastas Grobiņā. No vēlā dzelzs laikmeta saktām divas nāk no Grobiņas Smukumiem, bet pārējās atrastas Ziemeļkurzemē. Roberts Spirģis savā monogrāfijā par lībiešu saktām apskatījis arī lielāko daļu Kurzemē atrasto skandināvu saktu:⁴⁷⁵

- *P37 tipa 12. varianta* saktas Kurzemē atrastas skandināvu kapulaukā Grobiņas Smukumos,⁴⁷⁶ un to datējums attiecas uz, vēlākais, 9. gadsimta otro pusi, bet īpatnēja sakta no Kuldīgas Vēversātiem (4.48. att.),⁴⁷⁷ ko R. Spirģis arī pieskaita šim tipam, varētu attiekties uz 10. gadsimtu. Arī Lapsu skandināvu senkapos atrastās bruņrupuču saktas⁴⁷⁸ tiek pieskaitītas *P37 tipam* (4.49. att.), taču tās nav sākotnējais pāris, turklāt viena no saktām ir ar labojumu pēdām, kas liecina, ka šīs saktas varētu būt nedaudz vēlākas.
- *P51 tipa* vismaz divas *B1 apakšvarianta* saktas nāk no Zlēku Priedniekiem (4.50.-52. att.),⁴⁷⁹ *C1 apakšvarianta* sakta atrasta Užavā (4.53. att.),⁴⁸⁰ divas *D varianta* saktas no Stendes selekcijas stacijas, bet *G varianta* sakta no Kandavas (4.54. att.).⁴⁸¹ Priednieku un Stendes selekcijas stacijas pārus kā sākotnējo saktu pārus bez labojumiem R. Spirģis datē ar 9. gadsimta beigām, 10. gadsimta sākumu,

⁴⁷³ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība...* 330.-331. lpp.

⁴⁷⁴ *From Viking to Crusader: The Scandinavians and Europe 800-1200*. Eds. Roesdahl, E., Wilson, D. M. New York: Rizzoli, 1992. P. 192, fig. 1.

⁴⁷⁵ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras...* 336.-343. lpp.

⁴⁷⁶ Nerman, B. *Grobin-Seebug*. Textfig. 261

⁴⁷⁷ LNVM. Vēversātu mājas: A 7902

⁴⁷⁸ KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 2995, KNM PlgL 2996

⁴⁷⁹ LNVM. Zlēku Priednieki: A 9291:1, A 9291:2, A 9174:2, A 9174:1

⁴⁸⁰ LNVM. Užava: KPM 96

⁴⁸¹ LNVM. Kandava (starp Jelgavas un Zemītes lielceļu): A 8432

Užavas sakta datējama ar to pašu vai nedaudz agrāku laiku, tā atrasta Užavas upes krastā, 3 km no upes ietekas jūrā, iespējamā senā ostas vietā.⁴⁸² Jāatzīmē, ka Zlēku Priedniekos no vietējās iedzīvotājas iegādātās⁴⁸³ saktu daļas ir savā starpā saderīgas (visticamāk, viena tipa), bet no vismaz trīs dažādiem eksemplāriem.

- *P55 tipa 1. varianta* saktu pāris atrasts Zlēku Cirkalē (4.57. att.),⁴⁸⁴ datēts ar 10. gadsimta otro pusi, bet Lapsu senkapos atrasti divi (vienas saktas?) *P55 tipa fragmenti* (4.55.-56. att.).⁴⁸⁵

Atšķirībā no saktām, važiņrotas, kas atrastas kopā ar Stendes selekcijas stacijas, Zlēku Priednieku un Zlēku Cirkales bruņrupuču saktām (4.40. att.), ir vietējas izcelsmes. Šādi lokveida važturi tiek datēti agrāk par atradumiem Daugavas lejtecē, bet to forma atgādina lībiešiem raksturīgos priekšmetus.⁴⁸⁶

Kopā ar Cirkales saktām atrastas divas aprocēs ar līkloča (4.58.-59. att.) un divas pinuma ornamentu (4.60.-61. att.)⁴⁸⁷ Tām ir segmentveida griezumam un nav iedobuma, kāds raksturīgs Daugavas lībiešu aprocēm, arī ornaments ir atšķirīgs un tuvāks skandināvu rotām.⁴⁸⁸ Cirkales pinuma ornamenta aprocēm līdzīgs ir aproces fragments, kas atrasts Skrodersētu kapsētā Padures pagastā (4.62. att.). Lai gan stipri bojāts, tomēr tam nolasāms reljefs pinuma ornaments un dekoratīvu svītriņu līnijas, kas aproci sadalījušas vairākos sektoros.⁴⁸⁹ Divas masīvas aproces ar līkloci un pinumu iegūtas Zlēku Priedniekos (4.63. att.).⁴⁹⁰ Līdzīga aproce atrasta Palangā, 357. kapā – divu sieviešu dubultā skeletapbedījumā. Kapa bedre aizņēma 2,05 m x 0,77 m, bez līkloču aproces kapā vēl ievietota masīva aproce ar zigzagu un trīsstūrīšu līniju rotājumu, kas arī varētu būt skandināvu imports; pārējās rotas vietējas izcelsmes.⁴⁹¹ Šajā gadījumā jārunā par aprocēm kā īpašu greznumlietu vai prestiža priekšmetu. Apbedījums datēts ar 10.-11. gadsimta miju. Masīvas līkloču aproces daļa nāk no Rudbāržu Lēņu mācītājmuižas (4.64. att.).⁴⁹² Atšķirībā no iepriekš aplūkotajām aprocēm, kurām līkloci veido nepārtraukta līnija, bet pinuma ornaments iesists ar paralēlām svītriņām, Lēņu aprocei arī līklocis ornamentēts ar svītriņām, un ornamentu papildina baltiem raksturīgās “saulītes”. Iespējams, šī aproce uzskatāma par starpposmu starp skandināvu aprocēm un vēlākajiem lībiešu

⁴⁸² Asaris, J., Urtāns, J. A Study of Historical Port Sites in Kurzeme between Pāvilosta and Užava. P. 369.

⁴⁸³ Šturms, E. Zlēku Priednieki. (LNVM, AA 202)

⁴⁸⁴ LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 152

⁴⁸⁵ KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 3151, KNM PlgL 3180

⁴⁸⁶ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība...* 339. lpp.

⁴⁸⁷ LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 153, RDM III 154, RDM III 155, RDM III 156

⁴⁸⁸ Spirģis, R. *Bruņrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība...* 341. lpp.

⁴⁸⁹ LNVM. Skrodersētu kapsēta: A 13839:7

⁴⁹⁰ LNVM. Zlēku Priednieki: A 9174:3; VM, atrodas ekspozīcijā

⁴⁹¹ Žulkus, V. Palangos VIII-XIII a. Kapinyno ribų tikslinimas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. Vilnius: Alna litera, 1988. 123-125 p.

⁴⁹² LNVM. Rudbāržu Lēņu mācītājmuiža: A 9177:23

izstrādājumiem. Vienas (?) aproces divi fragmenti ar līkloča ornamentu atrasti Tārgalē (4.65. att.),⁴⁹³ tomēr tiem ir novērojams lībiešiem raksturīgais iedobums, un tā, visticamāk, ir vēlākā no apskatītajām aprocēm; ļoti līdzīgas aproces fragments konstatēts arī Kalētu pagasta Lankās (4.66. att.).⁴⁹⁴

Aplūkotie Kurzemē atrastie skandināvu rotu tipi (4.67. att.) kartografējot veido līdzīgu ainu kā zobeni un iemauktu sadalītāji, tomēr rotu sakarā īpaši izceļas Ventas ūdensceļš ar īpaši daudzskaitlīgiem atradumiem. Diemžēl, lielākā daļa rotu ir savrupatradumi, kuru konteksts nav zināms, tādēļ nav iespējams noteikt vai rotas piederējušas vietējām iedzīvotājām kā prestiža greznumlieta, vai atceļojušas līdz ar skandināvietēm. Jāatzīmē, ka Latvijas teritorijā vienīgi lībietes un vendu sievietes nēsājušas uz pleciem sastiprināmus brunčus, kuru aizdarei bija nepieciešamas pāru rotas,⁴⁹⁵ un, kā redzams kartē, skandināvu pāru rotu atradumi pēc būtības sakrīt ar Baltijas somu apdzīvotajām teritorijām 9.-10. (11.) gadsimtā. Ventas lejtecē gan nav atrastas ažūrās zvērgalvu saktas, kas raksturīgas vīriešiem. Neapšaubāmi, atradumu izvērtēšanā jāņem vērā arī pētniecības apjoms Kurzemē, kas joprojām, īpaši mežainajās zonās, salīdzinot ar Latvijas vidieni, ir neliels. Rotu uzskaitījums noteikti nav pilnīgs. Kā jau minēts ieroču un zirglietu sakarā, iespējams, daļa apsudraboto un īpaši izcilo rotu no vietējiem rotu tipiem ir ievesta, viens no šādiem priekšmetiem varētu būt ļoti greznā rēdžu pakavsakta ar sudraba platējumu un spirāļu ornamentu atrasta Palangā.⁴⁹⁶

Ar skandināvu tirdzniecību saistīti arābu zemju izcelsmes priekšmeti – dirhēmi, daļa tirgotāju svariņu un atsvaru.⁴⁹⁷ Skandināvu imports radīja nepieciešamību pēc svariņiem sudraba svēršanai. Saliekamos svariņus izgatavoja no bronzas ar atsevišķām dzelzs detaļām, tos veidoja divi kausiņi un līdzsvara mehānisms, kuru ar kausiņiem savienoja diegi vai važiņas; pilnā svariņu komplektā iekļāvās arī svariņu kārba un dažāda smaguma atsvariņi. Kuršu teritorijā svariņu kārbas izgatavoja no bronzas skārda. Saliekamo svariņu agrākie eksemplāri tika ievesti no arābu zemēm 10. gadsimta otrajā pusē, vēlāk svariņus izgatavoja arī uz vietas, turklāt kuršu svariņiem un svaru kārbiņām raksturīga dekoratīva īpatnība, svaru kausiņu malas aplokot ap smalku stiepli. Latvijas teritorijā kopumā atrasti 166 svariņi vai to daļas, Kurzemē – 62, kas Baltijas jūras reģionā ir liels skaits. Arī Lietuvā, kur kopumā atrasti 56 svariņi un to daļas, liela svariņu daļa saistās tieši ar kuršu apdzīvoto teritoriju.

⁴⁹³ VM: Tārgale: VVM 30743

⁴⁹⁴ LNVM. Lankas: A 11145:9

⁴⁹⁵ Ciglis, J., Zirne, S., Žeiere, I. *Lībieši senatnē: The Livs in Antiquity*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2001. 21. lpp.

⁴⁹⁶ Žulkus, V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten. *Archaeologia Baltica*, Vol. 2, 1997, P. 177.

⁴⁹⁷ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. P. 54.

Svariņu diametrs atšķirās pēc sveramā sudraba daudzuma, nozīmīgos tirdzniecības centros tas bija lielāks, reģionos – mazāks. Atšķirās arī kausiņu piestiprināšanas paņēmieni, kuršu teritorijās izplatītas bija dubultvažiņas. Svaru kausiņus un cilpiņu svaru turēšanai bieži ornamentēja, svaru stienīši, kas rotāti ar skandināviem raksturīgiem ornamentiem Latvijas rietumdaļā līdz šim nav atrasti, bet pieci šādi eksemplāri atrasti citviet Latvijas teritorijā. Unikāls ir Mežāru kapulauka atradums ar kausiņiem, rotātiem ar uzrakstu arābu valodā.⁴⁹⁸

Historiogrāfijā svariņu atradumus kapulaukos lielākoties skaidro ar profesionālu tirgotāju apbedījumiem, par tādiem tiek uzskatīti vīriešu apbedījumi ar svariņiem un zobeniem, sevis un savas preces aizsardzībai,⁴⁹⁹ kā arī jāņem vērā, ka šajā laikā tirdzniecība mijas ar sirošanu, kā to norāda rakstītie avoti, un, iespējams, šie apbedījumi saistīti ar vikingu aktivitātēm. Par tirgotāju apbedījumiem uzskatāmi, piemēram, Raņķu Kapenieku 17. un 20. kaps, kuros atklātas zobenu un bronzas svariņu daļas, kā arī dažāda smaguma atsvariņi. Pastāv viedoklis, ka svariņi varēja kalpot arī par turības rādītāju, un norādīt uz to īpašnieka (īpašnieces) lomu sabiedrībā, kā tas, iespējams, ir Lībagu-Sāraju kapulaukā, kur 8 vīriešu un 2 sieviešu apbedījumos atrasti bronzas atsvariņi, bronzas svariņu kārbīņa un saliekamo svariņu detaļas, bet citu importa priekšmetu kapulaukā atsegti salīdzinošo maz.⁵⁰⁰

Baltu zemēs izmantoja skandināvu smaguma sistēmu, kurā sudraba marka svēra 204 g un dalījās ērās – ap 25 g un artigos – 8,5 g. Pusmarkas svaram atbilst atsvariņš no Alsungas Kalniņu senkapjiem – 98,9 g,⁵⁰¹ un, visticamāk, atbildis arī Pasiectes bronzas atsvariņš ar dzelzs kodolu, šobrīd deformēts, ar svaru 84,94 g (*4.68. att.*).⁵⁰² Līdz ar Pasiectes atsvariņu atrasti arī sudraba stienīšu fragmenti. Sudraba stienīši vēlā dzelzs laikmeta beigās tika izmantoti kā maksāšanas līdzeklis, reizēm tos saliecot aproces formā ērtākai nēsāšanai. Otra svara sistēma bija saskaņota ar dirhēmu svaru un atbilda aptuveni 4 g, Lietuvā šim svaram, ņemot vērā korozijas radītos bojājumus, pieskaitāmi kopā 6 atsvariņi, 11 atsvariņi aptuveni 2x4 g, 3 – virs 10 g.⁵⁰³

Ar arābu zemēm tiek saistīti atsvariņi no vara sakausējumiem un dzelzs.⁵⁰⁴ Īpaša priekšmetu grupa ir kuboktaedra formas atsvariņi, ar iegravētiem punktiem (kā metamkauliņiem) vai arābu uzrakstiem, vai to atvasinājumiem. Tie atrasti dažādos lielumos,

⁴⁹⁸ Berga, T. Saliekamie svariņi Latvijā (10.-13. gs.). *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidniens, 49.-57. lpp.

⁴⁹⁹ Baronas, D. Vikingu ir baltu genčių konsolidācijas laikotarpis. 364 p.

⁵⁰⁰ Šnē, A. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 143. lpp.

⁵⁰¹ LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11744:2

⁵⁰² VM. Pasiecte: VVM 3146/18 Pl.

⁵⁰³ Baronas, D. Vikingu ir baltu genčių konsolidācijas laikotarpis. 365-366 p.

⁵⁰⁴ Pedersen, U. Weights and balances. In: I D. Skre (red.). *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age, Kaupang Excavation Project Publication Series*, vol. 2. Norske Oldfunn XXIII. Århus: Aarhus University Press, 2008. S. 119. Pieejams: https://www.academia.edu/5010903/Weights_and_balances

apzīmējot dažādas svāra mērvienības visā vikingu aptvertajā pasaules daļā, un šie atsvariņi, kopā ar Latvijas teritorijā izplatītākajiem mucinveida atsvariņiem, norāda uz zināmu vienotību smaguma mēru sistēmās.⁵⁰⁵ Kurzemes teritorijā līdz šim atrasts viens kuboktaedra atsvariņš Ventas upes krastā pie Ventavas (4.69. att.).⁵⁰⁶ Kuboktaedra atsvariņiem parasti bija atzīmēti punktiņi, kas norādīja uz kādu svāra mērvienību, apskatāmajam atsvariņam trijstūru šķautnes rotā trīs punktiņi jeb t.s. “saulītes”, kvadrāta šķautnes – seši. Kaupangas senvietu kompleksā Norvēģijā atsegti 46 kuboktaedra atsvariņi no kopumā 410 atsvariņiem, un vienīgi kuboktaedra atsvariņi neatbilda nevienai no Birkā sastopamajām smaguma sistēmām, tie kalibrēti, lai atbilstu dirhēma svāram jeb “islāmiskajai” sistēmai. Ventavas atsvariņš sver 3,93 g, kas atbilst dirhēma svāram. Cita versija paredz, ka šie atsvariņi paredzēti mazu zelta daudzumu svēršanai. Kaupangā kuboktaedra atsvariņi tiek datēti ar 9. gadsimta otro pusi – 10. gadsimta sākumu.⁵⁰⁷ Kuboktaedra atsvariņa atradums ir tieša liecība par tirdzniecību ar importētiem dārgmetāliem, kuru galvenais “piegādātājs” reģionā bija skandināvu tirgotāji. Arī krāsainais metāls Kurzēmē dabā nav sastopams un ticis ievests no citiem reģioniem gan metāla sagatavju (4.70. att.), gan gatavu priekšmetu formā.

Salīdzinot ar Gotlandi, Latvijas teritorijā atrasto (4.71. att.) austrumu monētu skaits nav liels – 23 depozītos atrasti 2343 dirhēmi, arheoloģiskajās senvietās ap 130, savukārt Lietuvā arābu dirhēmu skaits ir vēl ievērojami mazāks – tikai ap 300 monētu.⁵⁰⁸ Austrumu imports visā Baltijas jūras reģionā parādījās 9. gadsimtā, maksimumu sasniedza 10. gadsimtā, bet kopš 11. gadsimta 20. gadiem dirhēmu skaits samazinājās. Latvijas teritorijā iegūtie dirhēmi kalti no 698./699. līdz 1012./1013. gadam. Kurzēmē atrasti 6 dirhēmu depozīti un 3 jauktie – austrumu un rietumu monētu – depozīti. No Rietumeiropas monētām izplatītākie bija Frankonijas, Frīzijas, Utrehtas, Reinas apgabala un Lejassaksijas denāri, to noguldīšana tiek datēta ar 11. gadsimta sākumu līdz 12. gadsimtam – laiku pēc arābu sudraba importa apstāšanās. Nelielā daudzumā Latvijas teritorijā atrasti anglosakšu peniji, dāņu, čehu, ungāru monētas un Skandināvijā tapuši anglosakšu monētu atdarinājumi.⁵⁰⁹

Monētu imports Latvijas teritorijā sakrīt ar monētu importa tendencēm Baltijas jūras reģionā kopumā.⁵¹⁰ Tomass Nūrmans mazskaitlīgos dirhēmu atradumus skaidro ar to iespējamo

⁵⁰⁵ *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. P. 57., 59.

⁵⁰⁶ VM. Zūras, tag. Ventava: VVM 30786

⁵⁰⁷ Pedersen, U. *Weights and balances*. S. 123, 148, 155. Pieejams: https://www.academia.edu/5010903/Weights_and_balances

⁵⁰⁸ Baronas, D. *Vikingu ir baltu genču konsolidācijas laikotarpis*. 320. p.

⁵⁰⁹ Ducmane, K., Ozoliņa, A. *Latvija Eiropā: Monētu depozīti 1.-20. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2009. 21.-22. lpp.

⁵¹⁰ Jonsson, K. *Hoards and Single-finds from the Middle and Northern Baltic Sea Region c. 1050-1150*. In: *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter*. Ed. Loit, A. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1990. P. 87.

pārvietošanos pa tirdzniecības ceļu no Volgas upes uz Staraja Ladogu, tādējādi apejot Latvijas un Lietuvas teritoriju.⁵¹¹ Tas izskaidro salīdzinoši lielo dirhēmu skaitu Igaunijā (ap 5000).⁵¹² Arābu imports no Ladogas tika aizvests uz Gotlandi, un tikai neliela daļa no tā nonāca baltu teritorijās, kamēr Igaunijā monētas nonāca tieši no Ladogas. Iespējams, nelielais monētu atradumu skaits skaidrojams arī ar monētu pārkausēšanu materiāla izmantošanai rotu izgatavošanā.⁵¹³ Monētas Latvijas teritorijā netika uztvertas kā maksāšanas līdzeklis, bet kā tās tika uztverts sudrabs pēc svara, tādēļ atrastas arī sagrieztas monētas.

Kurzemē atrasti 9 arābu monētu un jauktie (ar Rietumeiropas monētām) depozi:ti:

- *Grobiņas Ilģu depozi:ts* – 3 dirhēmi, iespējams, bijis vairāk, tiek datēts ar 9. gadsimta vidu,
- *Lībagu Sāraju depozi:ts* – 57 arābu monētas, noguldīts 9. gadsimta otrajā pusē,
- *Kaņkumu depozi:ts* – 40 arābu monētas, noguldīts 10. gadsimta pirmajā ceturksnī,
- *Stendes depozi:ts* – 143 kufiskie dirhēmi, noguldīts ap 10. gadsimta vidu,
- *Kušķu depozi:ts* – saturēja 106 dirhēmus un 5 sudraba spirālaproces, jaunākā monēta tiek datēta ar 955./956. gadu,
- *Depozi:ts Grobiņas tuvumā* sastāvējis no vairāk nekā 100 arābu monētām un sudraba stienīša; zināmi 8 monētu datējumi, no kurām jaunākā kalta 946. gadā,
- *Gramzdas Jaunzemju depozi:ts* – 8 monētas, no kurām 3 dirhēmi un 5 Rietumeiropas denāri, un 2 sudraba spirāles, izgatavotas no kaklariņķiem. Noguldīts ap 1000. gadu,
- *Medzes Kapsēdes depozi:ts* – 73 arābu un anglosakšu monētas, depozi:ts šaubīgs, bet tiek datēts ar 11. gadsimta sākumu,
- *Jaunmoku depozi:ts* – ap 422 monētu, zināmas 61, to starpā vācu denāri, Anglijas Knuta monētas, dāņu, čehu, ungāru monētas un puse kufiskā dirhēma, noguldīts 11. gadsimta vidū.⁵¹⁴
- *Pasiekstes depozi:ts* – zināmas kopumā 20 Rietumeiropas monētas, tomēr, iespējams, to bijis vairāk.⁵¹⁵ No noteiktajām 13 monētām jaunākā kalta 11. gadsimta 40. gados, kas depozi:tu datē ar 11. gadsimta vidu.

⁵¹¹ Nooman, T. S. Dirham Hoards from Medieval Lithuania. *Journal of Baltic Studies*, 1992, Volume XXIII, Number 4. P. 407.

⁵¹² Tvauri, A. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 2012. 223-225. p.

⁵¹³ Bliujienē, A. Trade, Warfare, Looting and Hoarding. 169. lpp.

⁵¹⁴ Ducmane, K., Ozoliņa, A. *Latvija Eiropā: Monētu depozi:ti 1.-20. gadsimtā*. 78.-90. lpp.

⁵¹⁵ Berga, T., Vijups, A. Vārves Pasiekstes 11. gs. monētu depozi:ts. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VII*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2012. 33. lpp.; Ventspils muzeja sniegtā informācija.

Atsevišķas austrumu un rietumu monētas atrastas arī Bunkas senkapos, Medzes Strautiņos, Alsungas Kantiķos (Grīnbergos), Lībagu Ķīļos, Sabiles Krievu kapos, Talsu un Mežītes pilskalnos.⁵¹⁶

Lietuvā kopumā zināmas 15 austrumu monētu atradumu vietas, no kurām 4 attiecas uz kuršu apdzīvoto teritoriju. Zināms tikai viens depoziāts -

– *Rūdaiču depoziāts* ar 118 dirhēmiem (plašākas informācijas trūkst).

Pa vienai monētai atrasts Aukštakiemu viduslaiku kapsētā, Girkaļu senkapos un Laistu senkapu 13B kapā pie Klaipēdas.⁵¹⁷ Rietumeiropas monētas Lietuvā atrastas vēl mazākā skaitā, kopā nepārsniedzot 10 monētas.⁵¹⁸ Palangā 284. kapā atrasts 11. gadsimta beigu denārs, tirgotāju svariņi un zobens.⁵¹⁹

Kā jau minēts, historiogrāfijā par kuršu ekspansiju tiek runāts 11. gadsimta kontekstā, tādēļ ticams, ka Lībagu Sāraju depoziāts un Stendes depoziāts, datēti ar agrāku laika posmu, varētu būt Baltijas somu vai Baltijas somu teritorijās esošu skandināvu noguldīti un atspoguļo kontaktus starp skandināviem un Baltijas somiem. Ņemot vērā nelielo attālumu ar mūsdienu Igauniju, kurā monētu un sudraba depoziāti bija ļoti daudzskaitlīgi, iespējama arī sudraba nonākšana Kurzemes austrumu pusē caur tirdzniecību ar Igauniju. Par intensīviem tirdzniecības kontaktiem šajā maršrutā liecina, piemēram, Igaunijas teritorijai raksturīgie važturi un važiņu sadalītāji, kādi lielā skaitā atrasti Talsu un Mežītes pilskalnos un citviet (*4.73.-74. att.*), bet Baltijas somu īpaši iecienītās trijstūradatas raksturīgas arī vikingu laika Igaunijai, kur, kā tiek uzskatīts, tās ieviestas no baltu zemēm.⁵²⁰ Pēc skandināvu aktivitāšu noslēguma šie kontakti noteikti pastiprinājās, par igauņu un kuršu kopīgiem sirojumiem liecina arī rakstītie avoti. Interesanti, ka igauņu priekšmeti nav atrodamī starp Talsu Vilikumuižas ezerā savāktajām senlietām, toties šajos senkapos ir visvairāk atrasto gotlandisko iemauktu sadalītāju.

Balstoties uz atrastajām skandināvu senlietām un sudraba monētu importu (*4.72. att.*), iespējams izdalīt vairākas intensīvas kontaktu zonas: pirmkārt, Grobiņas apkārtnē, ar kuru saistās vēlā dzelzs laikmeta pirmās puses atradumi, īpaši 9. gadsimtā, kas tur nonākuši saistībā ar skandināvu koloniju vai, pēc tās pamešanas, saistībā ar iepriekšējo gadsimtu laikā iegūto tirdzniecisko tradīciju pārmantošanu, ko no skandināviem saglabāja kurši. Otrkārt, nozīmīgi tirdznieciski kontakti saistīti ar Ventas upi, īpaši tās lejteci. Tāpat, kā Grobiņas apkaimē, Ventas lejtecē dominē priekšmeti, kas datēti ar 9.-10. gadsimtu, liecinot par kontaktiem starp Ziemeļkurzemes Baltijas somiem un skandināviem. Kā trešais reģions minama Talsu apkaime,

⁵¹⁶ Berga, T., Vijups, A. Vārves Pasiēkstes 11. gs. monētu depoziāts. 36. lpp.

⁵¹⁷ Nooman, T. S. Dirham Hoards from Medieval Lithuania. P. 411-414.

⁵¹⁸ Turpat, P. 397-398.

⁵¹⁹ Baronas, D. Vikingu ir baltu genčiū konsolidācijas laikotarpis. 362 p.

⁵²⁰ Tvauri, A. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. P. 138-140.

kas ir vēlā dzelzs laikmeta otrās puses kontaktu liecinieks (10.-11. (12.?) gadsimts). Šajā reģionā tirgotāji, iespējams, nokļuva caur Engures ezeru. Jāatzīmē, ka 11. gadsimts saistās ar skandināvu vikingu aktivitāšu norietu, tādēļ importa priekšmetu samazināšanās vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē saistīta ar šīm norisēm. Ceturtais kontaktu reģions ir Palangas apkaime, un tas saistīts ar ticamu skandināvu apmetni (vai vairākām) Palangā, un šī centra ievērojamo ietekmi. Vēl jāatzīmē Užavas upe, ar kuru saistās vairāki atradumi, kā arī iespējamā atklātā ostas vieta upes lejtecē. Šī vieta būtu perspektīva tālākiem pētījumiem.

4.3. Skandināvu ietekme uz vietējo iedzīvotāju materiālo kultūru

Informācijas apmaiņas kontaktus arheoloģiskajā materiālā ir ļoti sarežģīti vai pat neiespējami konstatēt. Jau minēta A. Švābes teorija, ka kurši no skandināviem pārņēmuši trīslauku sistēmu, kas radīta balstoties uz vārdu “vanga” līdzību ar “Alšvanga” (Alsungas agrākais nosaukums).⁵²¹ Vieglāk atpazīstamas ir ietekmes materiālajā kultūrā. Interesants piemērs ir jostas sprādze no Užpelku kapulauka, netālu no Palangas. Šajā kapulaukā atklāti 82 skeletkapi, kremēts apbedījums, seši zirgu apbedījumi un vairāki izpostīti kapu uzkalniņi. Daļa apbedījumu datējama ar agrāku laiku, bet atsevišķi apbedījumi – ar 9.-12. gadsimtu. Kā savrupatradums, iespējams, no izpostīta vīrieša apbedījuma, nākusi jostas sprādze *borres* stilā.⁵²² Pēc metālu sastāva ķīmiskās analīzes konstatēts, ka jostas sprādzei izmantotā bronza atrodama mūsdienu Lietuvā radītajos priekšmetos; sprādzes detaļas atšķiras pēc sastāva un, iespējams, liecina par detaļu aizvietošanu laika gaitā. Sprādzes ornamenti nav tipisks *borres* stilam un nav simetriski, kas varētu liecināt par vietēju stila interpretāciju.⁵²³

Ļoti uzskatāmi kontakti ar skandināviem ietekmējuši Kurzemes rotu attīstību ieviešot zvērgalvu stilu kuršu saktās un aprocēs. Zoomorfā stila rotas parādās jau 5.-6. gadsimtā, bet stila lokālā versija attīstās 8.-9. gadsimta laikā, turpinoties līdz pat 12. gadsimtam.⁵²⁴ Stila izcelsme saistāma ar Rietumeiropas mākslā sastopamo lauvas motīvu, kas jau Skandināvijā ir zaudējis savu būtību, un vēlāk kuršu rotās pavisam deģenerējies.⁵²⁵ Baltu rotās zvērgalvu stils tiek ģeometrizzēts.⁵²⁶ Baiba Vaska saskata saistību starp zvērgalvas aprocēm Grobiņas

⁵²¹ Švābe, A. *Straumes un avoti I. I. sējums*. 57. lpp.

⁵²² Izplatītākais skandināvu izstrādājumu ornamentikas stils, lietots no aptuveni 830. gada līdz Birkas norietam ap 975. gadam. Vairāk: Hedenstierna-Jonson, Ch. Borre style metalwork in the material culture of the Birka warriors: An apotropaic symbol. In: *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, No. 101, 2006, s. 312-122. Pieejams: <https://www.scribd.com/document/77645007/Borre-Style-Metalwork-in-the-Material-Culture-of-Teh-Birka-Warrior>

⁵²³ Bliujienė, A. A Scandinavian-style belt buckle from the Užpelkiai cemetery. *Fennoscandia archaeologica XIII*, 1996, P. 93-97.

⁵²⁴ Bliujienė, A. Baltų zoomorfinis stilius. *Lietuvos Archeologija 21*, 2001, 222. p.

⁵²⁵ Vaska, B. Kuršu pakavsaktas un to ornamenti. Grām.: *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 123.-124. lpp.

⁵²⁶ Bliujienė, A. Baltų zoomorfinis stilius. 222. p.

Smukumu un Porānu senkapu materiālā, kuru izcelsme saistāma ar gotlandiešiem, un vēlākajām kuršu aprocēm. Par saistību liecina aproču formu varianti, kuri gan gotlandiešu, gan kuršu aproču grupām ir vienādi: masīvas un gludas aproces, tordētas vai vītas aproces un lentveida aproces ar trīsstūrainu, pusaploces vai noplacinātu šķērsriezumu.⁵²⁷

Pakavsaktas bija viena no iecienītākajām baltu, īpaši kuršu, rotām vēlajā dzelzs laikmetā. Prof. A. Vijups pieļauj, ka ar Skandināviju saistāmas ne tikai zvērgalvu stila apakšvarianta saktas, bet arī pakavsaktas ar magoņgalvu un vāļu galiem. Pakavsaktas ar magoņgalvu galiem ap 10. gadsimtu parādās kuršu teritorijās Lietuvā, un visvairāk atrodamas Gintališkes kapulaukā. Iespējams, šīs formas izcelsme meklējama īru saktu formās, kas tika pielāgotas un vēlāk plaši izplatītas arī Skandināvijā. Arī pakavsaktu ar vāļu galiem pirmparaugi rodami īru un skotu materiālajā kultūrā saktās ar paplašinātiem un gofrētiem galiem, kas Austrumbaltijā nonākušas caur Gotlandi.⁵²⁸

Ievērojama ietekme vērojama tuvciņas ieroču sakarā. No ievestajiem zobeniem Baltijas jūras austrumu piekrastē radās jauns zobenu tips, t.s. “kuršu zobens” vai T1, vai T2 tips, atkarībā no klasifikācijas.⁵²⁹ Tiem raksturīga piecās vai septiņās daļās veidota zobena poga un šaurs taisns vai nedaudz noliekts šķērsis, asmenim garumā sasniedzot no 96-99,5 cm, platumā no 4 līdz 5,7 cm. Par zobenu iespējamu izgatavošanu uz vietas liecina to izplatība, kas galvenokārt aptver kuršu apdzīvotās teritorijas, un tikai nedaudzi zobeni atrasti ārpus tām. Atsevišķos gadījumos zobeni izgatavoti no ievestiem asmeņiem, par ko liecina ieraksti zobena asmenī. Atšķirībā no T tipa zobeniem, T1 tips ir sastopams vēlāk un tiek datēts ar 12.-13. gadsimtu.⁵³⁰

Latvijas teritorijā un, īpaši kuršu apdzīvotajās zemēs vēlajā dzelzs laikmetā ieviešas āvas cirvji, kas domāti lietošanai cīņā. Pirmie āvas cirvji Latvijas teritorijā parādījās tirdzniecības ceļu tuvumā Kurzemē un Vidzemē (Daugavas krasti).⁵³¹ Agrākie āvas cirvju eksemplāri Kurzemē datēti ar 11. gadsimta sākumu (Bunkas muiža Priekules novadā), bet kļūst izplatītāki 12.-13. gadsimtā. Āvas cirvji ar garu kātu bijuši izplatīti dāņu bruņojumā, un M. Atgāzis to pastiprināto izplatību Kurzemē, Ziemeļigaunijā un Karēlijā saista ar dāņu centieniem nostiprināties šajās teritorijās,⁵³² tomēr to ieviešanos 11. gadsimtā saredz kontaktos ar Gotlandi un Dienvidzvidriju.⁵³³

⁵²⁷ Vaska, B. Ornaments uz kuršu aprocēm ar zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidniens, 113., 118. lpp.

⁵²⁸ Vijups, A. *Latvijas XIII-XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 1998. 44.-46. lpp.

⁵²⁹ Skatīt Kazakevičius, V. *IX-XIII a. Baltu Kalavijai*. 136.-137. p.

⁵³⁰ Kazakevičius, V. *IX-XIII a. Baltu Kalavijai*. 136.-137. p.

⁵³¹ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. 58. lpp.

⁵³² Atgāzis, M. *Tuvciņas ieroči senā Latvijā 10.-13. gadsimtā*. 18. lpp.

⁵³³ Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. 62. lpp.

Skandināvu ietekme, iespējams, skārusi Kurzemes keramikas materiālu, par to savā maģistra darbā raksta keramikas speciāliste Alise Šulte. Tas attiecas uz vēlā dzelzs laikmeta gludināto/spodrināto keramiku, kas, tāpat, kā agrās ripas keramika, vispirms ieviešas centrālajās vietās, kurās noritējusi tāltirdzniecība. Gludinātā/spodrinātā keramika bija luksusa prece, tā izmantota kā galda trauki, un šī keramikas tipa izveidošana saistīta ar importētajiem metāla traukiem. Galda trauki īpašu lomu pildījuši dzīrēs, kur tie noderējuši dzīru rīkotāja turības demonstrēšanai. Rakstītie avoti stāsta par dažādām vikingu dzīru epizodēm.⁵³⁴ Pilnīga keramikas materiāla analīze veikta kuršu arheoloģiskajam kompleksam Palangā.⁵³⁵ Bezripas un agrās ripas keramikas apakštips A-3:c, ar ko klasificēti 15 mazi podiņi ar no 8 līdz 16 cm lielu, paplatinātu un uz āru izliektu poda augšmalu un maz izliektu vēderu, un svītru vai punkiņu rotājumu poda augšmalā daļai trauku, ņemot vērā trauku analogijas Birkā un citviet Zviedrijas teritorijā, kas datētas ar 10.-11. gadsimtu, bet ne tiešas paralēles, V. Žulkus uzskata par no Zviedrijas importētu trauku lokālu variāciju.⁵³⁶

Minētās ietekmes jomas uzskatāmas tikai par piemēriem plašajiem savstarpējiem kontaktiem starp Kurzemi un Skandināviju. Plašāki pētījumi spētu noteikt vēl citas saistības rotu materiālā, kā arī, iespējams, šeit neaplūkotajā darbarīku klāstā u.c. sfērās.

4.4. Kurzemes izcelsmes priekšmetu atradumi Skandināvijā: Gotlandes piemērs

Tik pat sarežģīti, cik konstatēt dažādu vienkāršu rotu un ieroču, un citu priekšmetu importu, kas varētu būt izgatavoti uz vietas, ir noteikt izcelsmi šādiem priekšmetiem Skandināvijā. Neapšaubāmi, vismaz daļa pakavsaktu ar t.s. saulīšu un trīsstūrīšu rotājumu saistāma ar baltu zemēm,⁵³⁷ tomēr precīzāka izcelsmes vietas identifikācija ir praktiski neiespējama. Ar Kurzemi saistīti priekšmeti atrasti teju visā Skandināvijas reģionā, bet detalizētu atradumu izpēte līdz šim veikta vienīgi Gotlandes salā.⁵³⁸ Lai veiktu pilnīgu priekšmetu izplatības izpēti, nepieciešams plašāks pētījums, kas pārsniedz šī darba ietvarus.

Gotlandes lielā ietekme Baltijas tirdzniecībā saistīta, pirmkārt, ar nelielu fizisko attālumu starp Gotlandi un Rietumlatviju, ko pie labiem laika apstākļiem varēja šķērsot 1,5-2 dienu laikā,⁵³⁹ otrkārt, apskatāmajā periodā tas ir saistīts ar Birkas lomas samazināšanos – no 11. līdz 13. gadsimtam, kad izcēlies sāka pirmās Hanzas pilsētas, Gotlandes tirgotāji aizpildīja šo

⁵³⁴ Šulte, A. *Vēlā dzelzs laikmeta keramika Rietumlatvijā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2013. 85.-88. lp.

⁵³⁵ Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*. 423 p.

⁵³⁶ Turpat, P. 277, 279.

⁵³⁷ Žulkus, V. *Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten*. P. 167-172.

⁵³⁸ Gunnarsson, D. *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland: Iron Age Networks and Identities*. Gotland: Gotland University, 2013. 96 p.

⁵³⁹ Turpat, P. 17.

vakuumu.⁵⁴⁰ Jauno politisko apstākļu dēļ izzuda kontakti ar Zviedriju.⁵⁴¹ Gotlandes loma saglabājās vēl visu 13. gadsimtu, Gotlandes tirgotāji pat 1211. gadā ieguva tiesības kalt monētas Rīgas bīskapijā, un vietējā tirgū tika izmantota arī Gotlandē kaltā nauda, un Gotlandes monētas parādās arī monētu depozītos Kurzemē un citviet mūsdienu Latvijas teritorijā.⁵⁴²

Gotlandieši nodarbojās ar ievesta dzelzs galīgo apstrādi un gatavo izstrādājumu tālākpārdošanu. Gotlandes nozīmību tirdzniecībā netieši pierāda pāvesta Gregorija IX vēstules Linkopingas bīskapam, Visbijas draudzes vadītājam, Romas klostera abatam Gotlandē 1229. gadā, pieprasot pārtraukt ieroču, zirgu, kuģu un ēdiena tirdzniecību pagāniem, lai ar gotlandiešu palīdzību vēl nekrīstīgās zemes nevairotu savus pretošanās spēkus krustnešiem.⁵⁴³

Gotlandē atrastie Austrumbaltijas priekšmeti grupējās ap ostu vietām (4.75. att.).⁵⁴⁴ Izpētot sieviešu rotu izplatību, Daniels Gunnarssons secina, ka daļa priekšmetu, kas atrasti apbedījumos, veido pilnīgu rotu kompleksu, bet daļa integrēta gotlandiešu sieviešu apģērbā.⁵⁴⁵

Nepabeigtu “baltu” rotadatu atradumi salā liecina, ka gotlandieši ražoja daļu produkcijas tieši Austrumbaltijas tirgum, jo šādiem izstrādājumiem nebija pielietojuma gotlandiešu sieviešu apģērbā.⁵⁴⁶ Vienīgie divi apbedījumi Gotlandē, kuros attiecīgi atrasts krustadatu pāris, pakavsakta, četras krellītes un ķemme un trīsstūradata ar stopsaktu, kaklariņķi un divām aprocēm, saistīti ar sievietēm, kas salā ieceļojušas no Austrumbaltijas cietzemes. Kopumā Gotlandē atrastas 18 baltu rotadatas, Dānijā – ap 10, Zviedrijā – ap 4.⁵⁴⁷ Gardesē, Gotlandes vidienē atrastajai krustadatei nav izurbts caurumiņš važiņu piekāršanai; pēc pabeigšanas šī adata, visticamāk, bija paredzēta tirdzniecībai ar kuršiem.

Atgriežoties pie jau minētajām pakavsaktām, L. Tunmārka-Nīlena norāda, ka Gotlandē tās parādījušās tikai 10. gadsimta sākumā, turklāt identiskas Austrumbaltijā nēsātajām, un tikai vēlāk parādījušās vietējās formas. Tas liecina, ka šis rotu veids varētu būt ienācis no Austrumbaltijas.⁵⁴⁸ Par ievestām tiek uzskatītas, piemēram, pakavsaktas ar atpakaļ atliektām zvērgalvām. Šī tipa pakavsaktas ir lielsisks piemērs Gotlandes un Kurzemes iedzīvotāju kultūru

⁵⁴⁰ *Guta Lag and Guta Saga: The Law and History of the Gotlanders*. Ed. by Peel, C. London: New York: Routledge, 2015. xx p.

⁵⁴¹ Mickevičius, A. Curonia in the ‘Eastern Policy’ of Viking Age Scandinavia. P. 195.

⁵⁴² Ducmane, K., Ozoliņa, A. *Latvija Eiropā: Monētu depozīti I.-20. gadsimtā*. 22.-23. lpp.

⁵⁴³ Magnusson, G. Iron Production, Smithing and Iron Trade in the Baltic during the Late Iron Age and Early Middle Ages (c. 5th-13th Centuries). In: *Archaeology East and West of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 69.

⁵⁴⁴ Gunnarsson, D. *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types...* P. 57.

⁵⁴⁵ Turpat, P. 50-52.

⁵⁴⁶ Jansson, I. Dress Pins of East Baltic Type Made on Gotland. In: *Archaeology east and west of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 86-88.

⁵⁴⁷ Turpat, P. 89.

⁵⁴⁸ Thunmark-Nylén, L. Some Notes on the Contacts Between Gotland and the East Baltic Area. P. 173.

ciešai sasaistei – vispirms no skandināviem Kurzemes rotās ieviesās zvērgalvu stils, kas vēlāk tālāk attīstīts gatavu izstrādājumu veidā nonāk Gotlandē.

Apkopojot importa priekšmetu grupas, kas no Ziemeļeiropas nonākušas Kurzemē, skaidri saskatāma izteikta Gotlandes izcelsmes priekšmetu dominance. Par gotlandiešiem vai ieeļotājiem ar jauktu gotlandiešu-skandināvu izcelsmi uzskatāmi arī Lapsu senkapos apbedītie. Gotlandiešu ietekme reģionā aizsākusies ar Grobiņas apkārtnes kolonizāciju vēl vidējā dzelzs laikmetā, un arī pēc reģiona atstāšanas, bez īpašiem pārtraukumiem turpinājusies vēl 13. gadsimtā, par ko liecina Gotlandes monētu depozi un pāvesta Gregorija IX aizliegums tirgoties ar nekristītajiem. Caur Gotlandes salu Kurzemē nonākušas preces arī no Rietumeiropas reģioniem (piemēram, zobeni) un austrumiem (arābu dirhēmi).

Kā secināts iepriekšējā nodaļā, kuršu kontakti ar dāņiem un zviedriem bijuši izplatīti un noturīgi, savukārt par kontaktiem ar gotlandiešiem šādu ziņu trūkst, lai gan arheoloģiskajā materiālā gotlandiešu izcelsmes priekšmetu ir salīdzinoši daudz, turklāt, kā iepriekš aplūkots, vienīgi atklātie skandināvu apbedījumi Baltijā vēlā dzelzs laikmeta sākumā saistās tieši ar gotlandiešiem.

Materiālajā kultūrā potenciālu zviedru ietekmi var saskatīt Zlēku Priedniekos, kur atrastas vairākas skandināvu bruņrupu saktas, iespējams, ar skandināviem saistīta arī atrastā ripas keramika. Lai arī Kurzemē ar Skandināvijas cietzemi saistīti priekšmeti atrasti arī citviet, tie ir salīdzinoši mazskaitlīgi. Par kontaktiem ar dāņiem un iespējamiem dāņu ieeļotājiem, runājams Palangas kontekstā. Neskatoties uz to, ka tiešā Palangas apkārtnē skandināvu izcelsmes atradumi ir sastopami, kopumā kuršu Lietuvas daļā to ir maz, īpaši attiecībā uz monētām, kas liecina, ka Palanga nav bijusi iekļauta nozīmīgākajos vikingu tirdzniecības ceļos.

Šī maģistra darba nodaļa tikai nedaudz pieskārās vidējā dzelzs laikmeta skandināvu priekšmetu atradumiem, tomēr ir redzams, ka arī to izplatība Kurzemē aptver krietni plašāku reģionu, kā Grobiņas apkaimi. Visticamāk, vēlajā dzelzs laikmetā turpinājās jau iepriekšējo gadsimtu laikā nostiprinātās tirdznieciskās saites. Īpaši intensīvi kontakti saistīti ar 9.-10. gadsimtu, tie turpinās Grobiņas apkaimē un Ventas lejtecē, nedaudz vēlāk intensificējas tirdzniecība ar Talsu apkaimi, kur, iespējams, nozīmīgu lomu ieņēmuši arī kontakti ar Igauniju, kā arī jau minētajā Palangas apkaimē. 11. gadsimta gaitā, kas iezīmējas ar vikingu aktivitāšu norietu, manāms importa priekšmetu apsūkums visā aplūkotajā reģionā. Ventas lejteces atradumi liecina par skandināvu kontaktiem ar Baltijas somiem vēl pirms kuršu ekspansija sasniedza šo reģionu. No zināmajām skandināvu senvietām, vienīgi Palangā tirgotāju apmetne iespējams turpināja pastāvēšanu pēc 11. gadsimta. Lapsu senkapos atklātie apbedījumi šobrīd

tiek datēti ar 9. gadsimta sākumu, bet Grobiņas Smukumu senkapu izmantošana noslēdzās 9. gadsimta vidū vai beigās. Zlēku Priednieku apmetnes atstāšana, iespējams, saistīta ar kuršu izplešanos ziemeļu virzienā 11. gadsimta laikā. Ventas lejtecē iegūto senlietu datējums un gotlandiešu un Skandināvijas cietzemes iecelotāju apbedījumi Lapsu senkapos nedod pamatu teorijām par skandināvu migrāciju no Grobiņas ziemeļu virzienā. Plašie senlietu atradumi Ventas krastos liecina par ilgstošiem kontaktiem, skandināviem regulāri izmantojot Ventas ūdensceļu turklāt atradumi Užavas upes lejtecē liecina, ka Venta, visticamāk, nav bijusi vienīgā skandināvu izmantotā upe uz ziemeļiem no Grobiņas reģiona.

SECINĀJUMI

Kurzemes iedzīvotāju kontakti ar skandināviem Latvijas teritorijā arheoloģiskajā materiālā droši konstatējami jau kopš bronzas laikmeta. Īpaša uzmanība historiogrāfijā līdz šim pievērsta vidējā dzelzs laikmeta sakariem, par kuriem liecina skandināvu apbedījumi ar bagātīgām piedevām vairākos Grobiņas apkārtnes kapulaukos. Pilnīgi pretēja tendence novērojama vēlā dzelzs laikmetu kontaktu pētniecībā, kur pētījumi tiek balstīti uz ierobežotajām rakstīto avotu ziņām, un joprojām tiek maz izmantots vai pat ignorēts arheoloģiskais materiāls. Par skandināvu senlietām rakstīts senlietu tipoloģisko pētījumu ietvaros, tomēr no plašākiem secinājumiem pētnieki izvairījušies.

Rakstīto avotu – skandināvu sāgu un kristīgo hroniku sniegtā informācija liecina par dažāda rakstura kontaktiem. Plašākās ziņas dotas par militāra rakstura saskarsmi, savstarpējos sirojumos un skandināvu valdnieku mērķtiecīgos uzbrukumos. Tirdznieciska rakstura kontakti pieminēti tikai pastarpināti, tomēr šajā laikā sirojumi no tirdzniecības bieži nav nošķirami. Neskaitot Indriķa hronikā minētos vendus, rakstītie avoti Kurzemē min vienīgi kuršus. Iespējams, gadījumos, kad kurši minēti kopā ar igauņiem, ar pēdējiem tiek saprasti Kurzemes Baltijas somi. Avoti bieži hiperbolizē stāstus par uzbrukumiem kuršiem vai kuršu uzbrukumiem skandināviem, tomēr iespējamās skandināvu kolonijas kontekstā hipotētiski pieļaujama arī mierīga līdzāspastāvēšana, nodarbojoties ar tirdzniecību vai zemkopību. Par skandināvu apmetnēm Kurzemē rakstītie avoti neziņo, lai gan, kā pierāda jaunākie atklājumi, vēlā dzelzs laikmeta sākumā tādas bijušas ne tikai Grobiņā, bet arī Kurzemes vidienē. Par joprojām neatbildētu uzskatāms jautājums par iespējamu skandināvu uzturēšanos Zlēku Priedniekos un Pabērzkalna apmetnē. Kā par vienīgo šobrīd zināmo skandināvu apmetnes vietu tiek runāts Palangas kontekstā. Atšķirībā no Ziemeļkurzemes un Grobiņas apkaimes, Palangu nav sasniedzis Austrumu ceļa imports, arī kopumā mūsdienu Lietuvas rietumos importa sudraba monētu daudzums vēlajā dzelzs laikmetā ir niecīgs, kas liecina, ka ap 9.-10. gadsimtu tirdzniecība ar skandināviem uz dienvidiem no Grobiņas bija mazaktīva. Iespējams, šajā laikā Dienvidkurzemei nozīmīgāka bija tirdzniecība citos virzienos, piemēram, ar prūšiem.

Rakstītie avoti liecina par zviedru un dāņu politiskajām interesēm Kurzemē. Kurzeme bieži minēta starp skandināvu valdnieku iekarotajām teritorijām un, lai arī lielākoties tas skaidrojams ar centieniem valdniekus glorificēt, tomēr nav neiespējami uzbrukumi Kurzemes iedzīvotāju teritorijām, piedzenot no tiem epizodiskus meslu maksājumus. Atsevišķos gadījumos iespējams rakstītos avotos minētos uzbrukumus pamatot ar arheoloģiskajām liecībām. Avotos minēti dāņu kristīgās misijas aizsākumi Baltijā ar baznīcas būvi, tomēr bez papildus ziņām par ticamu misijas darbību iespējams runāt tikai 13. gadsimtā. Vienlaikus,

ticams, ka kuršiem un Baltijas somiem kristietība bija pazīstama vēl pirms vācu misijas sākšanās, ņemot vērā savstarpējo kontaktu intensitāti ar skandināviem, kuri kristietību jau bija pieņēmuši. Rakstītajos avotos skandināvu un kuršu kontakti minēti kopš 9. gadsimta, bet maksimālo intensitāti tie sasniedza 11. gadsimtā. Arheoloģiskajā materiālā Kurzemē vairāk liecību saistītas ar 9.-10. gadsimtu, savukārt 11. gadsimtā novērojams zināms importa priekšmetu apsīkums Venta lejtecē. Tas skaidrojams ar vispārīgu vikingu aktivitāšu samazināšanos, bet zināma loma bija arī jaunu iedzīvotāju (kuršu) ienākšanai reģionā. Aktīvi kontakti starp kuršiem un skandināviem gan vēl visā 9., arī 10. gadsimtā vēl saglabājās Grobiņas apkārtnē. Pēc arheoloģiskā materiāla secināms, ka īpaši intensīvi kontakti vēlajā dzelzs laikmetā skandināviem bijuši tieši ar Baltijas somiem. Lai arī vēlā dzelzs laikmeta otrajā pusē skandināvu militārās aktivitātes pieklusa, tomēr tirdznieciskās saites saglabājās vienlīdz spēcīgas, turpinoties vēl viduslaiku sākumā. Šajā laikā aizvien vairāk skandināvu priekšmetu parādījās Talsu apkārtnē, iespējams, tirgotājiem izmantojot Engures ezerā ietekošās upes.

Vēlajā dzelzs laikmetā kopumā izdalāmas četras galvenās kontaktu zonas Kurzemē: Grobiņas apkārtnē no vidējā dzelzs laikmeta līdz 9./10. gadsimtam, Ventas lejtece, no vidēja dzelzs laikmeta līdz aptuveni 10. gadsimta beigām, kas hronoloģiski daļēji pārklājas ar Grobiņas apdzīvotību, nedaudz vēlāk – Palangas apkārtnē, kas turpinājusi pastāvēt arī pēc 11. gadsimta, un Talsu reģions. Ventas krastos importa priekšmetu koncentrācija vērojama sākot ar zonu ap mūsdienu Kuldīgu, kur dabīgie šķēršļi apgrūtināja tālāku kuģu pārvietošanos. Iespējams, kā atsevišķs reģions izdalāma Užavas upe, kuras krastos arī koncentrējas skandināvu priekšmetu atradumi. Turpmākie arheoloģiskie atklājumi salīdzinoši maz pētītajā Kurzemē var ieviest izmaiņas šajā ainā, tomēr maz ticams, ka tie varētu apstiprināt teoriju par Grobiņas kolonistu migrāciju uz Kurzemes ziemeļiem pēc apmetnes atstāšanas. Jāatzīmē, ka jauno skandināvu senvietu atklājumi un plaši izplatītie importa priekšmeti pārlicinoši liek pārskatīt iesakņojušos uzskatus par Grobiņu kā vienīgo skandināvu centru Kurzemē.

Kurzemē izteikti daudz importa priekšmetu vēlajā dzelzs laikmetā ir tieši vai pastarpināti saistīti ar Gotlandi. Caur Gotlandes salu Kurzemē nonāca sudrabs un Austrumu preces. Nepabeigtu rotadatu atradumi liecina, ka pašā salā tika izgatavota produkcija tieši Kurzemes patērētājiem. Ļoti nozīmīga bija ieroču piegāde no Gotlandes, par to liecina 13. gadsimta rakstītie avoti. Pagaidām nav zināms, kādus vēl priekšmetus, neskaitot minētās rotadatas, un kādos apmēros Gotlandē izgatavoja uz vietas pārdošanai Kurzemē. Intensīvie kontakti ietekmēja Kurzemes iedzīvotāju materiālo kultūru; tajā ir iespējams konstatēt aizguvumus gan rotu formās un stilā, gan ieroču materiālā. Notika arī pretējs process, Kurzemes ietekmēm nokļūstot Gotlandē. Šo jautājumu gan pagaidām aktualizējuši tikai pāris autori.

Vēlajā dzelzs laikmetā turpinājās iepriekšējos gadsimtos, pat gadu tūkstošos nostiprinātie savstarpējie kontakti. Līdz ar jaunajiem atklājumiem, nepieciešams pārlūkot arī skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju sakarus vidējā dzelzs laikmetā, kuri, kā norāda jau atsevišķie maģistra darbā minētie priekšmeti, neaprobežojās ar tikai ar Grobiņas apkārtni. Vēlajā dzelzs laikmetā sakaru intensifikācija skaidrojama kompleksi ar vikingu aktivitāšu straujo pieaugumu.

Šis pētījums centās iezīmēt galvenos kontaktu reģionus Kurzemē, to hronoloģiju un sakarus aktīvākos skandināvu reģionus. Turpmākie arheoloģiskie pētījumi var sniegt jaunus akcentus skandināvu un Kurzemes iedzīvotāju kontaktu izpētē. Vēlajā dzelzs laikmetā Kurzemi ar Skandināviju vienoja ne tikai kopīgā Baltijas jūra, bet arī līdzības materiālajā kultūrā un, iespējams, arī citās, arheoloģiski grūti tveramās jomās. Turpmākajā pētniecībā nepieciešams pievērsties Kurzemes iedzīvotāju atstātajām liecībām Skandināvijā, kuras perspektīvas pagaidām iezīmē vien atsevišķu priekšmetu atradumi ierobežotos reģionos.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Izmantotie avoti

a. Arheoloģiskās kolekcijas

1. KNM. Lapsu senkapi: KNM 42441, KNM 42442, KNM PlgL 2995, KNM PlgL 2996, KNM PlgL 3179, KNM PlgL 3151, KNM PlgL 3180
2. LNVM. Alsungas Kalniņi: A 11675:11, A 11732:5, A 11744:2
3. LNVM. Grobiņas Smukumi: A 12060:11, A 12060:12, A 12060:13
4. LNVM. Kandava (starp Jelgavas un Zemītes lielceļu): A 8432
5. LNVM. Kazdanga: A1196
6. LNVM: Lagzdīne: VI 140:19-20
7. LNVM. Lankas: A 11145:9, A 11145:10, A 11145:11
8. LNVM. Lejnieku (Sanderu) senkapi: A 13787:1
9. LNVM. Lielīvande: A 731
10. LNVM. Matkules kapi: A 9306:119
11. LNVM. Mazdrīviņi: A 8732:3
12. LNVM. Padures pilskalns: A 13291:107
13. LNVM. Priednieku un Pabērzkalna apmetne: VI 143:17
14. LNVM. Raņķu Kapenieki: A 7619:11, A 7623:58, A 7627:40
15. LNVM. Rudbāržu Lēņu mācītājmuiža: A 9177:23
16. LNVM. Sabiles senpilsēta: VI 200:168
17. LNVM. Sāraju senkapi: A 12816:92, A 12816:93, A 12816:121, A 12816:129, A 12816:130, A 12816:131, A 12816:134
18. LNVM. Skrodersētu kapsēta: A 13839:7
19. LNVM. Skrundas Birznieki: A 14022:1
20. LNVM. Talsi, Ezera iela 6 un 8: A 11893:31
21. LNVM. Talsu pilskalns: A 11431:1062, A 11431:1063, A 11431:1125, A 11431:2031, A11431:1085
22. LNVM. Talsu Vilkumuiža: A 8170:66, A 8571:880, A 8572:7, A 10994:1220, A 10994:1231, A 10994:1232, A 10994:1289
23. LNVM. Užava: KPM 96
24. LNVM. Veckuldīgas pilskalns: A 6583, A 8098, A 8099, A 8100, A 11695, A 13451
25. LNVM. Ventspils apkārtnē s.a.: A 8906:1-6
26. LNVM. Vēversātu mājas: A 7902

27. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM I 196, RDM III 152, RDM III 153, RDM III 154, RDM III 155, RDM III 156, RDM III 200
28. LNVM. Zlēku Priednieki: A 9174:3, A 9291:1, A 9291:2, A 9174:2, A 9174:1
29. VM. Pasieste: VVM 30442/5, VVM 30173/1, VVM 30348/1, VVM 30894, VVM 3121/3 Pl, VVM 3146/18 Pl.
30. VM. Tārgale: VVM 30741, VVM 30743
31. VM. Ventspils, Maiznieku iela 11: VVM 30141
32. VM. Zūras, tag. Ventava: VVM 30786

b. Nepublicētie avoti

1. Mugurēvičs, Ē. *Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Zlēku Priedniekos un Pabērzkalnā. 1970. g. 1972. g. III.-IV. ekz.* (LVI, AA 926)
2. Šturms, E. *Zlēku Jaumbērzkalni.* (LNVM, AA 201)
3. Šturms, E. *Zlēku Priednieki.* (LNVM, AA 202)

c. Publicētie avoti

1. Brastiņš, E. *Latvijas pilskalni I: Kuršu zeme.* Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība, 1923. 139 lpp.
2. Ducmane, K., Ozoliņa, A. *Latvija Eiropā: Monētu depozīti 1.-20. gadsimtā.* Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2009. 223 lpp.
3. Gintautaitė-Butėnienė, E., Butėnas, E. Laivių kapinynas. *Lietuvos Archeologija* 22. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2002. 9-175 p.
4. *Indriķa hronika.* No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. Rīga: Zinātne, 1993. Pieejams: <http://www.historia.lv/biblioteka/indrika-hronika>
5. Kursis, A. *Mīti un īstenība: Ziemeļnieku sāgas par seno Latviju un latviešiem.* Stokholma: autora izdevums, 1997. 123 lpp.
6. Lūsēns, M. Jauns skandināvu kapulauks Kurzemē. *Arheologu pētījumi Latvijā 2014-2015.* Rīga: Nordik, 2016. 58.-62. lpp.
7. Mugurēvičs, Ē. Arheoloģisko pieminekļu apzināšana Kurzemē 1967. g. *Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem.* Rīga: Zinātne, 1968. 68.-72. lpp.
8. Mugurēvičs, Ē. *Rietumeiropas hronikas par baltu apdzīvotām zemēm: 9.-13. gadsimta hroniku fragmenti, tulkojumi, komentāri.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015. 143 lpp.
9. Nerman, B. *Grobin-Seeburg Ausgrabungen und funde.* Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1958. 200 lpp.

10. Nerman, B. *Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum in der jüngeren Eisenzeit*. Stockholm: På Akademiens Förlag, 1929. 185 S.
11. *Senās Latvijas vēstures avoti. II sējums. 1. burtnīca (līdz 1237. gadam)*. Sast. Švābe, A. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1937. 214 lpp.
12. Sizov, V. I. *Predvaritelni otchet o poezdke s arheologicheskoj celiu v Kurliandiskuii gub letom 1895 g.* Moskva: Tovarischestvo tipografii. A. I. Mamontova, 1896. 15 s.
13. Vasks, A. Bīlavu “velna laivas” izrakumi un rekonstrukcija 1999. gadā. *Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2000. 35.-46. lpp.
14. Vijups, A. Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. *Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2002. 51.-55. lpp.
15. Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages. Ancient Settlements*. Vilnius: Versus Aureus, 2007. 423 p.
16. Žulkus, V. Palangos VIII-XIII a. Kapinyno ribų tikslinimas. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. Vilnius: Alna litera, 1988. 123-125 p.

2. Izmantotā literatūra

a. Monogrāfijas, rakstu krājumi, zinātniskās publikācijas

1. Andersons, E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, Nr. 1 (510), 1990. 30.-46. lpp.
2. Andersons, E. Dānijas sakari ar Baltijas zemēm no IX līdz XIII gadsimtam vēstures avotu gaismā. *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, Nr. 2 (511), 1991. 16.-33. lpp.
3. Apals, J., Atgāzis, M., Graudonis, J. u.c. *Latvijas senākā vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g.* Rīga: LU Latvijas vēstures institūts, 2001. 463 lpp.
4. Asaris, J. Par kuršu izplatību Ziemeļkurzemē 11.-13. gadsimtā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidniens, 38.-42. lpp.
5. Asaris, J., Lūsēns, M. Kuldīga zem Kuldīgas. Grām.: *Kuldīga: arhitektūra un pilsētībūvniecība*. Red. Krastiņš, J. Kuldīga: Kuldīgas novada pašvaldība, 2013. 133.-172. lpp.
6. Asaris, J., Muižnieks, V. u.c. *Kurši senatnē. Couronians in antiquity*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 159 lpp.
7. Asaris, J., Urtāns, J. A Study of Historical Port Sites in Kurzeme between Pāvilosta and Užava. *Lietuvos Archeologija 21*. Ats. red. Girininkas, A. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. 367-374 p.

8. Asaris, J., Urtāns, J. *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga: Fonds "Mantojums", 1998. 72 lpp.
9. Asaris, J. 11.-13. gs. zobenu maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidieni. 21.-27. lpp.
10. Atgāzis, M. Āvas cirvji Latvijā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1997, 19. laidieni, 53.-63. lpp.
11. Auns, M. Districts, Administrative Centres or Villages? Places in North Curonia Mentioned in 13th Century Agreements. In: *Lübeck style? Novgorod style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD*. Ed. by Auns, M. Rīga: Nordik, 2001. P. 307-314.
12. *Austrumbaltijas un Skandināvijas kontakti agrajos viduslaikos: starptautiskās konferences (Rīga, 1990. 23.-25.X) referātu tēzes*. Red. Apala, Z., Mugurēvičs, Ē., Ronis, I. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts, 1990. 62 lpp.
13. Bahn, P., Renfrew, C. *Archaeology: Theories, Methods and Practice*. 6th ed. London: Thames & Hudson, 2012. 656 p.
14. Bebre, V. Dzeramie ragi kuršu apbedījumos. Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 96.-118. lpp.
15. Berga, T. Saliekamie svāriņi Latvijā (10.-13. gs.). *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1996, 18. laidieni, 49.-61. lpp.
16. Berga, T., Vijups, A. Vārves Pasiectes 11. gs. monētu depozijs. Grām.: *Ventspils muzeja raksti VII*. Ventspils: Ventspils muzejs, 2012. 29.-37. lpp.
17. Biļķins, V. *Kursa un kuršu cīņas*. Linkolna, Nebraska: Pilskalns, 1967. 285 lpp.
18. Bliujienė, A. A microregion between Šilutė-Priekulė and Švėkšna in western Lithuania or alternatively the Lamata land according to archaeological data. *Arheologia Litwana* 4, 2005, P. 122-137.
19. Bliujienė, A. A Scandinavian-style belt buckle from the Užpelkiai cemetery. *Fennoscandia archaeologica XIII*, 1996, P. 93-98.
20. Bliujienė, A. Baltų zoomorfinis stilius. *Lietuvos Archeologija* 21, 2001, 205-222. p.
21. Blomkvist, N. *The Discovery of the Baltic: The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075-1225)*. *The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 15*. Leiden; Boston: Brill, 2005. 774 p.
22. Blomkvist, N. East Baltic vikings – with particular consideration to the Curonians. In: *Praeities puslapiai: archeologija, kultūra, visuomenė*. Red. Kazakevičius, V.

- Klaipēda: Klaipēdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2005. 71-92. p.
23. *The Cambridge History of Scandinavia. Volume I. Prehistory to 1520.* Ed. by Helle, K. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 872 p.
 24. Celmiņš, A. Daži Rīgas un Ziemeļkurzemes 11.-14. gadsimta etniskās vēstures aspekti. *Ventspils muzeja raksti II.* Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 156.-171. lpp.
 25. *Ceļā uz latviešu tautu. On the Road to Becoming Latvian.* Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2016. 191 lpp.
 26. Christiansen, E. *The Norsemen in the Viking Age.* Oxford: Blackwell Publishers, 2002. 378 p.
 27. Ciglis, J., Zirne, S., Žeiere, I. *Lībieši senatnē: The Livs in Antiquity.* Rīga: Latvijas Vēstures muzejs, 2001. 53 lpp.
 28. *Die Kontakte zwischen Ostbaltikum und Skandinavien im frühen Mittelalter.* Ed. Loit, A. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis, 1990. 184 S.
 29. Fønnesberg-Schmidt, I. *The Popes and the Baltic Crusades 1147-1254. The Northern World: North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD: Peoples, Economies and Cultures. Volume 26.* Leiden; Boston: Brill, 2007. 287 p.
 30. *Guta Lag and Guta Saga: The Law and History of the Gotlanders.* Ed. by Peel, C. London: New York: Routledge, 2015. xx p.
 31. Hedenstierna-Jonson, Ch. Social and political formations in the Scandinavian areas, 8th-10th century. The martial perspective. In: *Territorio, Sociedad y Poder*, 2009, Anejo N° 2, P. 89-104.
 32. Hodder, I., Hutson, S. *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology.* 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 293 p.
 33. *Imagined Communities on the Baltic Rim, from the Eleventh to Fifteenth Centuries.* Ed. by Hermanson, L., Jezierski, W. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. 364 p.
 34. Jansson, I. Dress Pins of East Baltic Type Made on Gotland. In: *Archaeology east and west of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991.* Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 83-90.
 35. Kazakevičius, V. *IX-XIII a. Baltų Kalavijai.* Vilnius: Lietuvos Istorijos Institutas, 1996. 173 p.

36. Kruse, F. *Necrolivonica oder Alterthümer Liv- Esth- und Curlands bis zur Einführung der Christlichen Religion in den Kaiserlich Russischen Ostsee-Gouvernements: zusammengestellt und historisch erläutert in einem Unterthänigsten Generalberichte über seine auf Allerhöchsten Befehl im Jahre 1839 ausgeführte Archaeologische Untersuchungsreise: nebst mehreren wissenschaftlichen Excursen und vielen Lithographien von Alterthümern, Plänen und Charten*. Dorpat: Leipzig: 1842.
37. Kuncienė, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais. *Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I-XIII a.* Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Istorijos institutas, 1972. 149-254 p.
38. Kursis, A. *Borchsokinge – vikingu terminis zviedru meslu zemēm Latvijā? Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, Nr. 3, 2000, 55.-68. lpp.
39. Kursis, A. *Daugmales pilskalna mīklas*. Stokholma: autora izdevums, 2001. 45 lpp.
40. Kursis, A. Latviešu vietvārdi Zviedrijas rūnakmeņos. *Grāmata*, 1992, Nr. 4. 76.-85. lpp.
41. Lang, V., Valk, H. Chapter 12. An Archaeological Reading of the Chronicle of Henry of Livonia: Events, Traces, Contexts and Interpretations. In: *Crusading and Chronicle Writing on the Medieval Baltic Frontier: A Companion to the Chronicle of Henry of Livonia*. Ed. by Jensen, C. S., Kaljundi, L., Tamm, M. Farnham; Burlington: Ashgate, 2011. P. 291-316.
42. *Latvijas daba 3. Enciklopēdija "Latvija un latvieši"*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1995. 255 lpp.
43. *Latvijas daba 6. Enciklopēdija "Latvija un latvieši"*. Atb. red. Kavacs, G. Rīga: Preses nams, 1998. 598 lpp.
44. *Latvijas PSR arheoloģija*. Rīga: Zinātne, 1974. 368 lpp.
45. *Lietuvos istorija II tomas. Geležies amžius*. Vilnius: Baltos lankos, 2007. 517 p.
46. Magnusson, G. Iron Production, Smithing and Iron Trade in the Baltic during the Late Iron Age and Early Middle Ages (c. 5th-13th Centuries). In: *Archaeology East and West of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 61-70.
47. Mickevičius, A. Curonia in the 'Eastern Policy' of Viking Age Scandinavia. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age*. Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 191-199.

48. Mickevičius, A. Curonian “Kings” and “Kingdoms” of the Viking Age. In: *Lithuanian Historical Studies*, 1997, Vol. 2. P. 7-14.
49. Mickēvičius, A. *Normanai ir baltai IX-XII a.* Vilnius: Versus Aureus, 2004. 181 p.
50. Mugurēvičs, Ē. Arheoloģiskie pētījumi Ventas lejteces apgabala dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos. Izrakumi Zlēkās. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, 20. laidieni, 2000, 74.-87. lpp.
51. Mugurēvičs, Ē. Rakstīto vēstures avotu senākās ziņas par baltu tautām (ģeogrāfiskā un ģeopolitiskā skatījumā). Grām.: *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 30.-50. lpp.
52. Mugurevich, E. *Vostochnaja Latvija i Sosednie Zemli v X-XIII vv.: Ekonomicheskie svjazi s Rusiju i drugimi territorijami, Puti soobschenija*. Rīga: Zinatne, 1965. 145 s.
53. Muižnieks, V. *Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.-18. gadsimta apbedīšanas vietu materiāla*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2015. 330 lpp.
54. Nooman, T. S. Dirham Hoards from Medieval Lithuania. *Journal of Baltic Studies*, 1992, Volume XXIII, Number 4. P. 395-414.
55. *The Oxford Handbook of Archaeology*. Ed. by Cunliffe, B., Gosden, C., Joyce, R. A. Oxford: Oxford University Press, 2009. 826 p.
56. Page, R. I. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials and Myths*. Toronto Buffalo: University of Toronto Press, 1998. 240 p.
57. Pašinskas, V. Development of maritime human resources and education on basis of Balts' shipping history. In: *Proceedings of 12th International Conference “Maritime Transport and Infrastructure – 2010”*. Rīga: Latvijas Jūras akadēmija, 2010. P. 158-163.
58. Petrenko, V., Urtāns, J. *Grobiņas arheoloģijas pieminekļi*. Rīga: Nordik, 2012. 103 lpp.
59. *Pētījumi kuršu senatnē: rakstu krājums*. Sast. Muižnieks, V. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2008. 191 lpp.
60. Radiņš, A. *Arheoloģisks ceļvedis latviešu un Latvijas vēsturē*. Rīga: Neputns, 2012. 415 lpp.
61. Randsborg, K. *The Viking Age in Denmark*. London: Duckworth, 1980. 206 p.
62. Ritums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. *Archaeologia Baltica*, 2012, Vol. 17, P. 34-42.
63. Roesdahl, E. *The Vikings: Third Edition*. Penguin Books, 2016. 351 p.
64. Rutkis, J. *Latvijas ģeogrāfija*. Stokholma: Apgāds Zemgale, 1960. 794 lpp.

65. Sedovs, V. *Balti senatnē*. Rīga: Zinātne, 1992. 157 lpp.
66. Spirģis, R. *Brunrupuču saktas ar krūšu važiņrotām un lībiešu kultūras attīstība Daugavas lejtecē 10.-13. gadsimtā*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008. 511 lpp.
67. Spirģis, R. The Liv Oval Brooches: Their Origins and the Development of the Ornamentation. In: *Humanities and Social Sciences, Latvia: Art, Applied Art and Symbols in Latvian Archaeology*, 2003, 2 (39). P. 77-95.
68. Ščavinskas, M. Some Notes on the Issue of the Development of Balt Society in the Ninth to the 13th Centuries in the Context of the Socio-political Structures of the Baltic Region. *Archaeologia Baltica*, Vol. 19, 2013, P. 82-101.
69. Šnē, A. Agrās pilsētas, rezidences, nocietinājumi... Dienvidaustrumlatvijas dzelzs laikmeta pilskalni sociālpolitiskā kontekstā. Grām.: *Arheoloģiskie pieminekļi, arheoloģiskās vietas*. Red. Šnē, A., Urtāns, J. Rīga: Valsts Kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 2000. 40.-53. lpp.
70. Šnē, A. Hillforts of the Late Prehistoric Livs: Evidence for Chiefdom? In: *Lübeck style? Novgorod style? Baltic Rim Central Places as Arenas for Cultural Encounters and Urbanisation 1100-1400 AD*. Ed. by Auns, M. Rīga: Nordik, 2001. P. 337-344.
71. Šnē, A. Kādas sabiedrības portrets: Sāraju senkapi un sociālpolitiskās attiecības Kurzemē aizvēstures beigās. *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 128.-155. lpp.
72. Šnē, A. Social Structures of Livonian Society in the Late Iron Age (10th – Early 13th Century). In: *Arkeologi över gränser: Möten mellan lettisk och svensk arkeologi*. Red. Jensen, O. W., Karlsson, H., Vijups, A. Göteborg: Göteborg University Department of Archaeology, 1997. P. 183-207.
73. Šnē, A. Ticība, vara un tirdzniecība: kristietības loma vietējo iedzīvotāju sabiedrībās Latvijas teritorijā 11.-13. gadsimtā. *Latvijas Universitātes raksti. Vēsture: Zeme, vara un reliģija viduslaikos un jaunajos laikos Baltijas jūras reģionā*, 2009, 725. sējums, 29.-44. lpp.
74. Šterns, I. Vikingu institūciju atspulgs viduslaiku Latvijas vēstures dokumentos. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 18. laidniens, 1996, 131.-136. lpp.
75. Šturms, E. Elka kalni un pilskalni Kursā. *Labietis*, Nr. 1, 01.01.1937., 21.-32. lpp.
76. Šturms, E. Schwedische kolonien in Lettland. In: *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, No. 44, 1949, s. 205-217.
77. Švābe, A. *Straumes un avoti I. I. sējums*. Rīga: A. Gulbis, 1938. 408 lpp.

78. Thunmark-Nylén, L. Churchyard Finds from Gotland (11th-12th centuries). In: *Archaeology east and west of the Baltic: papers from the Second Estonian-Swedish Archaeological Symposium, Sigtuna, May 1991*. Ed. by Jansson, I. Stockholm: Department of Archaeology, Stockholm University, 1995. P. 161-189.
79. Thunmark-Nylén, L. Some Notes on the Contacts Between Gotland and the East Baltic Area. *Archaeologia Baltica*, 2000, Vol. 4, P. 173-180.
80. Tvauri, A. *The Migration Period, Pre-Viking Age, and Viking Age in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 2012. 384 p.
81. Vaska, B. Ornaments uz kuršu aprocēm ar zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 1994, 17. laidziens, 113.-119. lpp.
82. Vasks, A. Akmeņu krāvuma kapulauki Kurzemē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidziens, 141.-153. lpp.
83. Vasks, A. *No medniekiem un zvejniekiem līdz lopkopjiem un zemkopjiem: Latvijas aizvēstures senākais posms (10 500.-1. g. pr. Kr.)*. Rīga: Zinātne, 2015. 183 lpp.
84. Vasks, A. Rietumlatvija bronzas laikmeta sakaru lokā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2003, 21. laidziens, 132.-140. lpp.
85. Vasks, A. Vendu jautājums Latvijas aizvēsturē. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2012, 26. laidziens, 105.-112. lpp.
86. Vasks, A., Kalniņa, L. Apdzīvotība un zemkopība Rietumlatvijā agro metālu periodā. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 23. laidziens. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 282.-294. lpp.
87. Vasks, A., Vijups, A. *Staldzenes bronzas laikmeta depoziāts. Staldzene Bronze Age Hoard*. Rīga: Ventspils muzejs, 2004. 80 lpp.
88. *Viking*. Ed. by Pentz, P., Wemhoff, M., Williams, G. Copenhagen: Nationalmuseet, 2013. 288 p.
89. Vilcāne, A. Zemes un tautas Latvijā 9.-12. gadsimtā. Grām.: *Latvieši un Latvija. 1. sējums. Latvieši*. Red. Jansone, I., Vasks, A. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 84.-103. lpp.
90. Zabiela, G. Scandinavian arrowheads in Lithuania. In: *Archaeologia Baltica 2. The Balts and their Neighbours in the Viking Age*. Ed. by Kazakevičius, V., Žulkus, V. Vilnius: Institute of Lithuanian History, 1997. P. 133-140.
91. Zariņa, A. *Salaspils Laukskolas kapulauks 10.-13. gadsimts*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2006. 463 lpp.

92. Zemītis, G. Kuršu reliģiskie priekšstati pēc rakstītajiem avotiem un arheoloģiskajām liecībām (10.-15. gadsimts). Grām.: *Ventspils muzeja raksti II*. Red. Kvaskova, V., Lancmanis, I. Vasks, A., Vijups, A. Rīga: Ventspils muzejs, 2002. 84.-95. lpp.
93. Zemītis, G. Pakavsaktas ar stilizētiem ažūriem zvērgalvu galiem. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 2006, 23. laidziens, 338.-345. lpp.
94. *Zemgaļi senatnē. Žiemgaliai senovėje*. Rīga: Latvijas Vēstures muzejs; Lietuvas nacionālais muzejus, 2003. 109. lpp.
95. Žulkus, V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten. *Archaeologia Baltica*, Vol. 2, 1997, P. 165-189.
96. Žulkus, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius: Versus Aureus, 2004. 256 p.
97. Žulkus, V. Settlements and Piracy on the Eastern Shore of the Baltic Sea: The Middle Ages to Modern Times. *Archeologia Baltica*, Vol. 16, 2011, P. 58-71.

b. Katalogi

1. Arbman, H. *Birka I: Die Gräber*. Uppsala: Almqvist & Wiksells Boktryckeriaktiebolag, 1940. 564 s.
2. Carlsson, A. *Djurhuvudformiga spännen och gotländsk vikingatid: Text och katalog*. Stockholm: Stockholms universitet Institutionen för Arkeologi, 1983. 210 s.
3. *From Viking to Crusader: The Scandinavians and Europe 800-1200*. Eds. Roesdahl, E., Wilson, D. M. New York: Rizzoli, 1992. 429 p.
4. *Fynden från Grobin i Lettland*. Stockholm: Statens Historiska Museum, 1930. 16 s.
5. *Statens historiska museum Webbplats för forskare Historiska.se*. Pieejams: <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>
6. *Kuršiai: Genties kultūra laidosenos duomenimis. The Curonians: Tribe Culture According to the Burial Data*. Sast. Lukėnaitė-Griciuvienė, E. Vilnius: Lietuvas nacionalinis muziejus, 2008. 460 p.
7. Thunmark-Nylén, L. *Die Wikingerzeit Gotlands II: Typentafeln*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1998. 331 p.
8. Thunmark-Nylén, L. *Vikingatida dosspännen – teknisk stratigrafi och verkstadsgruppering*. Uppsala: Uppsala University Institute of North European Archaeology, 1983. 146 s.
9. *Žiemgaliai: Baltų archeologijos paroda. Katalogas. The Semigallians: Baltic Archaeological Exhibition. Catalogue*. Vilnius: Rīga: Lietuvas nacionalinis muzejus; Latvijas Vēstures muzejs, 2005. 239 p.

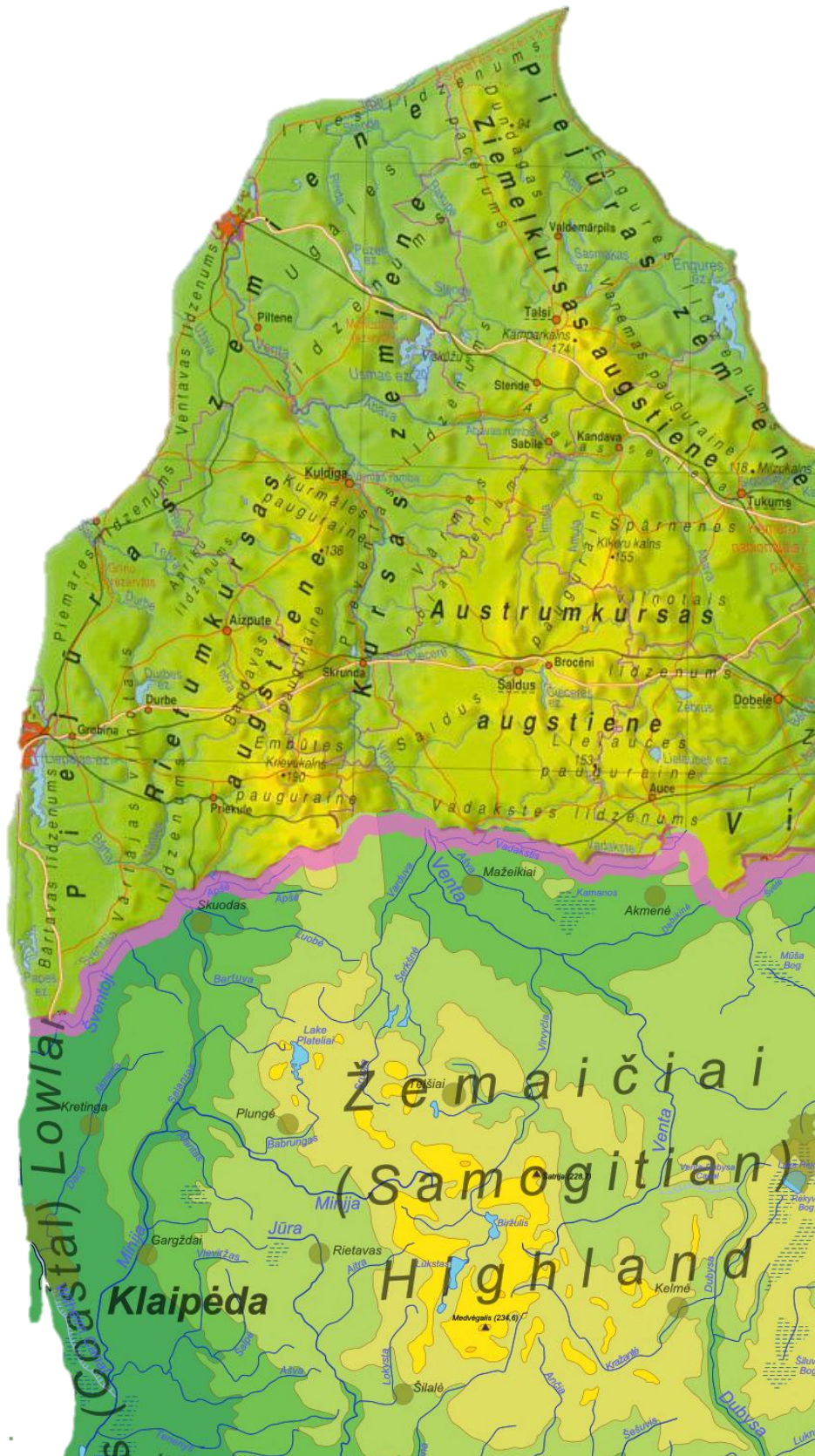
c. Interneta resursi

1. Bagge, Sverre. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press, 1991. Pieejams: <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft0f59n6wc;brand=ucpress> [skatīts 11.03.2017]
2. Hedenstierna-Jonson, Ch. Borre style metalwork in the material culture of the Birka warriors: An apotropaic symbol. In: *Fornvännen. Journal of Swedish Antiquarian Research*, No. 101, 2006, s. 312-122. Pieejams: <https://www.scribd.com/document/77645007/Borre-Style-Metalwork-in-the-Material-Culture-of-Teh-Birka-Warrior> [skatīts 12.04.2017]
3. Pedersen, U. Weights and balances. In: I D. Skre (red.). *Means of Exchange. Dealing with Silver in the Viking Age, Kaupang Excavation Project Publication Series*, vol. 2. Norske Oldfunn XXIII. Århus: Aarhus University Press, 2008. S. 119–195. Pieejams: https://www.academia.edu/5010903/Weights_and_balances [skatīts 02.04.2017]
4. Spirģis, R. Kristieši pirms krusta kariem Latvijas teritorijā? Kristietības izplatība Daugavas lībiešu zemēs 11.–12. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, 26. laidniens, 2012. 113.-142. lpp. Pieejams: https://www.academia.edu/4536177/Kristie%C5%A1i_pirms_krusta_kariem_Latvijas_teritorij%C4%81_Kristiet%C4%ABbas_izplat%C4%ABba_Daugavas_l%C4%ABbie%C5%A1u_zem%C4%93s_11._12._gs._Arheolo%C4%A3ija_un_etno%C4%81fija._R%C4%ABga_2012._26._laid._113.-142._lpp [skatīts 07.05.2017]
5. Sprūde, V. Vikingiem patīcis Ventas krastos. *Latvijas Avīze*, 17.12.2016. Pieejams: <http://www.la.lv/vikingiem-paticis-ventas-krastos/> [skatīts 04.04.2017]
6. Thedéen, S. Box Brooches beyond the Border Female Viking Age Identities of Intersectionality. In: *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology. Stockholm Studies in Archaeology 58*. Back Danielsson, I., M., Thedéen, S. Eds. Stockholm: Stockholm University, 2012. P. 61-81. Pieejams: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:571447/FULLTEXT01.pdf> [13.05.2017]
7. Zeļenkovs, A. Kaupo. *Historia*, 20.04.2001. Pieejams: <http://www.historia.lv/personas/kaupo> [skatīts 03.05.2017]

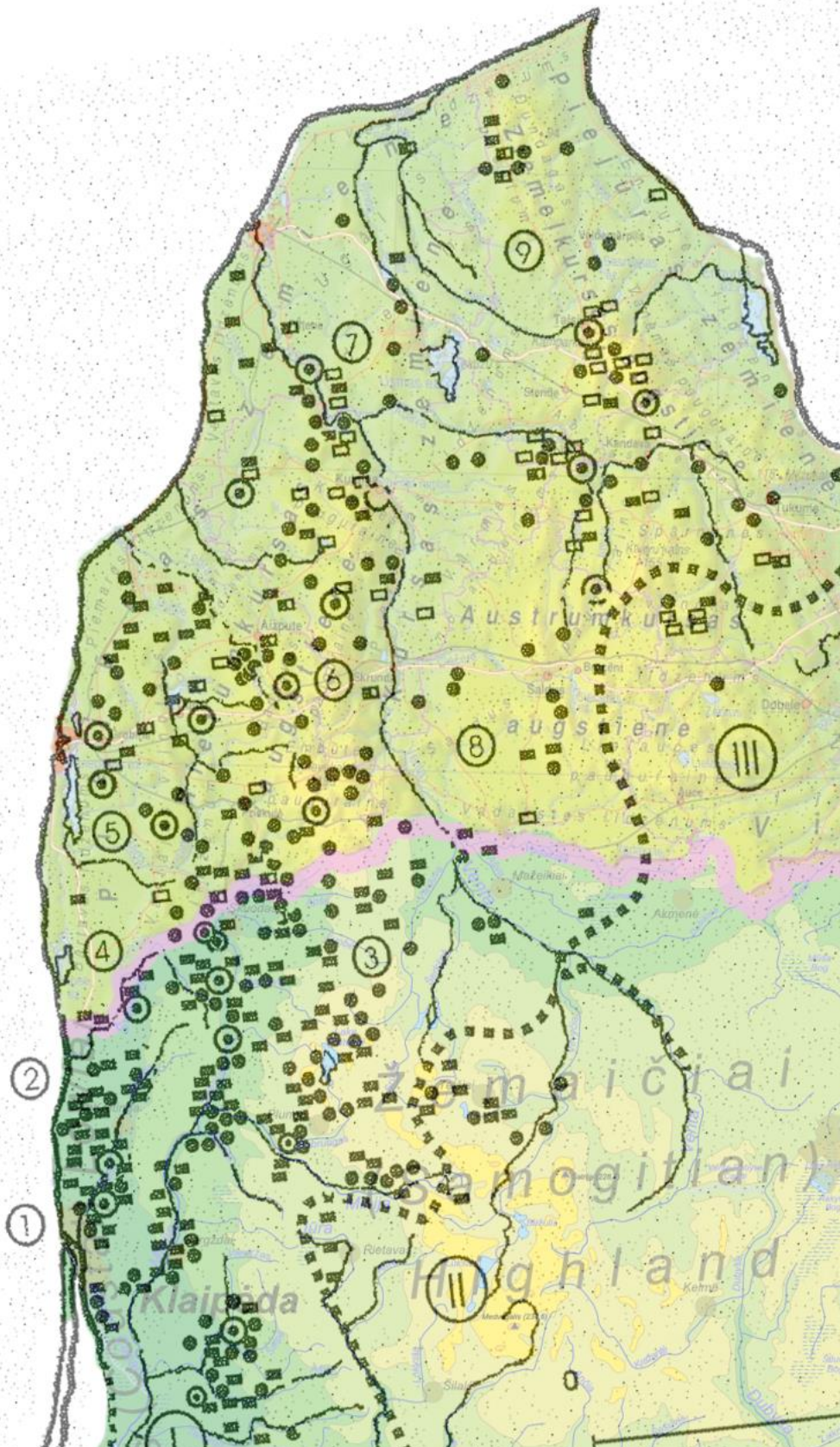
d. Maģistra darbi, promocijas darbi, promocijas darbu kopsavilkumi

1. Atgāzis, M. *Tuvcīņas ieroči senā Latvijā 10.-13. gadsimtā: promocijas darba kopsavilkums*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Latvijas vēstures institūts, 1998. 79 lpp.
2. Gunnarsson, D. *The distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland: Iron Age Networks and Identities*. Gotland: Gotland University, 2013. 96 p.
3. Jume, A. *Skandināvi Grobiņas un tās apkārtnes arheoloģiskajā materiālā 7.-9. gadsimtā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2014. 160 lp.
4. Legzdīņa, D. *Kaula un raga ķemmes Latvijas arheoloģiskajā materiālā dzelzs laikmetā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2011. 114 lp.
5. Love Melander, V. N. *Det obetydliga: om fiskhuvudformiga hängen, sociala praktiker och förändring, 600-1200 e. Kr. The Insignificant: Fish-head pendants, Social structures and Change, 600-1200 AD*. Uppsala: Uppsala universitet, 2014. 328 s.
6. Šulte, A. *Vēlā dzelzs laikmeta keramika Rietumlatvijā: maģistra darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2013. 156 lp.
7. Tomsons, A. *Divasmeņu zobeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā 9.-13. gadsimtā: promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 2012. 449 lp.
8. Vijups, A. *Latvijas XIII-XVII gs. pakavsaktas kā arheoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze): promocijas darbs*. Rīga: Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, 1998. 297 lpp.

1. pielikums. Attēli

1.1 att. Kurzemes un Ziemeļrietumu Lietuva ģeogrāfiskā karte

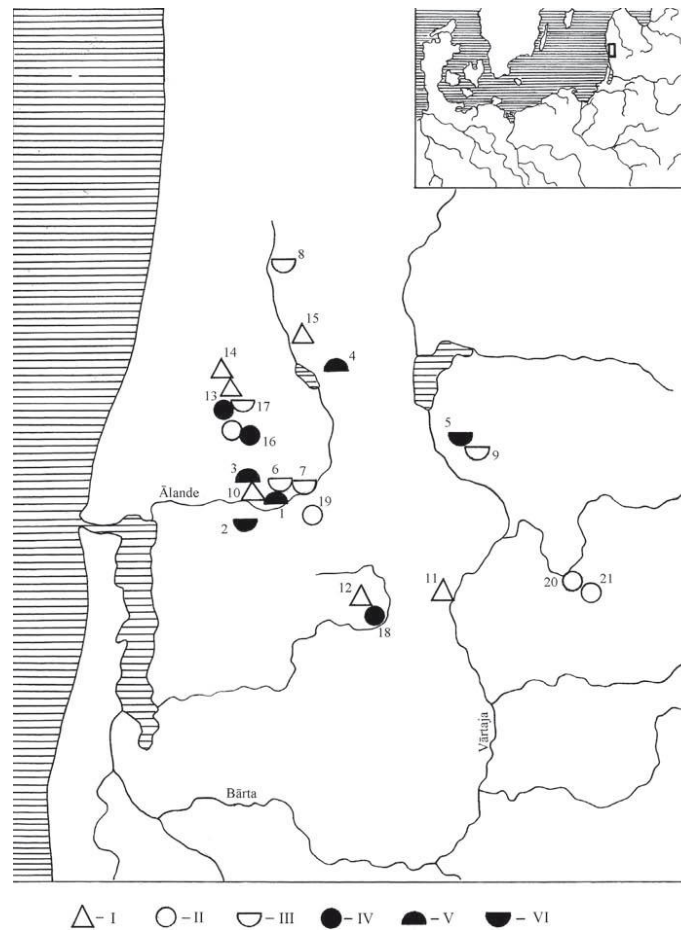

1.2. att. Kuršu arheoloģisko senvietu izvietojuma ģeogrāfija (senvietas pēc Žulkus, V. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*, 41 p. 6 pav.)

1 – Pilsāts, 2 – Megava, 3 – Ceklis, 4 – Duvzare, 5 – Piemare, 6 – Bandava, 7 – Ventava, 8 – Zeme starp Skrudu un Zemgali, 9 – Vanema.

I – Lamata, II – Žemaišu teritorija, III – Zemgale

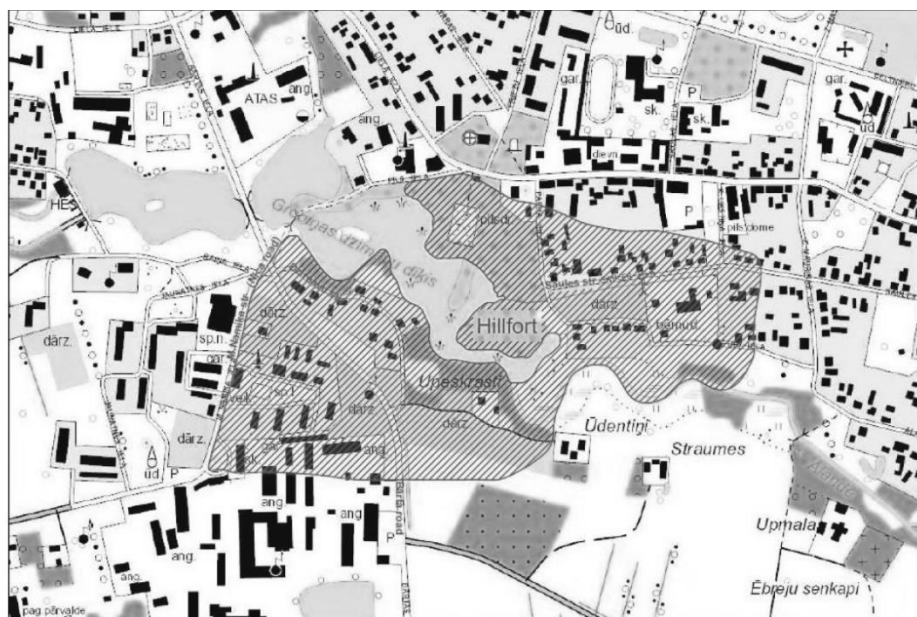
● - nozīmīgs centrs, ● - s.a., ■ - ugunskaipi, □ - skeletkapi

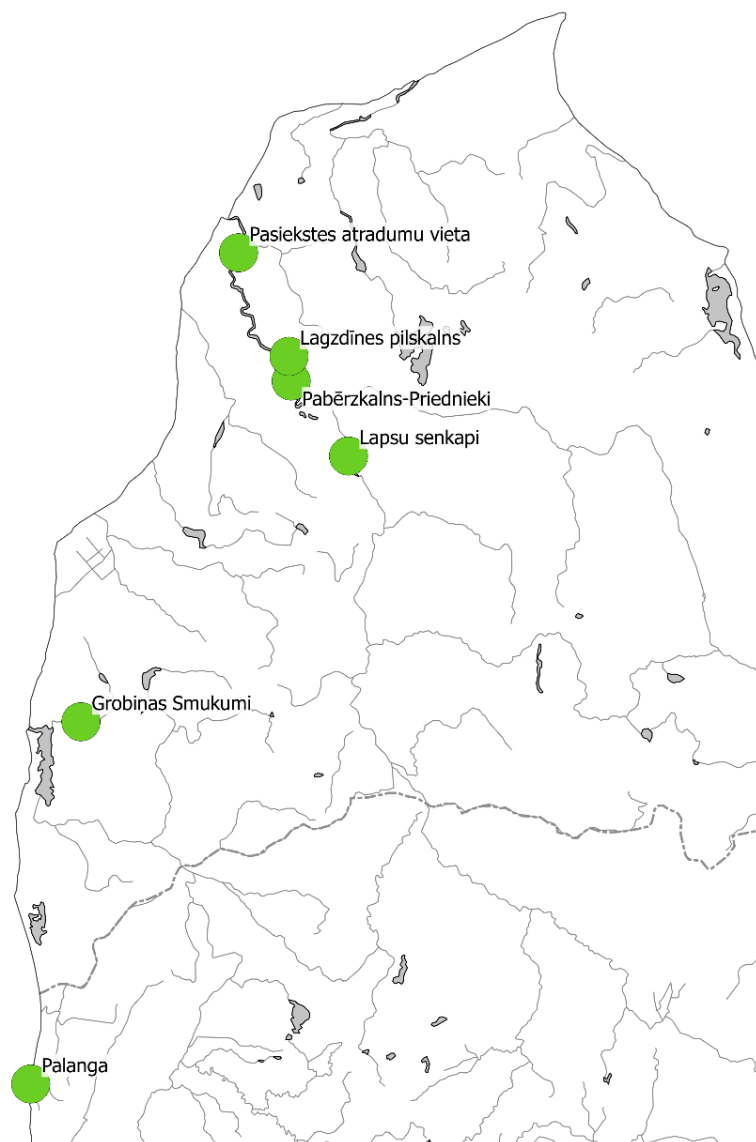
2.1. att. Grobiņas apkārtnes vidējā un vēlā dzelzs laikmeta arheoloģiskās senvietas (pēc Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. P. 39, fig. 3).

I – pilskalns, II – kuršu s.a., III – kuršu kapulauki, IV – skandināvu s.a., V – skandināvu uzkalniņkapi, VI – skandināvu līdzenie kapulauki.

1. Priediens II, 2. Smukumi, 3. Porāni, 4. Tāšu Jāči, 5. Durbes Sauslauki, 6. Priediens I, 7. Atkalni, 8. Vērgales Ošenieki, 9. Durbes Dīri, 10. Skābaržkalns, 11. Vārtājas pilskalns, 12. Gaviezes Elku kalns, 13. Kalnamļu (Mātru) pilskalns, 14. Medzes pilskalns, 15. Tāšu (Vītku) pilskalns, 16. Medzes Strautiņi, 17. Medzes Kapsēde, 18. Gaviezes Saļas, 19. Grobiņas Ilģi, 20. Bunkas muiža, 21. Bunkas Kalniņi.

2.2. att. Iespējamā skandināvu apmetne Grobiņā (pēc Rītums, R., Virse, I. The Grobiņa complex of dwelling locations and burial sites, and related questions. Plate IV – 2)

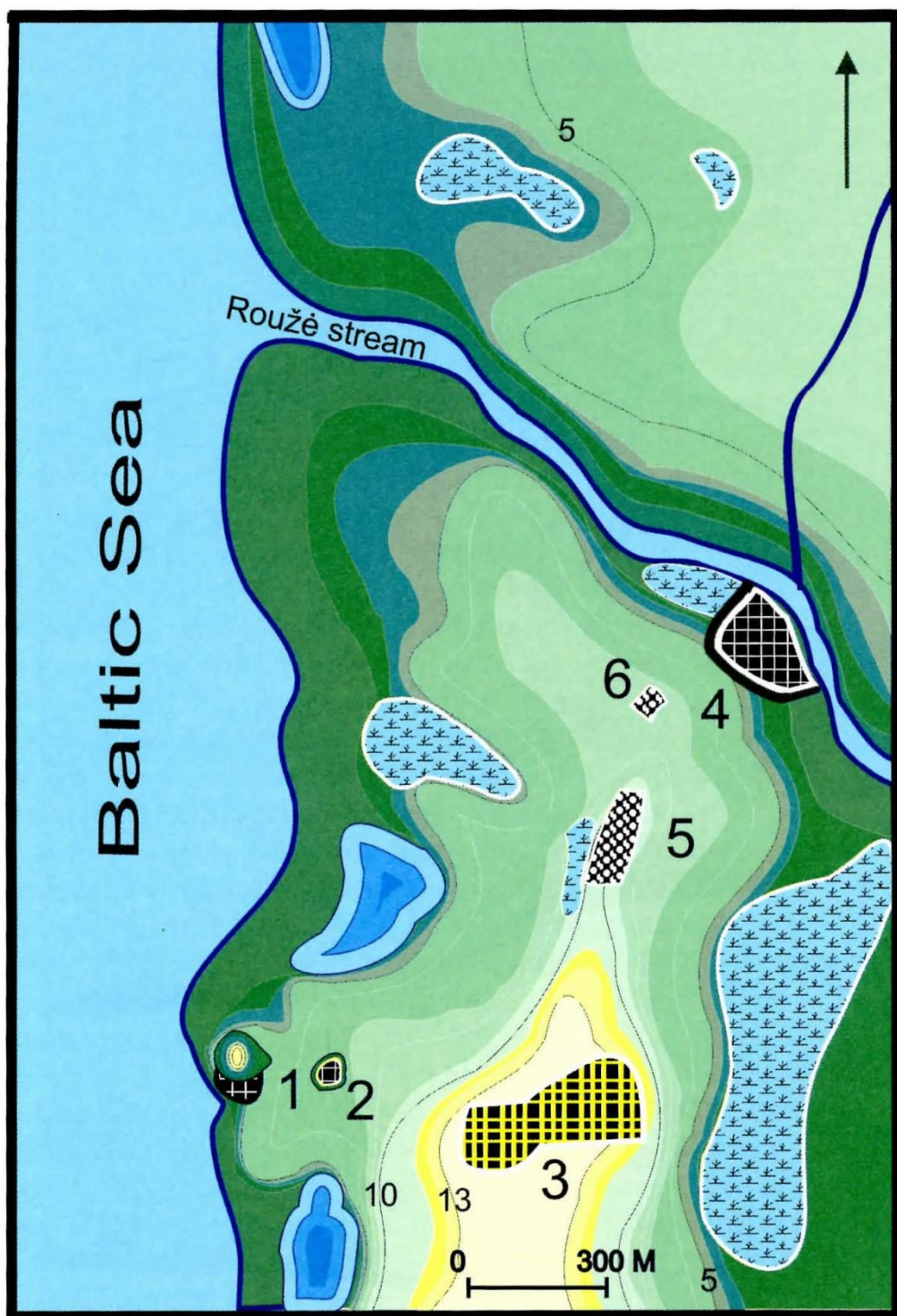

4.1.att. Zināmās un potenciālās skandināvu senvietas Kurzemē 9.-12. gadsimtā

1 cm

4.2. att. Aužamo stāvu atsvars ar krusta ornamentu. LNVM. Sabiles senpilsēta, VI 200:168

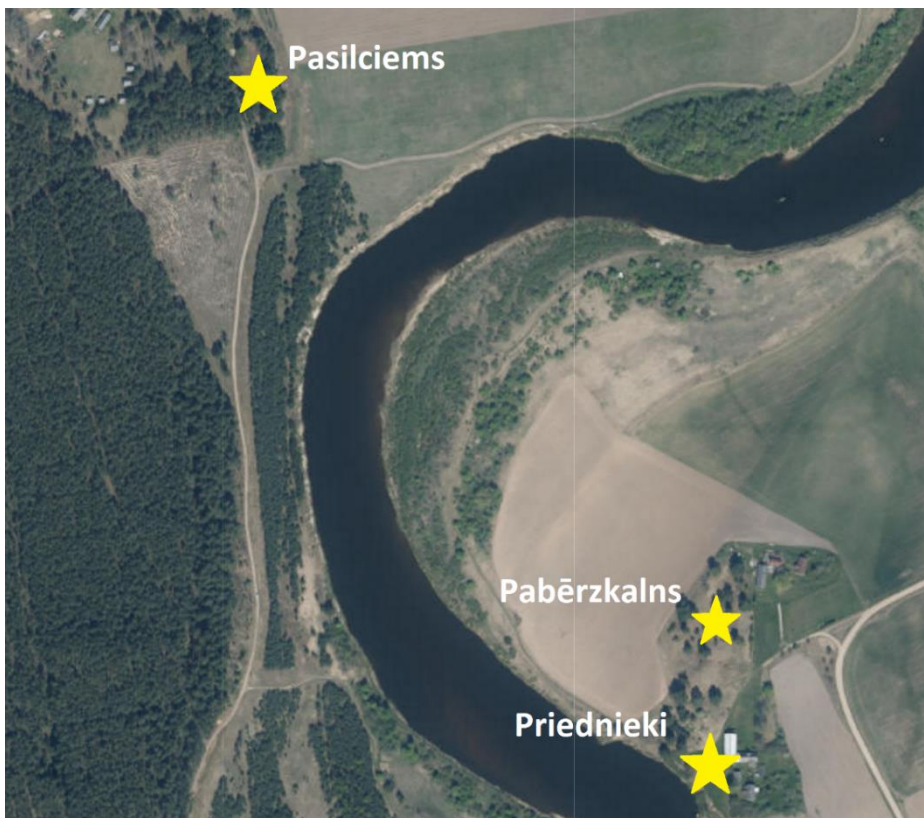
4.3. att. Palangas apdzīvotība un kapulauki 8.-13. gadsimtā (pēc Žulkus, V. *Palanga in the Middle Ages*, P. 18)

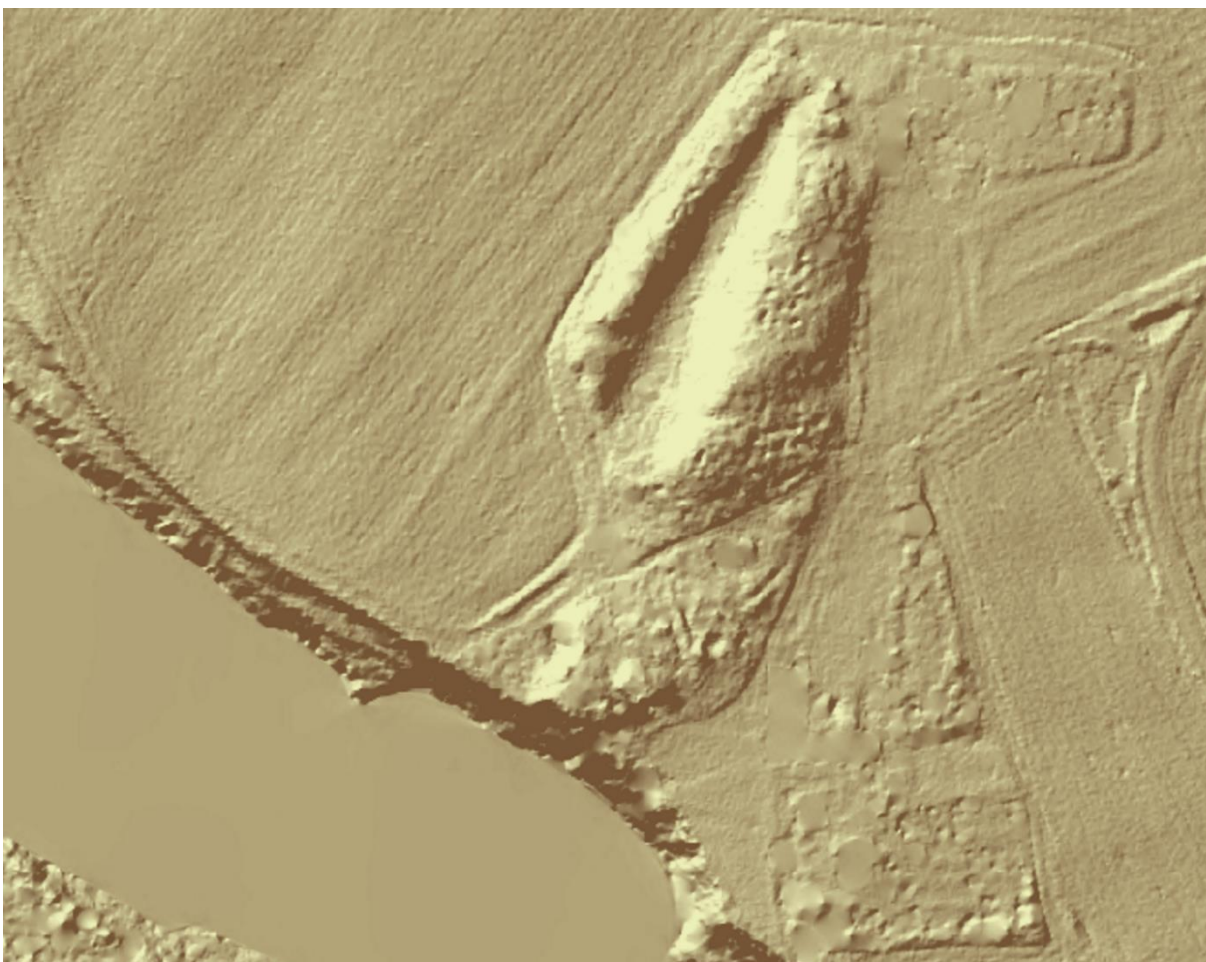
4.4. att. Izrakumi Pabērzkalnā. LNA LVKFFDA, 39309 N

4.5. att. Izrakumi Pabērzkalnā. LNA LVKFFDA, 127616N

4.6. att. Zlēku Pabērzkalna, Pasilciema un Priednieku arheoloģisko senvietu izvietojums

4.7. att. Zlēku Pabērzkalna nocietinājumi LIDAR (pēc Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, pieejams <https://kartes.lgia.gov.lv/karte/>)

4.8. att. Stopsakta, bronza, zelts (?). VM.
Pasieste s.a., VVM 30894

4.9. att. Stopsakta, sudrabs, zelts. LNVM.
Grobiņa s.a., KPM 86 (pēc Radiņš, A
*Arheoloģisks ceļvedis Latvijas un latviešu
vēsturē*, 194. lpp.) (nav mērogā)

4.9. att. Lagzdīnes pilskalns LIDAR (pēc Latvijas ģeotelpiskās informācijas aģentūra, pieejams
<https://kartes.lgia.gov.lv/karte/>)

4.13. att. LNVM. Raņķu Kapenieki 20. kaps:
A 7627:40

4.14. att. VM.. Pasieste s.a.: VVM 3121/3 Pl

4.15. att. VM. Pasieste s.a. VVM 30442/5

4.16. att. VM. Pasieste s.a.: VVM 30173/1

4.17. att. LNVM. Lejnieku (Sanderu) senkapi:
A 13787:1

4.18. att. LNVM. Alsungas Kalniņu senkapi: A
11675:114

4.19. att. LNVM. Talsu pilskalns: A 11431:1085

4.20. att. LNVM. Matkules kapi: A 9306:119

4.21. att. LNVM. Lībagu Sāraju senkapi 8. kaps: A 12816:92, A 12816:93

4.22. att. LNVM. Kazdanga s.a.: A 1196

4.23. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 10994:1232

4.24. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 8170:66

4.25. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 8572:7

4.26. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 8571:880

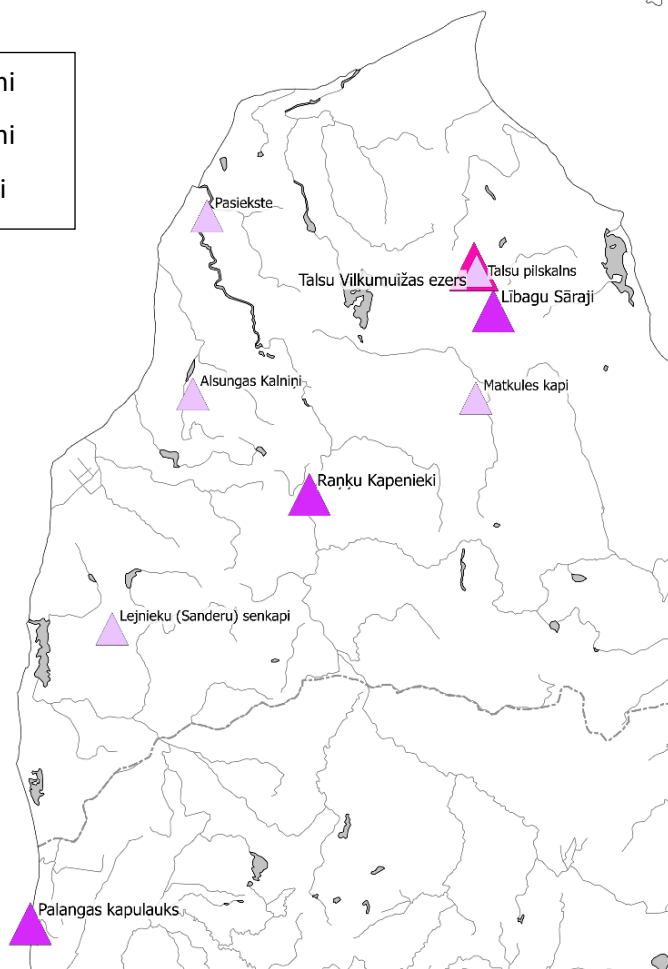
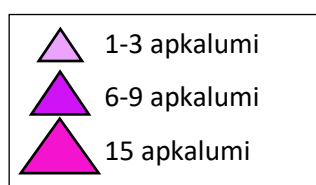
4.27. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 10994:1231

4.28. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 10994:1289

4.29. att. LNVM. Talsu Vilcumuižas ezera senkapi: A 10994:1220

4.30.att. Gotlandiskie zvērgalvu apkalumi Kurzemē

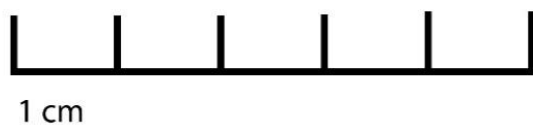
4.31. att. Ažūrs piesis ar masku rotājumu, bronza. LNVM. Mazdrīviņu senkapi: A 8732:3

4.32. att. **Jostu mēles, bronza.** LNVM. Kalētu
Lankas: A 11145:10, A 11145:11

4.33. att. **Jostas sprādze, bronza.**
LNVM. Talsi, Ezera iela 6/8: A
11893:31

4.34. att. **Ažūra zvērgalvu sakta.** LNVM. Alsungas
Kalniņi: A 11732:5

1 cm

4.35. att. Lāčgalvu sakta, bronza, dzelzs. KNM. Lapsu senkapi: KNM 42441, KNM 42442

1 cm

4.36. att. Lāčgalvu sakta, bronza. VM. Ventspils, Maiznieku iela 11: VVM 30141

1 cm

4.37. att. **Protolāčgalvu sakta, bronza.** LNVM.
Skrundas Birznieki: A 14022:1

1 cm

4.38. att. **Vēžveida sakta.** LNVM.
Grobiņas Smukumi 45. kaps: A
12060:12

4.39. att. **Atradumi jaunajā skandināvu kapulaukā** (pēc VKPAI sniegtajām ziņām izdevumam *Latvijas Avīze*, pieejams: <http://www.la.lv/vikingiem-paticis-ventas-krastos/>)

4.40. att. Važturi ar važiņām, bronza. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 152

1 cm

4.41. att. Zivjgalvas piekariņš, bronza. LNVM. Lielīvande s.a.: A 731

1 cm

4.42. att. Rīku sakta. LNVM. Grobiņas Smukumi: A 12060:13

1 cm

4.43. att. Kārbiņsakta, bronza, sudrabs. LNVM. Grobiņas Smukumi: A 8879:2

1 cm

4.44. att. Kārbiņsakta, bronza. VM. Tārgales pagasts, pie Dokupes. VVM 30741

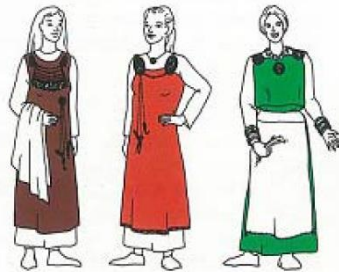
1 cm

4.45. att. Kārbiņsaktas fragments, bronza. KNM. Lapsu senkapi: KNM PjgL 3179

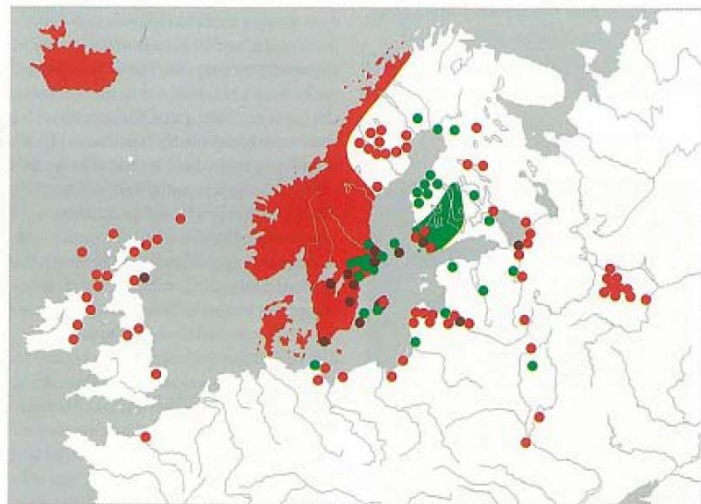

1 cm

4.46. att. Apaļā sakta, bronza. LNVM. Medzes Strautiņi: A 10797:1

- Gotland woman's dress with animal-head brooches
- Scandinavian woman's dress with oval brooches
- Finnish woman's dress with circular brooches
- Sporadic finds of all these types of brooches

4.47. att. Skandināvu sieviešu apģērbs un tā izplatība (pēc *From Viking to Crusader*, P. 192)

1 cm

4.48. att. Bruņrupuču sakta, bronza. LNVM. Vēversātu mājas: A 7902

1 cm

4.49. att. Bruņrupuču saktas, bronza, dzelzs. KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 2996, KNM PlgL 2995

4.50. att. Bruņrupuču sakta, bronza (2 daļas). LNVM. Zlēku Priednieki: A 9291:1, A 9174:2

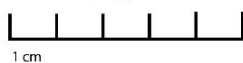
4.51. att. Bruņrupuču saktas bāze, bronza, dzels. LNVM. Zlēku Priednieki: A 9174:1

4.52. att. Bruņrupuču saktas fragmenti, bronza, sudrabs. LNVM. Zlēku Priednieki: A 49291:2

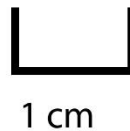
4.53. att. Bronzas bruņrupuču saktas kupols, bronza. LNVM. Užava: KPM 96

4.54. att. **Bruņrupuču sakta, bronza.** LNVM. Kandava (starp Jelgavas un Zemītes lielceļu): A 8432

4.55. att. **Bruņrupuču saktas fragments.** KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 3151

4.56. att. **Bruņrupuču saktas fragments.** KNM. Lapsu senkapi: KNM PlgL 3180

4.57. att. **Bruņrupuču saktas, bronza.** LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 152

4.58. att. Aproce ar līkloča ornamentu, bronza. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 153

4.59. att. Aproce ar līkloča ornamentu, bronza. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 154

4.60. att. Aproce ar pinuma ornamentu, bronza. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 155

4.61. att. Aproce ar pinuma ornamentu, bronza. LNVM. Zlēku Cirkale: RDM III 156

4.62. att. Aproces fragments ar pinuma ornamentu, bronza. LNVM. Skrodersētas s.a.: A 13839:7

4.63. att. Aproces fragments ar līkloča ornamentu, bronza. LNVM. Zlēku Priednieki: A 9174:3

1 cm

1 cm

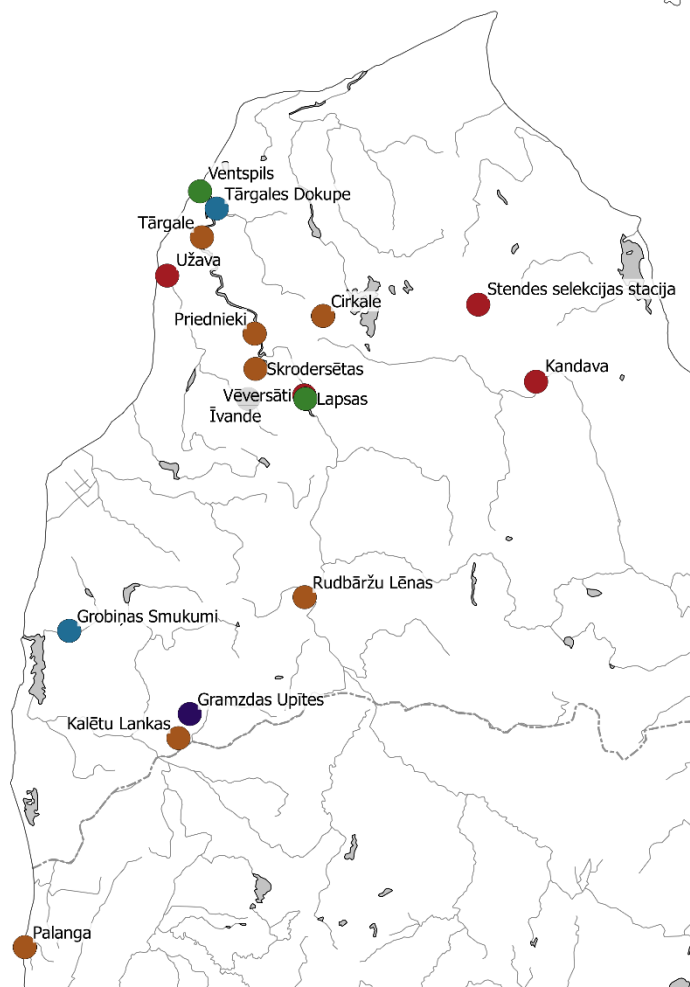
4.64. att. Aproces fragments ar likloča ornamentu, bronza. LNVM. Rudbāržu Lēņu mācītājmuiža: A 9177:23

4.65. att. Vienas (?) aproces divi fragmenti ar likloča ornamentu, bronza. VM: Tārgale: VVM 30743

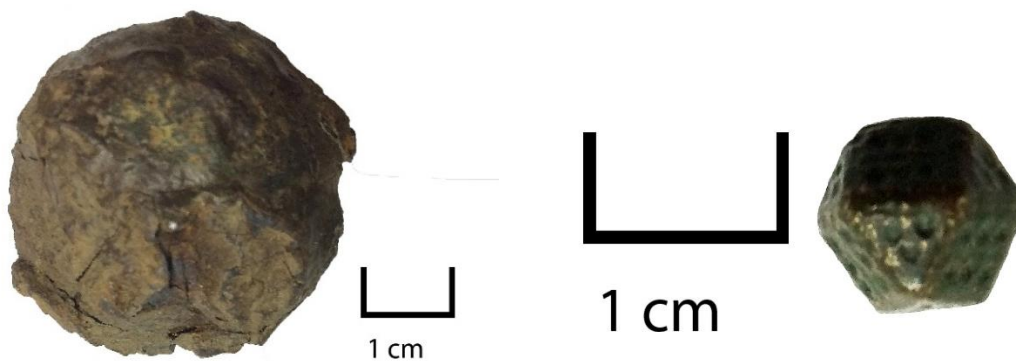

1 cm

4.66. att. Aproces fragments ar likloča ornamentu, bronza. LNVM. Lankas: A 11145:9

4.67.att. Skandināvu rotu atradumi Kurzemē 9.-12. gadsimtā

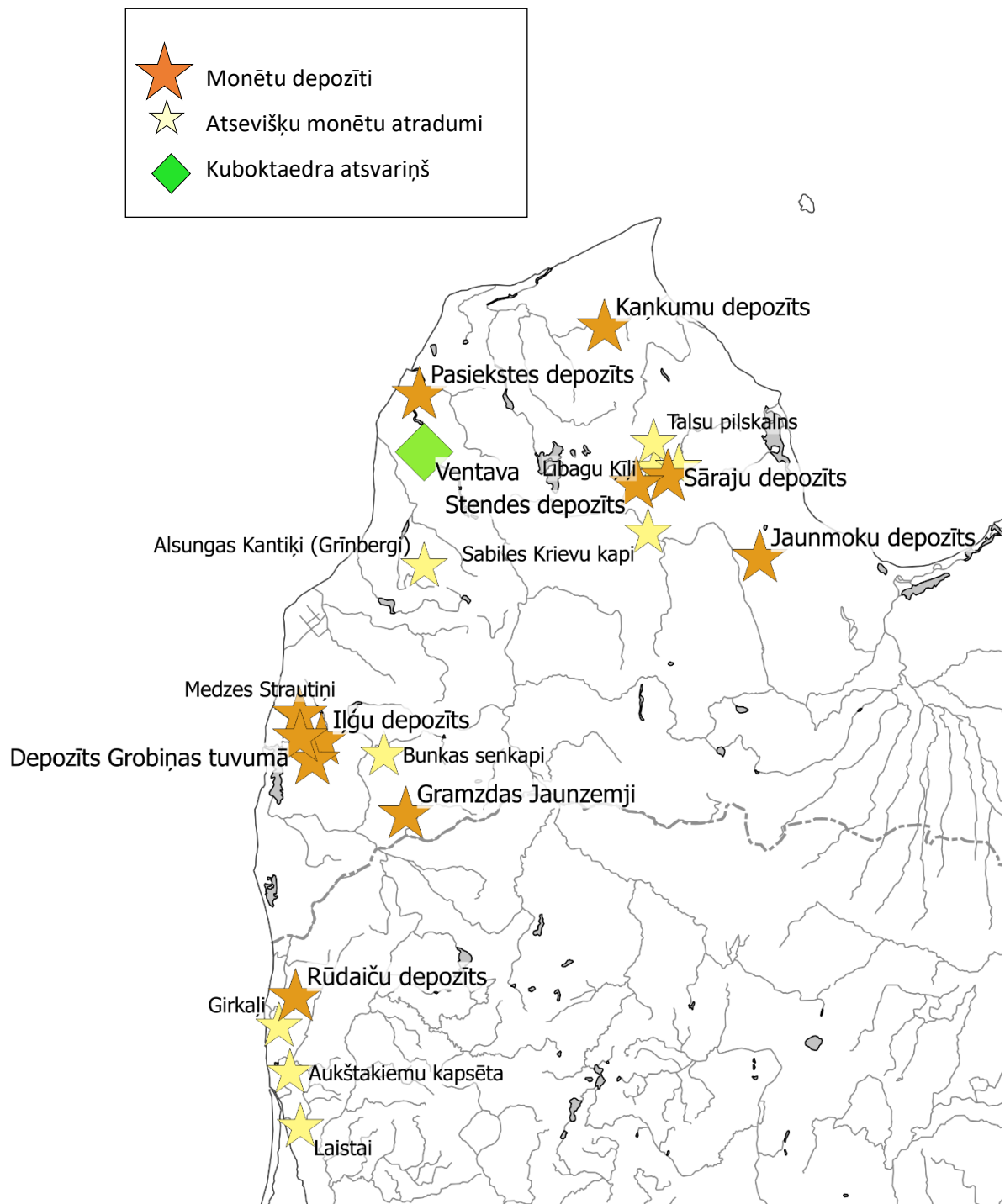

4.68. att. Atsvars, korodējis, bronza, dzelzs (svars 84,94 g). VM. Pasiekste: VVM 3146/18 Pl.

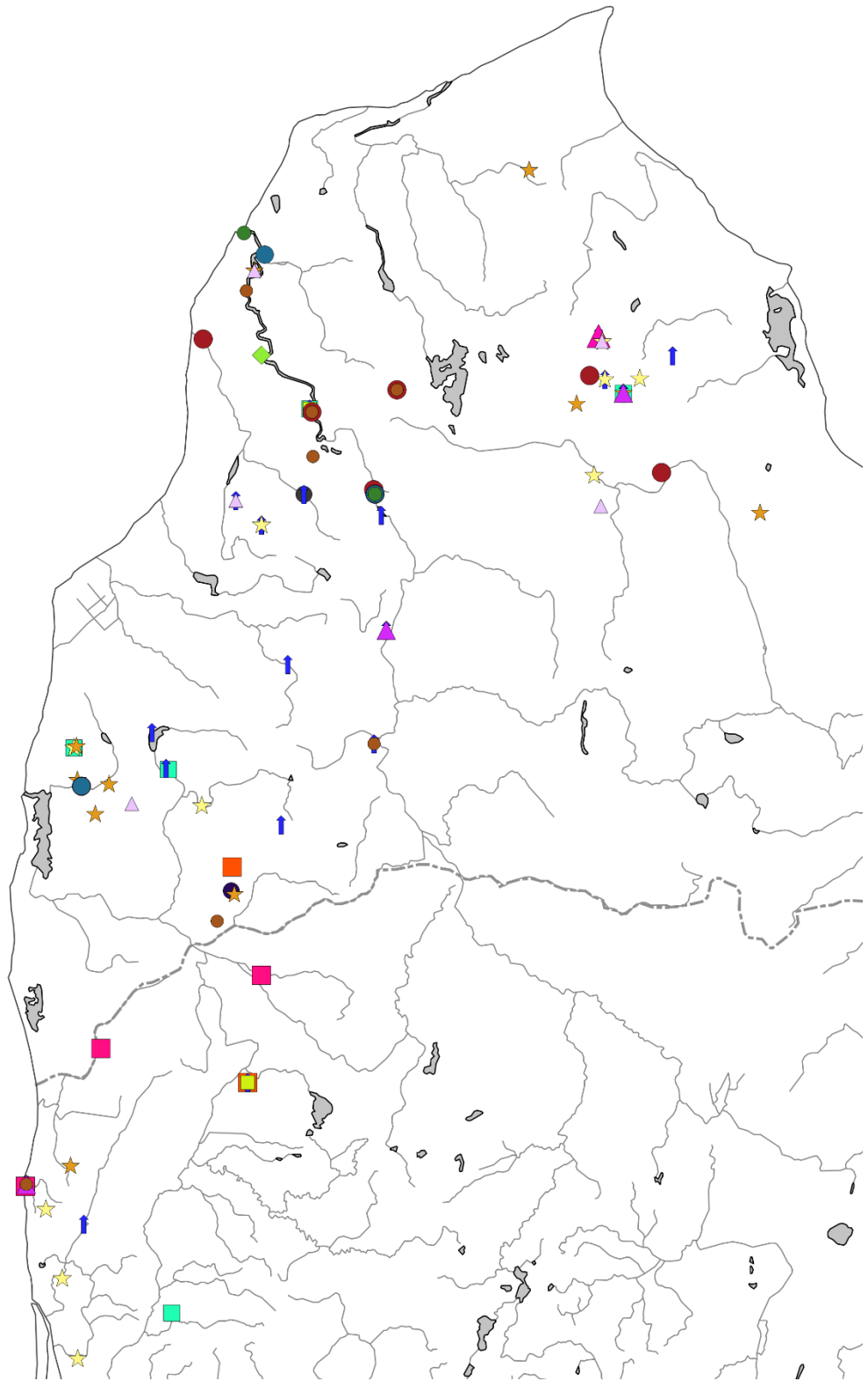
4.69. att. Bronzas kuboktaedra formas atsvariņš (svars 3,93 g). VM. Zūras: VVM 30786

4.70. att. Bronzas stieniši. LNVM. Ventspils apkārtnē s.a.: A 8906:1-6

4.71. att. Sudraba monētu atradumi Kurzemē vēlajā dzelzs laikmetā

4.72. att. Skandināvu importa atradumi Kurzemē 9.-12. gadsimtā

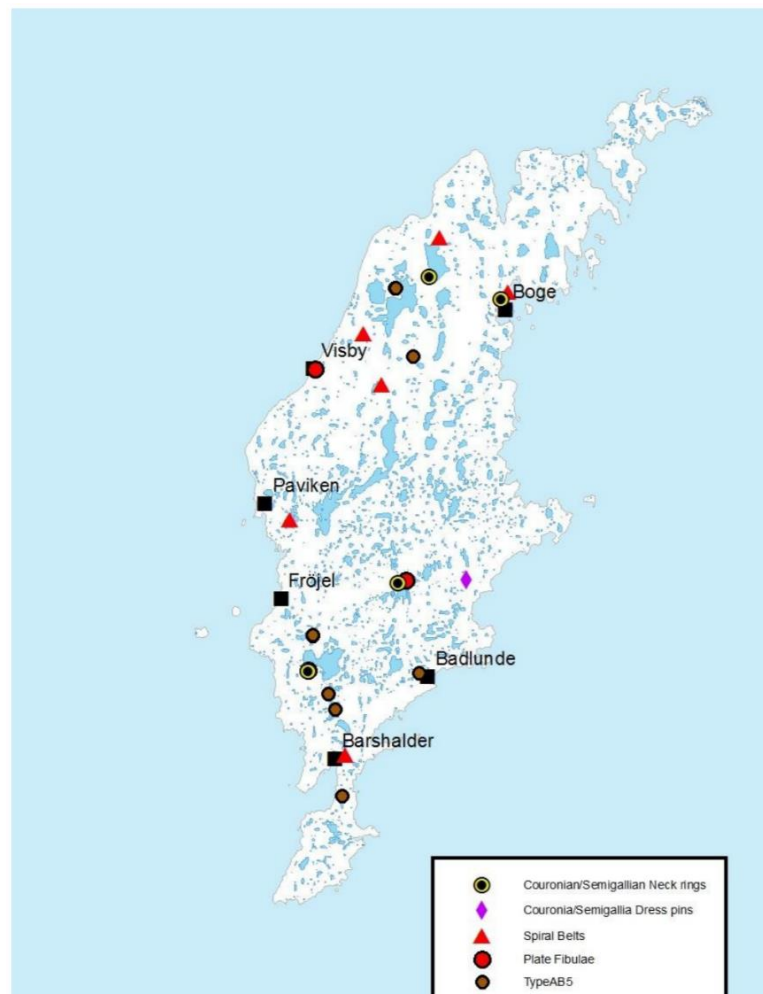

1 cm

1 cm

4.73. att. **Važiņu sadalītājs, bronza.** VM. Pasiekste s.a.: VVM 30348/1
 4.74. att. **Važturis, bronza.** LNVM. Padures pilskalns: A

4.75. att. **Kurzemes un Zemgales izcelsmes artefakti Gotlandē vēlajā dzelzs laikmetā** (pēc Gunnarsson, D. The Distribution of Bronze artefacts of Viking Age Eastern Baltic types discovered on Gotland, P. 57)

2. pielikums. Senlietu saraksts

Nr.p.k.	Inventāra numurs	Senlieta	Atrašanas vieta	Piezīmes
<i>Ieroči un ar tiem saistīti priekšmeti</i>				
1	LM LM 13200	Zobena maksts apkalums	Durbes Dīri	
2	Pēc Baronas, D. Vikingu ir baltu genču konsolidācijas laikotarpis, 361 p.	Apsudrabots šķēpa gals	Laivju kapulauks	
3	LNVM A 12820:140	Zobena maksts apkalums	Lībagu Sāraji	
4	LNVM A 10789:29	Zobena maksts apkalums	Medzes Strautiņi	
5	Pēc Nerman, B. <i>Die Verbindungen zwischen Skandinavien und dem Ostbaltikum</i> , S. 108	Apsudrabots šķēpa gals	Pasilciems	
6	Pēc Asaris, J. 11.-13. gs. zobenu maksts bronzas uzgaļu tipi un to izplatība Kurzemē, 24.-25. lpp.	Zobena maksts apkalums	Pasilciems	
7	Pēc Baronas, D. Vikingu ir baltu genču konsolidācijas laikotarpis, 360 p.	Zobena maksts apkalums	Vežaiči	Rotāts <i>borres</i> stilā
<i>Zirglietas</i>				
8	ŠAM 250:40. Pēc Gintautaitē-Butēnienē, E., Butēnas, E. Laivių kapinynas, 53 p.	Piesis	Laivju kapulauks	
9	LNVM A 8732:3	Bronzas ažiurs piesis	Mazdriviņu senkapi	Ar cilvēku masku rotājumiem
10	LNVM VI 143:17	Apsudrabots iemauktu sadalītājs	Pabērzkalns	
11	LNVM A 12816:121	Iemauktu sadalītājs	Sāraju senkapi	9. kaps. Masīvs, apsudrabots
12	LNVM A 12816:129	Iemauktu sadalītājs	Sāraju senkapi	10. kaps. Masīvs, apsudrabots
13	LNVM A 12816:130	Iemauktu sadalītājs	Sāraju senkapi	10. kaps. Masīvs, apsudrabots
14	LNVM A 12816:131	Iemauktu sadalītājs	Sāraju senkapi	10. kaps. Masīvs, apsudrabots
15	LNVM A 12816:134	Iemauktu sadalītājs	Sāraju senkapi	10. kaps. Masīvs, apsudrabots
<i>Rotas, apkalumi</i>				
16	LNVM A 11732:5	Bronzas ažiurā zvērgalvu sakta	Alsungas Kalniņu senkapi	Ar "saulīšu" rotājumu

17	LNVM A 11675:11	Bronzas zvērgalvu apkalums ar iemauktu sadalītāju	Alsungas Kalniņu senkapi	
18	Zemītis, G. Pakavsaktas ar stilizētiem ažūriem zvērgalvu galiem, 341. lpp.	Bronzas ažūrā zvērgalvu sakta	Gramzdas Upītes	
19	LNVM KPM 86	Stopsakta, sudrabs, zelts	Grobiņa, s.a.	
20	LNVM A 12060:12	Bronzas vēžveida sakta	Grobiņas Smukumi	
21	LNVM A 8879:2	Bronzas kārbiņsakta ar sudraba stieples rotājumu	Grobiņas Smukumi	G 2 tips
22	Pēc Nerman, B. <i>Grobin-Seeburg</i> , Taf. 15-81	Bronzas kārbiņsakta	Grobiņas Smukumi	G 7 un BS 6 tipu kombinācija
23	LNVM A 12060:13	Bronzas rīku sakta	Grobiņas Smukumi	
24	Pēc Nerman, B. <i>Grobin-Seeburg</i> , Textfig. 261	Bronzas bruņrupuču sakta	Grobiņas Smukumi	P 37 tipa 12. variants
25	Pēc Petrenko, V., Urtāns, J. <i>Grobiņas arheoloģijas pieminekļi</i> , 63. lpp.	Bronzas bruņrupuču sakta	Grobiņas Smukumi	
26	LNVM A 731	Bronzas zivju galvas piekariņš	Īvande	Ar krusta motīvu
27	LNVM A 8432	Bronzas bruņrupuču sakta	Kandava (starp Jelgavas un Zemītes lielceļu)	P 51 tipa G variants
28	LNVM A 11145:9	Bronzas aproces fragments ar līkloča ornamentu	Lankas	
29	LNVM A 11145:10	Bronzas jostas mēle	Lankas	
30	LNVM A 11145:11	Bronzas jostas mēle	Lankas	
31	KNM KNM PlgL 2995	Bronzas bruņrupuču sakta	Lapsu senkapi	P 37 tips
32	KNM KNM PlgL 2996	Bronzas bruņrupuču sakta	Lapsu senkapi	P 37 tips. Vairāki caurumiņi važiņu piestiprināšanai, labota
33	KNM KNM PlgL 3151	Bronzas bruņrupuču saktas fragments	Lapsu senkapi	P 55 tips
34	KNM KNM PlgL 3180	Bronzas bruņrupuču saktas fragments	Lapsu senkapi	P 55 tips
35	KNM KNM PlgL 3179	Bronzas kārbiņsaktas fragments	Lapsu senkapi	D 11 tips

36	KNM KNM 42441	Bronzas lāčgalvas sakta ar adatu	Lapsu senkapi	4. tipa 6. apakštīps
37	KNM KNM 42442	Bronzas lāčgalvas sakta ar dzelzs adatu	Lapsu senkapi	4. tipa 7. un 8. apakštīpa jauktas iezīmes
38	LNVM A 13787:1	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Lejnieku (Sanderu) senkapi	
39	LNVM A 9306:119	Bronzas zvērgalvu apkalums	Matkules kapi	
40	LNVM 10797:1	Bronzas apaļā sakta	Medzes Strautiņi	
41	LNVM A 13291:107	Bronzas važturis	Padures pilskalns	
42	VIEM AR 396:889	Bronzas ažūrā zvērgalvu sakta	Palanga	Pēc Kuncienē, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais, 215 p.
43	VIEM AR 396:3130	Bronzas ažūrā zvērgalvu sakta	Palanga	Pēc Kuncienē, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais, 215 p.
44	Pēc Žulkus, V. Palangos VIII-XIII a. Kapinyno ribų tikslinimas, 123-125 p.	Bronzas aproce ar līkloča un pinuma ornamentu	Palanga	357. kaps - sieviešu dubultapbedījums
45	Pēc Žulkus, V. Baltische Funde an den westlichen Ostseeküsten, Abb. 7-2	Pakavsakta ar rēdžu galiem un sudraba platējumu	Palanga	Ornamentēta ar spirālēm
46	VIEM 396:31	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar jostas sadalītāju	Palanga	Pēc Kuncienē, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais, 220 p.
47	VIEM 396:21	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Palanga	Pēc Kuncienē, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais, 220 p.
48	VIEM 396:25	Bronzas zvērgalvu apkalums (2 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Palanga	Pēc Kuncienē, O. Prekybiniai ryšiai IX-XIII amžiais, 220 p.
49	VM VVM 30894	Apzeltīta stopsaktas kāja	Pasiekste	Ar cilvēka masku
50	VM VVM 30348/1	Bronzas važiņu sadalītājs	Pasiekste	Ar astoņām cilpiņām, somugru tipa
51	VM VVM 30442/5	Bronzas zvērgalvu apkalums	Pasiekste	
52	VM VVM 30173/1	Bronzas zvērgalvu apkalums	Pasiekste	
53	VM VVM 3121/3 Pl.	Bronzas zvērgalvu apkalums	Pasiekste	
54	VM VVM 30348/1	Važiņu sadalītājs ar astoņām cilpiņām	Pasiekste	

55	LNVM A 7623:58	Bronzas zvērgalvu apkalums (2 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Raņķu Kapenieki	17. kaps
56	LNVM A 7619:11	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Raņķu Kapenieki	13. kaps
57	LNVM A 7627:40	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Raņķu Kapenieki	20. kaps. Ģeometrizētas formas
58	LNVM A 9177:23	Bronzas aproces fragments ar līkloča ornamentu (2 gab.)	Rudbāržu Lēņu mācītājmuiža	
59	LNVM A 12816:92	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Sāraju senkapi	8. kaps
60	LNVM A 12816:93	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Sāraju senkapi	8. kaps
61	LNVM A 13839:7	Bronzas aproces fragments ar pinuma ornamentu	Skrodersētu kapsēta	
62	LNVM A 14022:1	Bronzas protolāčgalvas sakta	Skrundas Birznieki	
63	LNVM A 11893:31	Bronzas jostas sprādze	Talsi, Ezera iela 6/8	
64	LNVM A 11431:1085	Bronzas zvērgalvu apkalums	Talsu pilskalns	
65	LNVM : A 8170:66	Bronzas zvērgalvu apkalums ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	Salūzis trīsdaļīgais sadalītājs
66	LNVM A 10994:1232	Bronzas zvērgalvu apkalums ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	Liela izmēra, ar īpatnēju trīsdaļīgu sadalītāju
67	LNVM A 10994:1289	Bronzas zvērgalvu apkalums	Talsu Vilcumuiža	Stipri bojāts
68	LNVM A 8571:880	Bronzas zvērgalvu apkalums (2 gab.) ar jostas sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	Dalītājs rinkītis
69	LNVM A 8572:7	Bronzas zvērgalvu apkalums (2 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	
70	LNVM A 10994:1231	Bronzas zvērgalvu apkalums (2 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	
71	LNVM A 10994:1220	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	Maza izmēra apkalumi, pie sadalītāja savīta stieple
72	LNVM	Bronzas zvērgalvu apkalums (3 gab.) ar iemauktu sadalītāju	Talsu Vilcumuiža	Atrodas ekspozīcijā

73	VM VVM 30743	Bronzas aproces fragments ar līkloča ornamentu	Tārgale	
74	VM VVM 30741	Bronzas kārbīnsakta	Tārgale	D 15 tipa b:9 variants
75	LNVM KPM 96	Bronzas bruņrupuču sakta	Užava	P 51 tipa C1 apakšvariants
76	VM VVM 30141	Bronzas lāčgalvas sakta ar dzelzs adatas paliekām	Ventspils, Maiznieku iela 11	4. tipa 8. apakštīps
77	LNVM A 7902	Bronzas bruņrupuču sakta	Vēversātu mājas Veckuldīgas pilskalna tuvumā	P 37 tipa 12. variants
78	LNVM RDM III 152	Bronzas lokveida važturi ar važiņām	Zlēku Cirkale	
79	LNVM RDM III 153	Bronzas aproce ar līkloča ornamentu	Zlēku Cirkale	
80	LNVM RDM III 154	Bronzas aproce ar līkloča ornamentu	Zlēku Cirkale	
81	LNVM RDM III 155	Bronzas aproce ar pinuma ornamentu	Zlēku Cirkale	
82	LNVM RDM III 156	Bronzas aproce ar pinuma ornamentu	Zlēku Cirkale	
83	LNVM RDM III 152	Bronzas bruņrupuču sakta (2 gab.)	Zlēku Cirkale	P 55 tipa 1. variants
84	LNVM A 9174:3	Bronzas aproce ar līkloča un pinuma ornamentu	Zlēku Priednieki	
85	VM VVM	Bronzas aproce ar līkloča un pinuma ornamentu	Zlēku Priednieki	Atrodas ekspozīcijā
86	LNVM A 9174:2	Bronzas bruņrupuču saktas apakšējā daļa	Zlēku Priednieki	P 51 tipa B1 apakšvariants. Sastiprināts kopā ar augšējo kupolu A 9291:1
87	LNVM A 9174:1	Bronzas bruņrupuču saktas apakšējā daļa ar dzelzs adatu	Zlēku Priednieki	P 51 tipa B1 apakšvariants
88	LNVM A 9291:2	Bronzas bruņrupuču saktas fragments (6 gab.)	Zlēku Priednieki	P 51 tipa B1 apakšvariants
89	LNVM A 9291:1	Bronzas bruņrupuču saktas kupols	Zlēku Priednieki	P 51 tipa B1 apakšvariants. Sastiprināts kopā ar apakšējo daļu A 9174:2

<i>Ar tirdzniecību saistīti priekšmeti</i>				
90	LNVM A 11744:2	Bronzas atsvariņš ar dzelzs kodolu	Alsungas Kalniņu senkapi	Svars 98,9 g
91	VM VVM 3146/18 Pl.	Bronzas atsvariņš ar dzelzs kodolu	Pasiekste	Stipri korodējis, svars 84,94 g
92	VM VVM 30786	Kuboktaedra formas atsvariņš	Ventava	Svars 3,93 g
93	LNVM A 8906:1-6	Bronzas stienīši (6 gab.)	Ventspils apkārtnē, s.a.	
<i>Keramika, māla izstrādājumi</i>				
94	LNVM VI 140:19	Bezripas keramika	Lagzdīnes pilskalns	
95	LNVM VI 140:20	Bezripas keramika	Lagzdīnes pilskalns	
96	LNVM VI 200:168	Ornamentēts aužamo stāvu atsvars, māls	Sabiles senpilsēta	
97	LNVM A 6583	Keramika	Veckuldīgas pilskalns	
98	LNVM A 8098	Keramika	Veckuldīgas pilskalns	
99	LNVM A 8099	Keramika	Veckuldīgas pilskalns	
100	LNVM A 8100	Zirga zobs, keramika	Veckuldīgas pilskalns	
101	LNVM A 11695	Keramika	Veckuldīgas pilskalns	
102	LNVM A 13451:1-7	Keramika, dzelzs priekšmeta fragments (2 gab.), bronzas apkalums	Veckuldīgas pilskalns	

Maģistra darbs „Kurzemes iedzīvotāju un skandināvu kontakti vēlajā dzelzs laikmetā”
izstrādāts LU Vēstures un filozofijas fakultātē Vēstures un arheoloģijas nodaļā.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie
informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Liena Sakne / _____ / __.05.2017.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai:

Vadītājs: Dr. hist., profesors Armands Vijups, / _____ / __.05.2017.

Recenzents: Dr.hist. Andris Šnē

Darbs iesniegts Vēstures un filozofijas fakultātē _____.05.2017.

Studiju metodiķe:

Darbs aizstāvēts Maģistra studiju programmas “Vēsture” gala pārbaudījumu komisijas sēdē

_____.2017. protokola Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____ /as.prof. A.Levāns/